ІВАН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

торрент-трекер
оцифровано
Hurtom
www.hurtom.com

Бібліотека поета
заснована в 1955 році

Іван Крушельницький, 1932 р.

ІВАН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

Київ
«Український
письменник»
1993

ББК 84.4УКР6
К84

Не знав відомий західноукраїнський письменник і видавець Антін Крушельницький, їдучи на Радянську Україну, що дорога ця веде до пекла, що вже в грудні 1934 року його улюблених синів Тараса та Івана розстріляють, а самого з дружиною спровадять на Соловки...

Іван Крушельницький — талановитий письменник, художник і мистецтвознавець. Поетична творчість його приваблює вже тим, що він тяжів до модерної поезії, увесь час перебував у пошуках. Книга ця ілюстрована фотознімками та оригінальними графічними роботами поета.

Редакційна колегія: *І. М. Дзюба, І. Ф. Драч, М. Г. Жулинський, М. М. Ільницький, В. Р. Коломієць, Л. В. Костенко, О. В. Лупій, Л. М. Новиченко, А. Г. Погрібний, В. В. Яременко*

Упорядкування,
вступна стаття та примітки
доктора філологічних наук
М. М. Ільницького

Редактор *В. Р. Коломієць*

К $\frac{4702640202\text{-}050}{223\text{-}93}$ БЗ.28-18-92

ISBN 5-333-01238-5

© Ільницький М. М., упорядкування, вступна стаття і примітки, 1993

ВЕСНЯНА ПІСНЯ В ЧОРНОМУ ОРЕОЛІ

Життя Івана Крушельницького було коротким, доля його була трагічною. Як і доля великої родини Крушельницьких, що дала українській національній культурі багатьох діячів у різних галузях мистецтва, літератури, громадського життя. Як доля тих представників західноукраїнської інтелігенції, які повірили в можливість будівництва української державності на засадах соціалізму, в складі Радянського Союзу, і вирішили взяти участь у цьому будівництві й поплатились головами за свої ілюзії... Як, нарешті, доля більшості діячів українського національного відродження, що ввійшло в нашу історію під назвою «розстріляного відродження».

Іван Крушельницький був учасником цього відродження, був часткою жертовного покоління.

Водночас його творчість — літературна і мистецька,— яка найінтенсивніше розвивалася в час, коли поет жив і працював у Галичині, є часткою літературного процесу на західноукраїнських землях 20-х — початку 30-х років, процесу, який має свої специфічні риси, зокрема, своїми тісними контактами із загальнослов'янською, загальноєвропейською культурною атмосферою, течіями і школами, що розвивалися там.

Панорама літературно-мистецького життя в Західній Україні 20—30-х років нашого століття окреслюється сьогодні щораз виразніше й об'ємніше, коли повертаються до нас

імена і твори письменників, які належали до різних літературних організацій та угруповань, мали різні політичні орієнтації та естетичні уподобання.

У живому літературному процесі ніколи не можна провести чіткої демаркаційної лінії між різними течіями й тенденціями, в ньому завжди відбувається взаємодія, і спроби розмежувати літературу за ідеологічним принципом штучні і спотворюють загальну картину. Коли політичні пристрасті відходять у минуле і стають об'єктом дослідження істориків, поезія залишається живою, і естетичну вартість зберігають твори і В. Бобинського, і Б. Кравціва, і Б.-І. Антонича, і І. Крушельницького, хоч політичні погляди їх були різні.

Іван Крушельницький цілком вписується у коло названих авторів, хоч на нього після реабілітації (посмертної) встигли наліпити класову етикетку, вкласти в рамки, в які він, одначе, ніяк не вкладається ні обставинами життя, ні еволюцією, ні самим складом творчої натури, яку постійно «скеровували» в ідеологічне русло.

Іван Крушельницький народився 12 листопада 1905 р. в м. Коломиї сьогоднішньої Івано-Франківщини в родині відомого письменника і культурно-освітнього діяча Антона Володиславовича Крушельницького. Рід Крушельницьких давній, сягає XIV століття і пов'язаний з місцями на західноукраїнських землях, які викликають глибокі історичні асоціації. 1395 р. польський князь Володислав Ягайло подарував своїм «вірним слугам» Іванові та Дем'янові «село в тустанській волості Крушельницю» [1]. Від назви села пішло прізвище (попереднє — «Чулевич» — перейшло у придомок). Хто міг би передбачити, що далекий нащадок цього розгалуженого роду (до однієї з його гілок належить і славетна співачка Соломія Крушельницька), дочка Івана Крушельницького, Лариса, знову стане причетною до Тустані —

---

[1] *Крушельницька Л.* Рубали ліс... Спогади галичанки // Дзвін.— 1990.— № 3.— С. 122.

кам'яного укріплення давньої Русі — уже як дослідник-археолог.

Батько Івана Крушельницького після закінчення Львівського університету працював учителем гімназії в містечках Галичини — Станіславі, Коломиї, Городенці, був у близьких стосунках з Василем Стефаником, Лесем Мартовичем, Ольгою Кобилянською, Наталею Кобринською. Атмосфера сім'ї мала вплив на формування поглядів та інтересів його дітей, яких було п'ятеро — Володимир, Іван, Богдан, Тарас і Остап. Коли почалася перша світова війна і російські війська підійшли до Городенки, родина на якийсь час перебралася до Відня, але незабаром повернулася додому. В 1918 р. Антін Крушельницький став міністром освіти Української Народної Республіки, разом з родиною був посланий до Праги та Відня з педагогічною місією: підготувати для друку шкільні підручники та закупити навчальні прилади. У Відні згодом ближче знайомиться з Олександром Олесем, Михайлом Грушевським, Володимиром Винниченком. Відтоді починає звертати свій погляд на УРСР, де в соціалістичній формі відроджується українське державне життя, розвивається культура, а також встановлює контакти з радянськими письменниками.

Іван Крушельницький завершив у Відні середню освіту, навчається деякий час у Віденському університеті, потім перевівся до Карлового університету в Празі, який закінчив у 1926 році (батько з родиною у 1925 р. повернувся до Галичини).

Перебування у Відні багато дало майбутньому письменникові: він знайомився з новими течіями в західноєвропейській літературі, театрі, образотворчому мистецтві. Так, у Відні, крім навчання в університеті, він — як вільний слухач — відвідує Академію мистецтв, театральну школу. Він, здається, ще й не визначився остаточно, ким хоче стати: письменником, графіком, мистецьким критиком... Усе манило появою нових шкіл: кубізм, експресіонізм, сюрреалізм. У поезії працюють поети світової слави Райнер

Марія Рільке, перейнятий слов'янською релігійною духовністю, та Гуго фон Гафмансталь, з яким у молодого, сповненого ентузіазму юнака встановилися дружні контакти: Іван спершу познайомився з сином поета, а через нього уже ввійшов у коло його сім'ї. Розмови з відомим поетом, переклади його віршів українською мовою, аналіз особливостей його поетики — все це було, як видно із його нарису «З розмов із Гафмансталем», надрукованому в 1929 р. у журналі «Нові шляхи», доброю школою поетичного ремесла.

У 1927 році, невдовзі після закінчення Карлового університету, Іван Крушельницький одружується з випускницею Віденської музичної академії, піаністкою Галею Левицькою. Молоде подружжя оселяється в м. Стрию, де Іван стає вчителем рисунку в приватній українській гімназії, а Галя — працює в музичному інституті ім. Лисенка.

Талановита піаністка, наділена, за свідченням сучасників, сценічним артистизмом, високоосвічена (знала вісім мов), Галя Левицька вносила живий струмінь в атмосферу культурного життя галицького містечка. Крім цього, вона, вже перебравшись до Стрия, ще їздила до Відня давати концерти, виступала зі статтями на музичні теми у львівській періодиці.

А треба сказати, що літературно-мистецька періодика не була ще розведена, як це, на жаль, сталося пізніше, по політичних таборах. Так, у «Літературно-науковому віснику» друкувалися тоді і П. Карманський, і В. Пачовський, і Ю. Шкрумеляк, і Б. Кравців, і І. Крушельницький — поети різних ідеологічних орієнтацій. Розмежування прийшло пізніше, під впливом радше зовнішніх чинників, аніж внутрішніх процесів.

Молодий учитель Стрийської гімназії організував там театральну школу, де намагався втілювати нові ідеї розвитку сценічного мистецтва, які склалися в нього під впливом течій, що розвивалися тоді в Європі. Зокрема, він обгрунтовував принцип театрального дійства як цілісного ансамблю,

що дає простір для самовияву актора і режисера, діє динамікою слова й жесту, «поєднує пливкі акварелі сценічного пейзажу із собою... лучить зарівно так будівлі, як і їх частини, зв'язує дрібниці в одно велике, з одиниць творить масив» [1].

Театрові молодий митець віддавав багато енергії — читав лекції, вів репетиції. Невеликі галицькі міста були тоді осередками культури — у Стрию, як і в Коломиї, Самборі, видавалися газети, журнали, книжки (І. Крушельницький у 1929 р. видав тут другу свою збірку «Юний спокій», перша — «Весняна пісня» — вийшла 1924 р. у Відні), все ж у рамках провінційного містечка затісно було для різносторонньо обдарованих натур молодого подружжя Крушельницьких, і в 1929 р., коли батько заснував у Львові журнал «Нові шляхи» та видавництво під тією ж назвою, Іван перебирається до Львова. Період 1929—1932 р., тобто до виїзду на Радянську Україну,— найпліднішій у творчості письменника. Саме в ці роки створене основне з його поетичного та драматичного доробку, написана більшість літературно-критичних та мистецтвознавчих статей. Літературна творчість стає відтепер основним заняттям Івана Крушельницького. Він — один з чільних працівників «Нових шляхів», його точка зору визначає позицію часопису.

Треба сказати, що журнал «Нові шляхи», декларуючи свою радянофільську позицію, не був ідеологічно зашореним вузькопартійним часописом і зумів згуртувати навколо себе широке коло демократично настроєної творчої інтелігенції.

Тут можемо знайти цікаві огляди розвитку української поезії в Галичині повоєнного періоду, рецензії на нові книжкові видання. Так, І. Крушельницький привітав появу першої збірки Богдана Кравціва «Дорога», відзначаючи, зокрема, що молодий автор «пересичений світлом, барвами яркими, живими, соковитими, співом і ритмом шуму та вітру, виво-

---

[1] *Крушельницький І.* Актор і його костюм.— Львів, 1930.— С. 5.

дить у своїх поезіях делікатну, гармонійну мережу своїх переживань» [1], високо оцінює нові видання лірики Спиридона Черкасенка, драми Олександра Олеся «Казка старого млина» та «Про що тирса шелестіла».

На сторінках «Нових шляхів» друкувалися твори поетів різної орієнтації: Богдана Лепкого і Катрі Гриневичевої, Юрія Косача і Юліана Опільського, Василя Гренджі-Донського і Степана Масляка, Спиридона Черкасенка й Авеніра Коломийця, Осипа Турянського й Ярослава Кондри, Василя Бобинського й Антона Павлюка... Тут друкували історичні, літературознавчі та мистецтвознавчі розвідки Іларіон Свенціцький, Михайло Рудницький, Святослав Гординський, Іван Крип'якевич, Степан Щурат.

І. Крушельницький був не тільки чільним співробітником «Нових шляхів», його енергії вистачало й на багато інших справ. Так, він стає одним з організаторів об'єднання митців лівої організації ЗУМО, редагує «Альманах лівого мистецтва», в якому викладає свій погляд на характер та завдання мистецтва.

Цікавою з цього погляду є його стаття «Розуміння мистецтва». Коли автор пише, що «немає національного мистецтва по своєму змісті, бо як таке йде воно проти ліквідації нерівності націй і проти здійснення їх рівноправності, підсилаючи антагонізми між ними, хоч би в обсягу мистецтва,— немає інтернаціонального мистецтва, коли є неувага до національної проблеми й глузування з неї, коли є національний нігілізм», [2] то ми бачимо, як бореться в ньому завчений уже з книжок радянських теоретиків мистецтва «класовий підхід з його національним нігілізмом із переконаннями українського патріота, який не міг відмовити мистецтву його національної проблематики, не міг допустити національного нігілізму.

---

[1] *Крушельницький І.* «Дорога» Б. Кравціва // Нові шляхи. 1929.— Ч. 4.— С. 401.

[2] *Крушельницький І.* Розуміння мистецтва // Альманах лівого мистецтва.— Львів, 1931.— С. 3.

Майже в той час, коли була написана стаття «Розуміння мистецтва», із своїм розумінням функції і завдань мистецтва виступив відомий поет Б.-І. Антонич, назвавши свою статтю «Національне мистецтво». Антонич вбачає національний характер не в тематиці або наслідуванні фольклорних чи інших формальних прийомів. «Мистецтво само про себе є суспільною вартістю, а нація — це, очевидно, суспільство; отже, мистецтво саме про себе є також і національною вартістю. Мистець є тоді національним, коли признає свою приналежність до даної нації та відчуває співзвучність своєї психіки із збірною психікою свого народу» [1].

В авторів порушені різні аспекти проблеми національного, але все ж помітно, що в І. Крушельницького соціологічний підхід вже підточує живу душу художника, що уроки соцреалістичної естетики, яка народжувалася за Збручем, починають переважати над уроками недавнього ще Відня. Такого поняття, як «національна вартість», у новій для поета естетиці не було.

Гортаючи сьогодні підшивку «Нових шляхів», неважко помітити, як журнал поступово відходив від тих загальнодемократичних засад, з якими розпочинав своє існування, переходив на позиції прорадянської ідеології, внаслідок чого від нього відійшла частина учорашніх прихильників і авторів. Прикро, що саме на сторінках «Нових шляхів» було піддано різкій і несправедливій критиці перші книги історичного полотна Богдана Лепкого «Мазепа». Ця критика почалася рецензією історичного повістяра Юліана Опільського «Втеча перед дійсністю» («Нові шляхи», 1929, ч. 7) і завершилася статтею Володимира Державіна «Історична белетристика Богдана Лепкого» («Нові шляхи», 1930, ч. 10—11), яка пізніше була передрукована в журналі «Критика» (1936, № 5), значним чином завдяки якій ім'я Б. Лепкого на довгі роки було викреслено з літератури. І вже зовсім дивним

---

[1] *Антонич Б.-І.* Національне мистецтво // Карби.— Львів, 1933.— С. 4.

видається те, як міг такий тонкий лірик і проникливий критик, як І. Крушельницький, поділяти такий погляд або писати «під тиском обставин». Якщо правильне останнє, то обставини ці мали радше політичний, аніж естетичний характер. Є. Маланюк друкувався на сторінках «Літературно-наукового вісника», редактором якого був Д. Донцов, журналу, що займав різку антирадянську позицію, отже, був опозиційним супроти «Нових шляхів», які в Радянській Україні вбачали єдину надію для збереження української культури і розвитку української державності. Донедавна в нашому літературознавстві писали про те, що І. Крушельницький тісно примикав до літературної організації комуністичної орієнтації «Горно» і цілком солідаризувався з позицією її друкованого органу — журналу «Вікна», де час від часу друкувалися його твори. Насправді часопис, у якому головну скрипку грав І. Крушельницький, не був таким ортодоксальним, як «Вікна», і часом у них доходило до гострих суперечок. Так, коли у квітні 1931 р. в «Нових шляхах» з'явилася стаття І. Крушельницького «Джерела творчості Ярослава Галана», в якій він показав вплив на ранню творчість драматурга західноєвропейських письменників-модерністів щодо конструювання сюжетів та ліплення характерів, то Галан не був у захопленні від такого аналізу і написав відповідь зовсім не в толерантному дусі, про що свідчить її назва — «Відповідь поплентачеві» («Вікна», 1931.— ч. 7—8), а що вже пізніші дослідники творчості «полум'яного публіциста», то вони назвали розгляд Галанових п'єс «злобним пасквілем» та компрометацією його імені.

Цей штрих дуже показовий щодо причин дальшої долі родини Крушельницьких. На кого вони мали опертись у своїй громадській і літературній діяльності?

Польська окупаційна влада у Галичині розгортала усе більший наступ на українські громадські організації, культурні товариства, пресу. Від закриття таємного українського університету в 1925 р., масового скорочення українських шкіл

влада перейшла до масових каральних акцій, сумнозвісної пацифікації у містах і селах Західної України, від якої страждали тисячі робітників, селян, інтелігентів. Для родини Крушельницьких становище ускладнювалося її радянофільською орієнтацією, оскільки сталінський режим набував усе виразнішого репресивного характеру. Іван Крушельницький, як і його батько та брати, опиняється мовби між молотом і ковадлом. З одного боку постійні утиски цензури, обшуки, арешти польської політичної поліції — дефензиви (що знайшло відображення у багатьох творах поета, зокрема «Баладі про багряну купіль, шовковий мотузок, чорний пістоль і усмішку життя», «На послуханні», «Залізна корова») створили нестерпні умови для життя і літературної творчості, а з другого — від журналів «Нові шляхи» та «Критика», видавництва «Нові шляхи» відвернулося багато учорашніх прихильників і авторів. Причини були різні — від небажання опинитися під підозрою влади і втратити роботу до розходження в політичних поглядах, головно в ставленні до Радянського Союзу, політика якого ставала вже явно репресивною й імперською, про що свідчив процес над сфабрикованою енкаведистами організацією Спілка Визволення України (СВУ).

Лариса Іванівна Крушельницька у своїх спогадах «Рубали ліс...», розмірковуючи над тим, «чому ми виїхали?», виділяє кілька головних причин. Найперше, захоплення діда, яке передалося й синові Іванові, «українським Ренесансом першого пореволюційного десятиліття». Адже А. Крушельницький листувався з М. Скрипником, М. Хвильовим, М. Семенком та багатьма іншими письменниками, громадськими та культурними діячами, був добре обізнаний з культурними процесами на Україні.

Крім цього, «Антонові Крушельницькому не давали здійснювати задумане задовго до переходу на радянофільські позиції. Кампанія дрібних безпідставних звинувачень шлейфом тягнулася за ним (і не лише за ним) усе життя...

Найпершою причиною цькування дідуня було зміновіховство,

йому закидали непослідовність позиції. Але тут немає відступництва: дідо Антін усе життя поклав на культурно-освітню діяльність, і коли виникла перша ж можливість відродити українську культуру, дати її масам спраглого люду, то він, не вагаючись, ставав до однієї лави з визначними вченими і митцями. Психологічно це тим більше зрозуміло, бо з багатьма з них були близькі стосунки з раніших часів, як-от з М. Грушевським чи академіком В. Вернадським, який, до речі, організував у Києві Академію наук за тих же обставин і в тому ж часі, коли дідуньо був міністром освіти» [1].

Нарешті, Л. Крушельницька наводить приклади переслідування людей, що друкувалися в «Нових шляхах», і зменшення внаслідок цього його автури. Так, у фонді Крушельницьких, який зберігається у Львівському Центральному державному історичному архіві України, є цікаві листи молодих тоді талановитих поетів Юрія Косача та Авеніра Коломийця до Івана Крушельницького. Листи сповнені почуття взаємної симпатії і творчої солідарності. Твори обох поетів друкувалися на сторінках «Нових шляхів», а А. Коломієць був частим гостем у родині Крушельницьких.

І ось лист від 15 жовтня 1929 р.: «Немилосердний антагонізм проти мене і Косача з боку варшавської української колонії поставив перед нами, а спеціально переді мною, дилему: або вчитися, перебуваючи у Варшаві, і тоді офіційно зірвати з Вами, або... працювати в «НШ» і зректися можливості перебування на терені Варшавського університету. Українські кола Варшави оголосили мені повний бойкот і моральний, і матеріальний...»

Ю. Косач — до І. Крушельницького 25 жовтня 1929 р.: «Передбачається великий скандал на загальних зборах Студентської Громади, де має бути поставлена справа про виключення мене й Коломийця із Громади».

А. Коломієць — до І. Крушельницького 11 листопада 1929 р.:

[1] *Крушельницька Л.* Рубали ліс... // Дзвін.— 1990.— № 4.— С. 131, 132.

«Сталося так, що дальша співпраця з «НШ» стає для нас неможливою, просто згубною... Косач просить звернути його «Романтику», я прохаю звернути мою «Автобіографію» [1].

Обидва адресати (а таких було ще немало) просять друкувати їхні твори в журналі і навіть книжки у видавництві під псевдонімами, але редакторам більше залежало на тому, щоб під творами стояли справжні імена, а не псевдоніми...

Цілком зрозуміло, що в такій ситуації І. Крушельницькому працювати було важко. Все ж при тверезому, зваженому погляді можна було передбачити, що чекає в Радянському Союзі після інспірованого суду над СВУ. Адже західноукраїнські академіки К. Студинський, М. Возняк, Ф. Колесса та В. Щурат перестали одержувати зарплату від радянського уряду. Зловісний привид «ворога народу» вже бродив по Україні, більше того, почався жахливий голодомор 1932—1933 рр.

Крушельницькі не могли про це не знати. Але Антін Володиславович не хотів вірити, що голод цей штучно створений. Він багато чому не хотів вірити, а його слово було вирішальним. Він повірив радянському консулові Радченкові, який і сам незабаром став жертвою культу... Першими — у вересні 1932 р.— виїхали до Харкова І. Крушельницький разом з сестрою Володимирою. Іван працює науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту матеріальної культури, працює над дослідженням західноукраїнського мистецтва, перекладає, виступає на сторінках періодики зі статтями на теми літератури і мистецтва, знайомить театри зі своїми драмами, їздить по Україні.

Листи до рідних були підбадьорливими, сповненими надій. Але треба зважати, що написати правду про побачене було неможливо, щоб не наразитись на небезпеку...

Через кілька місяців переїхала решта родини Крушельницьких до Харкова (у Львові залишилася лише дружина Івана — Галя, зв'язана концертними контрактами, а також через хво-

---

[1] ЦДІА АН України у Львові, ф. 361, оп. 1, од. зб. 126.

робу). Мешкали у відомому будинку письменників «Слово» на вулиці Чернишевського, у квартирі зі спільною кухнею, де не було де поставити привезених меблів й навіть розпакувати валіз. Однак, незважаючи на побутові труднощі, працювали.

І. Крушельницький мав окрему квартиру. Багато працюючи, він часто хворів.

5 листопада 1934 р. були заарештовані Антін та Іван Крушельницькі, через тиждень Іванові брати Тарас і Остап, а також сестра Володимира. Ніхто з них не повернувся.

З 13 по 15 грудня 1934 р. у Києві виїзна сесія воєнної колегії Верховного суду СРСР під головуванням Ульріха, в складі членів колегії Ричкова та Горячева засудила до страти двадцять вісім українських письменників, звинувативши їх в організації підготовки терористичних актів проти радянської влади. Як зазначалося в опублікованому повідомленні, «суд установив, що більшість звинувачених прибула в СРСР через Польщу, а частина — через Румунію із завданням здійснити на території УРСР ряд терористичних актів. При затриманні в більшості звинувачених вилучені револьвери й ручні гранати... Вироки виконано» [1].

Серед розстріляних були: Кость Буревій, Григорій Косинка, Іван і Тарас Крушельницькі, Олекса Влизько, Дмитро Фальківський... Втім, є свідчення, що присуду не чекали, а розстріляли за день чи два перед вироком у підвалі Жовтневого палацу в Києві... Івану Крушельницькому було всього двадцять дев'ять років.

Інші члени родини Крушельницьких — Антін, Богдан, Остап, Володимира, що виїхали в УРСР (крім матері Івана, яка померла в 1935 р. у Харкові і могила якої знищена, як і могили інших українських діячів на Харківському цвинтарі), були заслані на Соловки й загинули, очевидно, в 1937 р. За переказами, найдовше жив Антін Крушельницький, але

---

[1] «Правда».— 1934, 18 декабря.

він після трагедії, яка сталася з його родиною і винуватцем якої він себе почував, став блудити розумом...

Творчість І. Крушельницького почала повертатися до читачів після реабілітації родини Крушельницьких в середині 50-х років. 1964 р. була видана книжка його вибраних творів «Пісня про руки», до якої ввійшли вірші з різних збірок, поеми «З-над прірви» та «Поема про різьбяра», а також драми «На скелях» та «Мури і межі».

Як уже зазначалося, І. Крушельницький був усебічно обдарованою особистістю: поет, критик, драматург, графік, мистецтвознавець. Але найбільше талант його розкрився в поезії. Сьогодні потребує перегляду підхід до його поезії. Справді, він на відміну, наприклад, від Б.-І. Антонича, який оголосив, що не хоче бути мандоліністом жодної політичної партії, бо переконаний, що мистецтво своєю художньою вартістю є національним багатством, свідомо притлумлював свою душу, віддаючи данину класовим мотивам. Віра в соціальну перебудову суспільства на засадах соціалізму виявилася дорого оплаченою оманою. Але творчість поета, чуйного до нових художніх форм, не втратила своєї вартості.

Перша збірка І. Крушельницького «Весняна пісня» вийшла у Відні в 1924 р. На жаль, у Львівських книгозбірнях цієї книжки немає, тому при характеристиці її пошлюся на коротку «сильветку» поета, вміщену у виданій у США антології української поезії «Координати» (1969), що належить, ймовірно, літературознавцеві і поетові Богдану Рубчакові: «Перші твори дев'ятнадцятилітнього поета, зібрані в досить великій, на 127 сторінок, збірці «Весняна пісня», приваблюють своєю філігранністю та легкістю. На відміну від багатьох молодих поетів, які починають з тяжких філософських тем, аби вилити на папір усе те, що вони мають сказати про своє відношення до всесвіту, Крушельницький у своїй першій збірці приходить до читача безжурним юнаком. Він розповідає про кохання і природу, про нюанси найделікатніших почуттів і переживань, і тільки вряди-годи бачимо у збірці тіні дуже, зрештою, позованої меланхолії чи траге-

дії або сліди дуже елегантного декадансу. Саме нюанси є головною прикметою збірки. Елегантність, недоговореність, легкість мережива, акварельність — це найпомітніші риси його перших творів» [1]. Навіть ті кілька віршів, які включили упорядники до антології «Координати», підтверджують таку характеристику. До сказаного можна додати, що оця «легкість мережива» та акварельність ідуть, з одного боку, від молодості поета, його відкриття світу, а з другого — від багатогранності його творчих зацікавлень. Живописні та й музичні асоціації витворюють у нього оригінальні метафори, в яких вчуваються інтонації молодого П. Тичини, от хоча б у таких рядках:

Золото-чорні хмари
Висять в німім безкраї...
Кличуть од піль фанфари...
Сині вітри палають...
Пахне село у квітах...
Серпанок мряки, суму
Котиться білим житом,
Гонить бліду задуму...
Жовто-рожеві ниви
Втонули в невідоме...—
Віються срібні зливи...
Небо там гарфи ломить.

Друга збірка поета — «Юний спокій (1929) — наче виростає з першої, зберігаючи чар молодості і легкість вислову, але вже як відгомін перейденого, що не повернеться. На місце враження приходить задума, на місце фрагменту — цілісність задуму, на місце легкої, неконтрольованої імпровізації — концептуальна ясність, рівновага частини і цілого. При такому підході потрібна була орієнтація на певну естетичну систему. Вірші книжки «Юний спокій» мають виразні ознаки поетики символізму, напряму, чи не найбільш поширеного в українській поезії 20-х років, зокрема, вони споріднені з пое-

[1] Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході.— Нью-Йорк, 1969.— Т. 1.— С. 291.

зією представників групи «Митуса», що виникла у Львові в 1922 р. і включала таких поетів, як В. Бобинський, Р. Купчинський, О. Бабій, Ю. Шкрумеляк та ін. У стильовому плані поезія «митусівців» виростала з двох джерел — «Молодої Музи», учасники якої ще активно працювали в літературі, та київської групи «Музагет», що сформувалася в 1918 р. і об'єднувала П. Тичину, Д. Загула, Я. Савченка, О. Слісаренка та ін.

Але символізм І. Крушельницького не був повторенням ні «музагетівців», ні «митусівців», бо, по-перше, змінилися історичні обставини, а по-друге, не могли минути безслідно уроки Гуго фон Гафмансталя з орієнтацією на легкість вірша, на настроєвість. У символізмі західноукраїнського варіанту домінував «молодомузівський» «культурпесимізм» («В моїй душі страшна порожня» П. Карманського), а в «митусівців» — песимізм історичний, який ішов від втрати сподіваних ідеалів здобути українську державність. Можливо, саме через це група «Митуса» швидко розпалася.

Найталановитіші представники «Митуси» — Василь Бобинський та Олесь Бабій — розійшлися у протилежні боки: перший од символізму перейшов на «нові шляхи» (одна з найцікавіших його статей так і звалася «Від символізму — на нові шляхи», отож образний збіг назви статті В. Бобинського і назва журналу Крушельницького має змістове навантаження), другий деякий час лишався вірним давнім ідеалам, а потім став писати слабеньку віршовану публіцистику.

Молодий І. Крушельницький, видається мені, уважно приглядався до творчості своїх старших колег. Причому між В. Бобинським та І. Крушельницьким помітна спорідненість у способі образотворення, ритмомелодики, звукової оркестровки. Читача справді бере в полон та легкість вірша, яка передає прихід весни: передає з ритмічними повторами, натяками, звуковими переливами:

Незнатно, звільна прохолонув,
Незнатно — вечір. Вечір... мрич...
Незнатно зорі із хитону

Посипла ніч, посипла ніч,
Посипла, сипле... Сонголосо,
Сонливо, стиха йде весна,
Іде, як мавка, легко, босо
І вихилясом — де сосна
Стоїть самітня, там весна та
Спинилась на ніч, стала, спить,—
В тоненьких шатах пребагата
Весна там сонно шелестить.
Весна там сонно, сонголосо,
Весна там сонно засипля,
Весна там стиха, звивши косу,—
Весна, і вечір, і земля...

(«Квітневий полон»)

З О. Бабієм І. Крушельницького єднає тяжіння до глобальних космічних категорій. Одначе в цій космічності відчувається як момент взаємопритягання, так і взаємовідштовхування, опозиції. Для О. Бабія молодість була «зрадливою коханкою життя», «вакханкою», він благословив чорний крилатий смуток, проклятий жаль («Осанна»), він поєднував у людині шимпанзе й Бога, вічну покуту й вічний гріх, невинність дів і бруд повій («Я хаос»). І. Крушельницький не поєднував у людині протилежностей, антиномій, для нього «дух великого кохання» — то була домінуюча сила буття, де навіть мадонна смутку не може погасити багаття снаги як запоруки вічності духовного начала людини («Мадонна смутку»), оскільки «у кожному із нас живе великий дух».

Пісню поетів молодого покоління уже не міг живити чорний смуток, проклятий жаль і п'яний напій — вона надихалася кличем доріг, молодечим ентузіазмом. І таку пісню почали разом і І. Крушельницький, і Б.-І. Антонич, і Б. Кравців. Почали разом, привітали один одного — і розійшлися різними дорогами.

У збірці «Бурі і вікна» (1930) стрижневими є цикл «Сонети серця» та «Балада про багряну купіль, шовковий мотузок, чорний пістоль і усмішку життя», стрижневими в тому сенсі, що в них найповніше виявилася зрілість таланту І. Крушельницького як поета. В наших літературознавців уже

виробилася звичка цикл любовних віршів того чи іншого поета, в якому розкрилася драма серця ліричного героя, прикладати до «Зів'ялого листя» І. Франка, називати варіантом цієї збірки. Так писали про цикл В. Щурата «З пісень любові» (і писав, власне, Антін Крушельницький), про збірку П. Карманського «З теки самовбивці», цикл Б. Лепкого «Весною», (а в наш час — про цикл «Пахощі хвої» Д. Павличка). Не обійшла така аналогія і «Сонети серця» І. Крушельницького. Справді, «лірична драма» І. Франка «Зів'яле листя» була могутнім стимулом для послідовників великого поета, але при порівнянні виходять переважно з теми. Тим часом якби взяти навіть наведений ряд, можна було б виявити суттєві риси творчої особистості кожного з авторів, а також деякі ширші закономірності в розвитку стилю української поезії. Так, у «Зів'ялому листі» драма ліричного героя розгортається на широкому тлі, побутові обставини переплетені з душевними порухами. В «Сонетах серця» І. Крушельницького зовнішніх обставин майже нема, тут розвиток ліричного сюжету відбувається через призму душі, і коли трапляється якась деталь із «зовнішнього світу», то вона радше знак опластичнення (як казав І. Франко) душевного стану:

Вже піт жаху проїв блакитні очі.
Дві ями вже стоять на місці їх.
До уст прилип чудацький, дикий сміх,
Упали руки молоді, робочі!

Смішний вже спів, дурні — слова пророчі!
Шляхи утікли від очей сліпих.
Людей стрічаю я глухих, німих,
Вже серце мре і жити більш не хоче.

У серці пустка. Темно-жовтий жар...
З отруйних, із любовних опіїв —
Як в час чуми, покопано цвинтар,

Порито серце. В ньому без боїв
Лягло чимало велетнів-кентаврів
Без чести, слави, без пісень і лаврів.

Отож цвинтар під час чуми (від «бенкет під час чуми») — це цвинтар у душі, і після такої проекції художньої деталі

в психологічну площину починаєш інакше сприймати образи, які могли бути вжиті не метафорично, наприклад, «піт кривавий заливає очі». Це був той шлях, який згодом відроджувався, бо хіба, скажімо, рядки «Розпука била крилами без стриму об дно криниці чорної душі» не можна вважати попередником Драчевого «І душа моя повна сліз по самісінькі очі?!»

Сюжет «Сонетів серця» має внутрішній характер, і розвивається він не від надії до розчарування, як у переважної більшості інших поетів, а навпаки. Такий самий принцип і в «Притчі про правдиве життя», що є певною, більш розгорнутою варіацією «Сонетів серця», але цьому творові шкодить розтягненість і багатослівність, він не має сконденсованості ліричного чуття, яке бачимо в циклі сонетів.

Натомість «Балада про багряну купіль, шовковий мотузок, чорний пістоль і усмішку життя» демонструє появу нового стильового струменю в поезії І. Крушельницького, пов'язаного з гротеском, елементами натуралізму, що згодом далі розвивалося в таких творах, як «На послуханні», «Залізна корова», циклі «Війна». Вони сповнені гарячою атмосферою народної боротьби проти польської окупації Західної України, їх героєм є революціонер, який мріє про соціальну рівність, сповнений почуття солідарності людей праці. В цих творах виразно відбилася комуністична орієнтація автора, як донедавна писали, класовий підхід. Однак в них немає тих ідеологічних пересад, політичних лозунгів, якими перетикана, наприклад, поема О. Гаврилюка «Львів». Ризикну висловити навіть припущення, що в недалекому майбутньому буде написане дослідження про українську тюремну поезію 20—30-х років, де поруч з такими творами, як «На послуханні» І. Крушельницького чи «Тюремна колисанка» В. Бобинського, фігуруватимуть тюремні сонети Б. Кравціва, та навіть «Голово ти моя нелегальна...» О. Гаврилюка.

У «Баладі про багряну купіль...» головне — перемогти себе. Духовне вивищення над жахливими обставинами, долання страху, кристалізація особистості подані через такі мало-

значні деталі, на які, здавалося б, людина скоріше всього не зверне за нормальних обставин жодної уваги. Ну, хоча б оцей ключ у шафі, що зачепив героя, коли він уже зібрався зводити рахунки з життям. Той

...ключ од шафи, що стримів в замку,
Тебе отямив; вдаривши в ребро,—
Ти став спокійний в темному кутку,
За стіл стрибнувши ж, схопив ти перо
І став писати мук своїх завіт,
У божевіллі плакав, як П'єро.

Навіть зацитований короткий уривок містить багатий матеріал для аналізу. Передусім точність психологічного штриха: в такій межевій ситуації вибору між життям і смертю часто дуже допомагає ота соломинка, за яку хапається потопаючий. Одначе поет зумів за цією начебто випадковою деталлю побачити щось далеко більше. Ключ, що вдарив у ребро, викликає в уяві ліричного героя (та й читача) асоціацію з гаком у відомій народній думі, за який зачепили Байду. Байда переміг, мусить перемогти і герой «Балади про багряну купіль...» Нарешті, ще одна важлива деталь суто психологічного характеру: персонаж твору (чи сам поет) «почав писати мук своїх завіт...», отже, через мистецтво відбувається процес естетизації переживання, відбувається звільнення від страху, відбувається мімезіс. Нарешті, останнє відкриття для героя, уже за межами зацитованого уривку: «...Ти не Вертер, ти не слабодух...», що вводить конкретний сюжет твору в широку культурну ситуацію.

Якщо «Балада про багряну купіль...» веде читача у підсвідомі спонуки вчинків героя, то цикл «Війна» створений за зовсім іншим принципом: тут бачимо «естетизацію» потворного, не тому, звісно, що авторові захотілося вдатися до такого прийому, а тому, що естетичне випливало з реального.

Згущена метафоричність віршів «Війни» зовні контрастує з пісенною лірикою поетів — січових стрільців, в яких домінують патріотичні пориви, пісенний ліризм. Одначе в циклі І. Крушельницького начеб друга сторона того самого явища. До то-

го ж ці твори перестають видаватися такими несподіваними, коли опубліковано повісті «Поза межами болю» О. Турянського та «Горлиця» М. Яцківа, які були недоступні сучасному читачеві.

Цикл «Війна» складається з низки епізодів, прямо не зв'язаних між собою якоюсь сюжетною лінією. Перед нами «масовка», де епізоди змінюються один за одним за вказівками режисера якоїсь сатанинської вистави, що зветься «війна», в театрі абсурду кожен епізод передає характерну сторону жорстоких воєнних буднів, починаючи від силуваного рекрутства, яке має традицію в українському фольклорі, до масової загибелі тисяч людей від отруйного газу — модерного «досягнення» сучасної цивілізації. Поет передає жахи війни засобами гротеску, сюрреалістичної образності. Ось один з характерних епізодів циклу — «Рана».

Розвіяв вітер хмарку від шрапнелі,
Як сиву голову дозрілої кульбаби.
І жовтим підлигом — суском ковзкої жаби
Упав заліза злім у шви шинелі.

Як пес, рвонув сукна шматок на блузі,
Лизнув, мов язиком корова — пар полови,
Вкусив на грудях м'яз і вирізав у крові
Хвилясту скибу, мов леміш при плузі.

І слина булькнула, мов піна п'яна,
Над чорним джерелом, як мед, густої нафти,—
І в тугі взори, в чорні шви і чорні гафти
Нашилася німа, глибока рана.

Відповідність між темою і стилем притаманна не тільки циклу «Війна», виразна виявилася ця риса і в творах з тюремного життя, написаних на основі власного досвіду. Особливо показовий у цьому плані вірш «Залізна корова». Твір вражає своєю алогічністю, деструктивним елементом. Справді, що таке залізна корова? Виявляється, це плід виснаженої, доведеної до божевілля допитами та побоями уяви в'язня. Залізна корова — це ніч, сповнена жахів і кошмарних видінь. У неї, цієї корови, морда — «то жуйка кривава», а хропіння — «то

двісті рамен... Удари, й електрика, й лава... Під черевом — порваний член...»

Таким чином, образна деструкція, де рвуться логічні зв'язки між поняттями, реальним значенням слів, має психологічну мотивацію. І читач проймається відчуттям жаху, коли уже й витвір звихненої уяви героя — залізна корова — розпадається й далі і до його камери входить — «дванадцять перістих курок...» — дванадцять псевдоапостолів світу неправди й зла.

Іван Крушельницький писав про тюрму польську, про те, що йому самому довелося зазнати в ній. Але всі ці жахи маліють перед тим, що творилося в радянських тюрмах і таборах. Про це поет не розповів, бо був розстріляний. І за нього та за тисячі таких самих, як він, розповів Іван Багряний в романі «Сад гетсиманський». Скупа, майже протокольна фіксація виявилася дієвішою від прийомів сюрреалізму й експресіонізму. Життя само дописало страшні кошмари «Залізної корови» — збожеволів у таборі батько поета...

В такому приблизно руслі розвивалася поезія І. Крушельницького — від світлих настроїв юнацької лірики зі зміною радості й смутку до тугої насиченої образності творів пізнішого періоду, що відбиває брутальність реального життя. Це, сказати б, процес саморуху й саморозвитку таланту за внутрішніми спонуками. Були, одначе, й спонуки зовнішні, які впливали на нього і позначилися на його творчості не завжди позитивним чином.

Найсуворішим критиком І. Крушельницький вважав батька. Критик фаховий, вдумливий, не без естетичного чуття, про що свідчить хоч би його стаття про поезію В. Щурата «Поет-містик», він усе-таки був прихильником соціологічного підходу до літератури і стримував сина від захоплення різними модерністичними школами і течіями, до яких той проявляв постійний інтерес. Поради вивчати життя народу звучать у листах батька до молодого поета, а коли Іван переселився до Львова і особливо в час праці в журналі «Нові шляхи», «Критика», вплив батька на сина був, очевидно, ще більший.

Вивчати життя народу, звичайно, потрібно кожному поетові і в нагадуванні про це немає нічого злого, навпаки. Але справа в тому, що за подібними тезами — ми добре пам'ятаємо їх навіть зі шкільних підручників — ховалася орієнтація на описовість та ілюстраторство, подані під певним кутом зору, що вони мали ідеологічний підтекст.

На низці поетичних творів І. Крушельницького негативно позначилася класово-ідеологічна установка автора. Він або впадає в надривний тон і багатослівність («Хор передміських дітей», «Пісня про руки»), або ж створює ситуації, позначені штучністю, надсадністю, що зокрема виявилося в поемах «З-над прірви», «Поема про різьбяра». У першому з цих творів ідеться про те, як юнак, аби нагодувати виснажених і голодних діда й бабу, силою відібрав хліб у прохожого, проливши його кров, а мати, яка сповідувала заповіді християнства: не украдь і не убий,— благословляє його на нові вбивства, на терор заради «соціальної справедливості» і «щасливого майбутнього».

Він пішов, бо мре із голоду село», і мати

Не плакала, очей не жмурила...
Вже сина бачила, як в бої б'є,
Як виростає, проростає в світ,
Сто рук провівши, глянувши в сто віч,
Стоусто визовом жбурнувши в ніч
Могутній клич, іде, летить, палить...
Не плакала, очей не жмурила,
Дивилась радісно... Щаслива мати...

Важко повірити, щоб у такій ситуації почувалася щасливою мати. Насамперед у традиціях матерів в історії нашого народу було посилати синів на захист батьківщини, а не на підпал багатшого сусіда. «Хіба не мре із голоду село?» — запитує автор словами сусіда. Так, мерло, але... Згодом на Україні радянській поетові довелося бачити далеко більші масштаби голоду, але він змушений був писати, як щаслива «робітниця повертається з заводу» і як, наче «куделя струн», іде виплавка чавуну...

Що ж, система неправди і зла мала примусити поета славити себе, але не могла зробити цей спів щирим, не могла з віршів витиснути поезію. Така вже справедливість чи то природи, чи вищого провидіння...

Поезія була лише одною з граней щедрого таланту І. Крушельницького, хоч і займає центральне місце в його творчості. Він виявив себе талановитим графіком, мистецтвознавцем, критиком, перекладачем. Одначе після поезії чи не найбільше уваги присвятив він драматургії. У Львові вийшли п'єси: «Спір за мадонну Сільвію» (1930) та «Мури і межі» (1932). В 1932 р. на конкурсі НКО до 15-річчя революції в Росії була удостоєна другої премії його п'єса «На скелях (Каверна № 16)», яку, за свідченням автора, мав ставити у «Березолі» Лесь Курбас, написав він також п'єси: «Бурі над Заходом», «Біле і червоне». Одначе з першої була опублікована лише перша дія, решта або пропали, або залишилися в архівах НКВС. Можливо, драматургія була тим жанром, у якому б новими гранями засвітився талант Івана Крушельницького.

Але про це можна тільки гадати.

Поезія — це та галузь літератури, в якій І. Крушельницький найповніше реалізував свої творчі можливості. Він постає в ній людиною, закоханою в усю багатобарвність і повнозвучність світу, чутливий до нових художніх форм, щирий у своїх настроях і проникливий лірик, митець, який щиро прагнув словом і пензлем збагачувати рідну культуру.

Іван Крушельницький впав у числі перших двадцяти восьми жертв сталінського геноциду, і на його, як і всіх їх, могилі могли б бути викарбувані слова Богдана-Ігоря Антонича з присвяченого їм вірша «Слово про розстріляних»:

Це правда:
кров з каміння може змити дощ,
червона місяця хустина може стерти,
але наймення ваші
багряніш від рож

горять у пам'яті на плитах незатертих.
Змагались ви уперто, й мріяли, й жили,
кохалися в суворості, як ми у гулях,
і ваші очі
сяли вічністю,
коли
у серці, мов зоря, застряла біла куля.

Микола Ільницький

ВІРШІ ТА ПОЕМИ

Із збірки
«Весняна пісня»
(1924)

УДОСВІТНЯ МЕРЕЖКА

З уст багряних
Русалок
В журчанні каскади
Пив я раз сміх
Синіх троянд...
У чічки
Спліталися брами
Довгих веранд,

Купчився дим...
Сон зірок
Вбирав іскорками,
Блиском дрібним

Білих бузків
Грядочки...
Фіміам із лямпади
Пахом курив...

Сяє розмай...
Ріторнель
Гондольний, мінливий
Зводить безкрай...

Я ж в глибині
Золотій,

Забутий тобою,
Сплю у труні...

Айстри думок
В лона скель
Втікають юрбою...

Понад струмок —
Вербні квітки
Втіх моїй
Душі полохливій!..
Дітям квітки!..

ЗОРЯНІ КИЛИМИ

Зоряні килими —
Ніч...
Хори херувимів:
Трупи без облич...

Китайки червоні:
Сон...
Розіржались коні
В колисковий тон...

В місті — кров і пекло,
Гнів.
— Нас уже запекли
Клекоти вогнів;

Зоряні килими...—
Січ!
Почорніли зими
Трупами за ніч...

В ГОДИНУ ВЕЧОРА

I

Гей, ви́на, ви́на!
Тут гнулась спина,
Сіра година

Родила муки...
Скрипіли руки...
Дзвеніли луки

Колись,—
Тепер же їхні співи пронеслись!..

Гей, ви́на сині,
Ясні, зелені!
Співайте днині

Похвальні співи!
І землі сивій,
Їй, чорнобривій,
Колись,
Тепер дні юности вже пронеслись.

II

Червона яблуня доспіла
У мовчанці глухій, літній,
Все листя кров'ю зчервонила,
Свій одяг скинула, зронила,
Як сльози мрій...

Потиху вітер плаче-віє
І грає те, про що раз снив,

У далі гай вже золотіє,
Трава, зелена ще, чорніє,—
В годині див...

По полі ходить чорна смута,
Серпанок тягне сиві дні,—
Її ця пісня незбагнута,
Незнана, може, і забута
В ці дні вогнів...

Лелеки тихо відлетіли,
Схилились верби у журбі,
І чорні ниви споловіли...
Над вечором почервоніли
Ген на горбі...

Одходить сонце байраками,
Скривавленими в бої днів,
Кладе цілунки — ген — полями,
Його «прощай» вмира степами
В вінках вогнів...

Збірка «Юний спокій» (1929)

УРАНЦІ

Вночі приснилося мені
Велике радісне життя,
Величний світ із небуття
Приснився пристрасно у сні!

Ним впився я — добрячий цар —
Я — син богів — немов вином...
Я йшов до тебе із вінком
І в серці чув тремтіння чар...

Та втім зачув я в далі дзвін,
Який поранки просипля,
І в нім збудилася земля
Та оддала мені поклін.

СТЕЖКОЮ У ЖИТІ

Стежкою у житі
В поцілунку йдем.
В наших мрій блакиті
Сходимо вогнем.

Сходимо пречисті
Серед ранків їх,
В блиску позлотистім
Сонячних утіх!

Наче весна, свіжі —
Квітнем білим днем...
Квітнемо у збіжжі,
В поцілунку йдем.

Я — ДУХ ВЕЛИКОГО КОХАННЯ

Можливо, сонце й не втомилось...
Можливо, тільки в сні натхнень
Воно, як квітка, затулилось,
Коли згасав жнив'яний день...
Можливо, спить... Воно заснуло...
На пальцях вітер прослизавсь...
І кликав хтось... І стиха гуло
Якесь весілля — й хтось прощавсь...
А я — привітний дух любови —
Сидів над книгою чуття
І водоспадами розмови
Пророкував нове життя...

А вранці сонце уставало,
Й на шлях ішов я юнаком,
Я чув, як серце все кохало,
Заквітчане майськи́м вінком!
Я викликав вогонь маріння,
Я кликав сон палкого сну,—
Великий, я з мого натхнїння
Життю давав нову весну.
Творив її я у безкраю.
Де зелень стелить щастя сад,—
І укладав святковість раю,
В якім царить натхненний лад!

Я — дух великого кохання,
Я — дух великого буття —

Благословив моє скитання,
Моє всерадісне життя,
Благословив я і Олімпи,
Над все підносив Бакханал,
Вінчав я скроні в лаври, в німби
Й боготворив юнацький шал!
Я — дух шляхетного верстання —
В потоці йшов за зовом зір
І як звістун добра й єднання
Я ніс завіт свій — серця твір!..

ГОРДО ЗМАГАТИСЬ ЗІ МНОЮ

Гордо змагатись зі мною
В шуми весняного бою
Кличу я бризками дзвонів
Тисячу фурій-демóнів.

Тисячу духів зневір'я
Зву на залізне подвір'я
Юного щастя мойого —
Вірою слова живого.

Я закликаю на герці
В моїм розспіванім серці
З радістю мого весілля —
Фурій і суму, й безсилля.

З душ найсвятішим поривом,
З правди завзятим огнивом
Сходжу демонам на стрічу
І позмагатися кличу.

Будуть це бої веселі!
Будуть це ігри дебелі!
Вже сповіщають змагання —
Щити мойого кохання!

Я — МУЖ ЗМАГАНЬ НА ШЛЯХУ ЖИТТЄВІМ

Я — муж змагань на шляху життєвім,
З Гераклом дужим щиро подружився,
І до основ у серці обновився
Та спалахнув завзяттям вогневим.

Я — ісповідник сил, життя — держусь
Великих божеських його чеснот
І бодрих дум орлиний чую льот,
Я — велетень — ще вчора боягуз.

Усі шляхи: до моря і до гір
Верстаю я, веселий, повний струн,
А мріючи на кудрях злотих рун,
Я правлю ходом моїх юних зір!

Я І ТИ

Ах, ло́ви, буйні лови!
Стрільці, і коні, і хорти!
Женемось, як вітрове,
І я, і ти...
Втім: стій! Кудою, мила?
Спини коня і одвічай!
Він скаче? Спутай крила!
Ти любиш гай?
— Люблю!
— Ти любиш, любиш!
— Люблю я, милий, так!
— І мислями голубиш?
— Ліси й байрак!
— Поглянь же: мертві сарни,
Поглянь: німі лиси́.

І мертві — тихі, гарні
Оці ліси.
Ах, лови, буйні лови!
Стрільці, і коні, і хорти!
Не знаємо любови
Ні я, ні ти!

ВОНА І ВІН

Вона бліда ішла в сріблясту ніч,
А він віночка ніс за нею,
Входили нишком у алею
І мовчки мовили таємну річ...

На кладочці спинилися і: — Ах! —
Дівчина шепнула: — Не можу...—
Він цілував її по біл-руках,
Ростив у мислях, наче рожу...

Мов гай, що спить, сумніла мила...
А милий сотнею пташиних зграй
Складав на неї білі крила
Палких пісень душі: — Не завмирай!

Коли ж вінка зложити він хотів,
Що ніс, на голову коханій,—
Вона схитнулася нежданo,
Й вінок у воду звільна полетів...

МАДОННА СМУТКУ

На небі голу́бім зірки погасали...
Ти стиха головку склонила в молитві,
Мов мати над сином по скінченій битві,
І в серці твойому зітхання ридали...

У музиці щастя струна увірвалась...
Як ластівка з неба в гніздо, прошуміла
Стріла і забагрила серце і крила,
Неначе павук на струні, колихалась.

Ніхто ж не ішов за словами розваги...
На небі голубім зірки погасали...
Та в серці твойому цвіли ідеали,
І вічність горіла багаттями сна́ги...

РОЗВАГА

Ти не жалій,
Що хтось перейшовся по тобі,
Квітці малій,—
Він не бачив тебе у повній подобі...

Ти не сумуй,
Що пуп'яхи твої стоптали,—
Пахи даруй
Ти, підвівшись, усім,— тебе не пізнали...

Я МУСИВ ПЛАКАТИ

Я мусив плакати, бо бачив я,
Як у братів вмирало моє слово,
А у душі зростало барвінково
Пробачення, ласкаве, як земля...
Воно росло, вростало в співчуття.
Усе горіло силою молитви.
Вони ж гуляли в пристрасти гонитви
Смертельний танок на смітті життя.

У КОЖНІМ З НАС ЖИВЕ ВЕЛИКИЙ ДУХ

У кожнім з нас живе великий дух
Любови й юности, і добрих діл,
Що поєднавсь колись, як щирий друг,
З біднотою самотніх наших тіл.

Його прамудрість розвела садок
В пустелі дикій молодих сердець
І викохала в ній квітки думок
Та на чоло нам дáла з них вінець.

А тайною своїх натхненних рук
Благословлячи, дала юний пир
І те, що нас її найменший згук
Уводить в мрій шляхетний синій вир.

Вона стежину простелила нам,
Щоб ми у славі йшли, в погожих снах,
І проміняла наш дешевий крам
На тисячкратну вічність на верхах...

У кожнім з нас живе цей дужий дух
І кожного узяв під свій покров,
Та з болю онімів, осліп, оглух,
Бо ми купили смерть, запродали любов.

У НАШОМУ ЖИТТІ БУВАЮТЬ ХВИЛІ

У нашому житті бувають хвилі
Весняних журб, любови й мандрівок.
Прогнати їх ніхто від нас не в силі,
Й від них ніхто не втік ще ні на крок.
Вони є тим великим щастям в ньому,
Що сліз не жалує й не поскупля,
Що все горить на багрі золотому,
Що серед зір кружляє, як земля.
Лиш ми самі в чуття безсмислій силі
Похлонюємо їх, не знаєм, хто вони,—
Та велич кожної цієї хвилі
Доносим мовчки в темені труни.
Я ж інший чимсь, і, хоч дістав в завіті
Я смерть, її я гордо переміг,—
Створивши рай, розпливсь по всьому світі,
Як вир, весняний шум, весняний сміх.
Оддати їх на смерть, ці щастя хвилі,
Убити їх — це взять землі весну!
Вони живуть! Прекрасні, ясні, милі.
Й їх гафти грають пісню голосну!

ЮНИЙ СПОКІЙ

I

Мій тихий гай, у замислах глибокий,
Послав мені в подарку юний спокій:
Я не лякаюсь блисків буревію,
Про квіти сню і про Геладу мрію,
Я про Гомера мислю вечорами...

Ні вир, ні шум, ні вітер, ні погоня
Вже дико не рвонуть на своїх конях,

Щоб я не знав про долі дивні мети.
Одвідавши Ахіллові намети,
Я вчув, як са́тир грав десь на свирілі,
Й мені враз ясні стали ходи всі і цілі.

Всі ходи, так, всі льоти понадхмарні
Я відчуваю вже як примхи гарні,
Я чую, що життя могутньо кличе:
«Жий в бакханалі, будь же будівничий».
І все, як тільки я про це забуду,—
Кругом все просить: «Творче, хай я буду!»

Мій тихий гай, у замислах глибокий,
Послав мені в подарку юний спокій,
А він — то спокій творчої години,
Коли то все ізвідусюди лине
І падає на душу дужим гнітом,
Щоб станути за хвилю ясним світом.

Це мить одна прояснення, натхнення,
Чуття, бажання, всеістнiння,
Це горяч, холод при родинах тіла,
Одна хвилина бою, чину, діла,
О, це найбільша буря! Юний спокій!
Один він тільки друг мій ясноокий!

Землі найбільше щастя — гай зелений —
Ховав у вивертах тихцем для мене
Й подав мені, освячене богами,
Щоб я його, пробу́ючи думками,
Підніс над Паном, Гебою й Кентавром
До зір Гелади заквітчавшись лавром.

2

Стужившися за сонця мерехтінням,
Я ввесь зайнявся божеським хотінням,
Увесь горю, палаю творчим духом.
...Неначе йду я трав гладеньким пухом,
І ти вже йдеш разом і йдеш вже мужем,—
О, лиш вітай мені, мій любий друже!

Вже й бачиш ти: мені одкрились брами...
В весну ввійшовши ясними шляхами,
Весною йду я, мов на перші ходи!
Йдучи ж з тобою в ранні хороводи,
Вертаю знов туділь, де стрівся з Фавном,—
У ліс зелено-синій над Родавном...

Не ди́вуйся! Не в туг шаленім вирі,
Не в сні я йду туділь — у серця пірі
Вертаю знову з запалом верстання
Й тебе там бачу в пахощах кохання
Ще тільки леготом, ще тільки зовом,
Що згодом став двох душ шляхетним ловом.

О так, ти був уже й тоді між нами.
І тим і ти це знай: як нам одкрились брами,
Як нам весна подала повні чари —
Ти встав, мов Фенікс із пісків Сахари,
Ти мусив бути! Ми цього хотіли,
Велика пісне божеської сили!

Не хто, а ти, а ти лиш одинокий
Повстав нараз, неначе юний спокій,
І я прийняв тебе! Благословлю же:
О брате юний, муже, щирий друже!
Ти — створений, ти — твориш юний шал,
Благословенний будь твій Бакханал!

Вітай, вітай, приходь! Тебе бажає
Велика суть, що спокій мій тримає,
Великий змисл і творчого насіння
Великий ум — о ти, його уміння,
Вітай, вітай! Ти, сину двох пророків!
Як гарно жити, ждучи твоїх кроків...

МИ ЦЕ ЗНАЄМО

Ми, отже, знаємо: Великий шлях,
Який і ми колись напровесні пройшли
Під легким леготом, коли ще й не цвіли,—
Тепер проходить гість наш в пісні снаг.

Іде він... звільна йде... І прийде він.
І ми прославимо його й за ним підем
У край бажань, у юний шум, у мрій едем,
Де цвістиме до сонця шовк травин.

Й тоді я, наче Бог, і ти, немов
Велика сила творчости й його натхнень,—
Сповивши Адама, сп'янівши од пісень,—
Ми оддамо йому свою любов.

Він житиме на баграх у раї,
Кохати буде нас у сні, в відданчім сні —
А все ж колись, як цвістиме в своїй весні,
Він не Єгові скориться — змії.

І буду я той Бог, бездітний Бог,
Якого Адам кинув, не злюбив, забув,
І плакатиму та слідів, де Адам був,
Шукатиму у болі, в млі тривог...

Бо ми це знаємо: великий шлях,
Який і ми колись в своїй весні пройшли,
Кому горіли й в квітах гордости цвіли,—
Наш гість ітиме в дужій пісні снаг...

ЛЄНА

1

Як сядем з тобою на килим,
Потонем в казкові забави
Та мовчки в них чола похилим —
Я дивного бачу заграви:
То мрії, то замки й царівни,
То спогади гарні і милі...
Дитя, я з тобою ж не рівний,
Як сяду до ігор на килим!..

2

Вона

Як розхилить очі
І весело скочить —
Струни серць торкне,
Обніме мене!

Руки як розложить,
Стиха поворожить
Кивком голови —
Чую молитви...

Чую я у серці,
Що її ці герці
Будять лютні туг...—
Хто же в ній цей дух?

3

У твоїх руках, дитино,
Чара вічного вина.
Що тут вік і що хвилина?
Не зіп'ють його до дна!

Твої легкі білі ноги
Ходять в сонячні краї.
Що тут ціль і що дороги?
Всім царять тут сни твої!

Ти знаходиш друзів співу,
В тебе наймичкою час...
Всяку мрію колихливу
Ти вплітаєш в квіти ласк!

Вихри вічности приносять
Пахощі тисячоліть —
Вже ж одно твоє волосся,
Мов безсмертне, мерехтить!

4

Колисанка

Як мале дівчатко спить,
Розкривається блакить,
Розцвітають зорі-рожі...
Біля нього маг сидить
І чарує сни погожі:
Цить-но, цить!

ВЕСНЯНА ТРИЛОГІЯ

І

Весна ще далеко була.
І тільки слабі мерехтіння
Її, понад горами вдáлі,
Про неї ще скрито звіщали,
Неначе крізь сон і маріння.
Весна ще далеко була.

Ніщо ще ніде не цвіло.
І вихри неслися тужливо,
Та й хмари тяглися юрбами,
Лиш деколи цвітними снами
Вставали привиддя шумливо.
Ніщо ще ніде не цвіло.

Та серце моє ожило!
Мов річка, звільнившись од льоду,
Мої почування проснулись
І знову піснями загýли —
Нові, ще не знані ізроду,
Бо серце моє ожило.

2

Мов дитятко, що, скупавшись у джерельці,
На сріблястий виходжає на пісок —
Виринають почування — по перелці
У гірлянду в'яжуться, у ланцюжок.

Знову повно в моїх грудях любих співів,
Наче би злетілись із садків пташки.
Та ще сумно і далеко дні щасливі,
Й у весни непевні і маленькі ще ніжкú...

3

Блукаюся... голублюся
З житами серед нив...
То вийду з них, то згублюся...
Зі мною синєгрив...

Прийдешнім чимсь клопочуться
І вітер, і жита...
Шепочуться... Лоскочуться...
І де ж тут самота?

Жучок бринить над колосом,
Немов таємний маг...
Я йду і тихим голосом
Приспівую отак:

«Блукаюся, голублюся
З житами серед нив...
І наче вперше люблюся,
І начеб ще не жив...»

ВЕСНА ГОРИТЬ

Триптих

I

Весна горить! Весна горить!
Зайнявся гай і спалахнув,
Посипав іскри, ввесь тремтить,
На поле полум'ям дихнув —
Махнув! Весни вже не вгасить!

Горить!.. А все довкола спить...
Заснули люде дивним сном...

Хатки... шляхи... кого ж будить?
Заколисав їх хитрий гном...
Ніхто не встав ще... п'яно спить...

І тільки стиха десь бринить
Веселий дзвін, і юний хтось
До сонця, в небо, у блакить
Біжить! — Це серце зайнялось
Вогнем весни, і все горить!

2

Весна горить, весна горить!..
А вчора ще ввесь обрій спав,
І пригорталася блакить
До зблідлих, мрячних, дужих лав,
Та прикидалася, що спить.

Ще й ніч важка вітри несла
І з сірих хмар лила дощем.
Та вранці звістку понесла,
Що під безлистим під кущем
Весна нараз — весна! — зросла!

Тоді під кущ заглянув день,
А зайчик, виспавшись в норі,
Стрибнув мигком на синій пень,
Та вусом мо́ргнув до зорі,
І привітав сріблясту гень...

3

О день, о юний, синій день!
Весна горить, весна, весна!
Я йду шляхом — і пахне клень,
Я в поле йду — й лука рясна,
Я йду і йду у вир вітхнень.

А серце в мене — сильний муж,
А пісня в мене — дужий зов,
А моя юність — гомін душ
Ясних, веселих, а любов —
Весняний шум райських подруж!

Неначе Фенікс, вічний птах,
Горить, згоряє — й все живе.
Отак проходить вічний шлях
Весна і серце, й все нове
Чуття, розлите у піснях!

КВІТНЕВИЙ ПОЛОН

Незнатно, звільна прохолонув,
Незнатно — вечір. Вечір... мрич...
Незнатно зорі із хитону
Посипла ніч, посипла ніч,
Посипла, сипле... Сонголосо,
Сонливо, стиха йде весна,
Іде, як мавка, легко, босо
І вихилясом — де сосна
Стоїть самітня, там весна та
Спинилась на ніч, стала, спить,—
В тоненьких шатах пребагата
Весна там сонно шелестить.
Весна там сонно, сонголосо,
Весна там сонно засипля,

Весна там стихла, звивши косу,—
Весна, і вечір, і земля...

І щоб утихло серце юне,
Намарне марю я в цю ніч,
Вона торкнула серця струни,
І серце кличе, серце кличе...
Намарне мрію я, намарне
Я мрію стихнуть! — Грає гріх!
Вже все вагання — марне, гарне,
Вже все бажання — творчий біг,
Вже все — твориння, шуря, буча,
Усе вирує — коло струн.
А встіп у мене — гад і круча,
А наді мною — йде бурун.
І, наче в'юни, почування
Всі струни серця обвило,
Й гарпун гріховний бур кохання
Стрілою вбився в мрій крило.

Шалений чую біль у висках;
Як сіль у рані, в висках — біль,
І біль, що в блисках, в ночі бризках
Упав на серце — як мотиль
На квітку. Вильот дужокрилий
Мене напрямив од гнізда,
Мені зустрівся погляд милий,
Мене полонив... Не проста
Була мелодій чарівниця,
Її вся велич — бій горінь.
Вона на серце, мов орлиця,
На землю з неба — слала тінь.
Вона мій вильот полонила,
З гнізда маріння в світ борні
Звернуть звеліла білі крила,
Любов збудила, жар, вогні.

Збірка
«Бурі і вікна»
(1930)

НАСТРОЇ ВЕЧІРНЬОЇ ГОДИНИ

* * *

Коли до сну кладешся ти вночі
І, в тишу мрій ідучи, ждеш мене,
Я хилю скронь у марево ясне,
Що тисне ум, як ту́гі обручі.

Коли до сну зложилась ти по дні,
Заснула вмить в теплі шовкових мрій,
Я йду в борню, я йду в кривавий бій
З розпукою, що серце рве мені.

* * *

Пірвав би я розпуки тужні пута,
Коли б були залізнії вони,
Поплила б пісня, вільна і нескута,
Вдаль над розспівані лани.

Я б у розпуці тій летів піснями
Над синню гір до захисту села,
Де шепчеш ти лагідними устами
З квітками утлими, як сміх весла.

Я сплив би шумом над твоїм подвір'ям,
Що взяв на себе мрії всі мої
І з дальніх борів, з дальнього міжгір'я
Носив до тебе співанок рої.

Пірвав би я розпуки чорну тугу,
Коли б я знав, що ждеш мене десь ти,
Надлюдську всю зібрав би я потугу,
Щоб лиш туди крізь бурю доплисти.

* * *

Я лиш одно, одно
скажу тобі сьогодні:
Криниць глибоких дно,
шляхів далеких даль,
Небес одлегла синь,
найбільше чулий жаль,
Вони всі — смагла рінь,
а ти... Ти — та безодня,
Що втонув я у ній,
ти — той чужинний шлях,
Де я зблудив як стій,
ти — та блакить блискуча,
Де стриму мрій нема...
Ти — та любов жагуча,
Що, хоч сліпа й німа,
збудила у піснях
Потужний зрив чуття,
натхненну бурю в серці...
Благословлю життя,
що в нім цвітуть ці герці.

* * *

Жаром палають тугі обняття,
Морем хвилюється виступ грудей,
І спалахують теплим завзяттям
Блиски зелених любих очей.

Буря цілунків, юрб голубиних,
Голосно пестить лиця мої.
Ген з-поза річки стиха з долини
Місяць підводить ріжки свої...

СОНЕТИ СЕРЦЯ

* * *

Сказать тобі, які у серці болі?
Сказать, що грізно б'ється в серці тім?
Великих хмар на сонці золотім
Лукавий дим це в чорній авреолі.

Сказать тобі? — Дівчина у сваволі,
З якою йшов я, в серці молодім
Розбила все: любов, і честь, і дім,
І зблідлу посмішку ясної волі.

Сказать? — Не жив, не жив я ще життя.
Життя не бачив, як ішло воно,
Я мріяв жити. Жив я без знаття,

Що найгіркіше п'ю з гірких вино.
А п'яний шум цей знищив серце болем,
Мов дикий вихор все квітчасте поле.

* * *

Я пив вино, як ти пила б шампани,
Не знаючи, що опій п'ю, гашиш...
А серце билось, стри́бало скоріш,
Як на шнурочку лялька з порцеляни.

І були б мрій розсвітлені екрани
П'янили серце все палкіш, палкіш,
Коли б знічев'я не розтяв їх ніж,
Коли б не сплили кров'ю серця рани...

Немов з трудящого джерельця б'є
Із серця кров, розлилась довкруги,
Вже затопила вогняне моє

Бажання мрій, життя, борні, снаги.
У хвилях котить гомони розпуки,
Невольні взявши у кайдани руки!

* * *

Розпука била крилами без стриму
Об дно криниці чорної душі,
І понад тихим гомоном тиші
Жахливий крик стояв, мов чорнінь диму.

Розпуку ж серця, трійло невидиме,
Втишить розважно — п'яні гашиші,—
Що журавля у ранах — комиші —
Не вміли стиха, звільна й невловимо.

Немов проказа, п'янство те життя
На серце впало, на отвори ран,
І почорніла посмішка чуття,—

В прокази пута впав вільний Титан.
Душа моя — червона вся од крови,
І піт кривавий заливає брови.

* * *

Вже піт жаху проїв блакитні очі.
Дві ями вже стоять на місці їх.
До уст прилип чудацький, дикий сміх,
Упали руки молоді робочі!

Смішний вже спів, дурні — слова пророчі!
Шляхи утікли від очей сліпих.
Людей стрічаю я глухих, німих,
Вже серце мре і жити більш не хоче.

У серці пустка. Темно-жовтий жар...
З отруйних, із любовних опіїв —
Як в час чуми, покопано цвинтар,

Порито — серце. В ньому без боїв
Лягло чимало велетнів-кентаврів
Без чести, слави, без пісень і лаврів.

* * *

Не бачити мені вже більш обнови,
Не пережить весни і серця бур —
Бо туго, грізно затиснувся мур
Довкола серця, й серце тоне в крові.

Ненавиджу, ненавиджу з любови
І світ, і світло, й літепло, мов щур.
Останній вже чіпився серця дур,
Немає глузду в серця мого мові.

Сказать тобі ж я мусив це умить,
Щоб ти не мріяла знайти чуття,
Його краплину, чисту, як блакить,

І щоб не снила любо, як дитя,
Любов свою подать мені з казками...
Втікай із нею, хай цвіте квітками!

* * *

Ти не злякалась. Тихо ждеш, покірно,
І чую я: розсипавсь мур як стій.
Одплила кров із ран і, мов олій,
Бальзам,— ти їх лікуєш вірно.

І бачу щедрість я твою офірну —
Я перший віддих сонячних надій
Втягаю в груди, радісні од мрій,
Я чую щастя, щастя непомірне!

Цвіте усе, що було без життя,
Співає серце свій найкращий спів
І чує волю, пристрасть і чуття,

Росте любов і полоняє гнів.
Тебе, тебе звеличує, кохана,
І кличе в захваті тобі: Осанна!

БАЛАДА ПРО БАГРЯНУ КУПІЛЬ, ШОВКОВИЙ МОТУЗОК, ЧОРНИЙ ПІСТОЛЬ І УСМІШКУ ЖИТТЯ

I

Ти втратив все вже... Як прийшов — живий,
Одходиш — мертвий, без душі, стовпець,
Мовчазна лялька, непридатний в бій...

Ти жив коханням, що, мов снів ралець,
Шалену палкість почувань твоїх
Будило в герцях молодих сердець...

Ти був великий, люблений над всіх
З ярким натхненням, творчим почуттям,
Де кожна казка, примха, ласка, сміх —

Були мов човен, що плисти життям
В нім тільки розкіш, щастя втішний дим...
Ти був столом із срібним накриттям,

Що за бенкетом не один при нім
Втішавсь у смішках, розважав свій сум...
Ти був мов чарка з гроном золотим,

Що уст чимало пило з неї шум
І раз — причастя, іншим разом — гріх...
Ти був тим садом, де багатство дум

Спливало пахом із квіток ясних...
Ти був мов скрипка, чистий, запальний,
Сміявся, плакав і страждав за всіх...

Та втратив все вже! Ти прийшов живий —
А біль спотворив, кинув в порохи
Тебе, мов ляльку, всім на сміх — не в бій.

II

І тільки ночі гонення лихе
Тобі остало! Гомони і сни,
Розкриті вікна й буряні шляхи...

Кричать крикливі, кличуть голосні
Рудяві краплі: випле вічний дощ...
А ти — на суді, й суд ведуть — пісні.

Ти йдеш, юначе, ти із білих площ
Життя одходиш, несучи у дім
Тендітний хрестик, як його із прощ

Несуть бабуні діточкам дурним,
Ти йдеш і в ході — в дзеркальце глядиш:
У гра́нат неба, у вовтузний дим,

У срібну річку, на любов і гріш,
У чортів вітер, світло, сон і сум,
На шибеницю, мотузок і ніж...

Тому я й знаю, що сумний це глум
У реві ночі ти почув,—утім,
Тебе зовсім вже не проймає шум

Ватаг життєвих зовом бойовим,
Ти впав у крісло, всі прокляв верхи
І засміявся сміхом кам'яним.

Бо тільки ночі гонення лихе
Тобі остало! Крови шум із жил,
Розкриті вікна й буряні шляхи.

III

Пекельний лопіт невидимих крил,
Як відьми, ночі вдарив до шибок
Вікна твойого і посипав пил...

В прудкому світлі блискавиць-рибок
Тебе я бачив в бурю ту, як ти —
Тремтячих нервів змотаний клубок —

Сидів мовчазно і дивився в роти,
Якими бурі чорнінь преважка
Видихувала смоляні світи.

Тебе я бачив, як твоя рука —
Ох, тямлю цей я маловажний рух —
В басейн пускати стала із курка

На купіль воду, що, неначе друг,
Тебе манила в свій шляхетний вир
І полоняла твій чутливий слух.

Тебе я бачив...— Теж, як перед зір
Твій п'яний стала купіль багряна,
Червона, парна, де утішний мир

Знайшла людина, молода, буйна,
З якої сплила кров з отворів жил,—
Тебе я бачив зблідлим, як луна!..

А чорний лопіт невидимих крил
Вдаряв із ночі об шибки бліді
Вікна твойого й сипав смаглий пил!..

IV

Сміявсь назустріч ти мені тоді,
З кривавим болем реготавсь в ту мить,
Невольні звівши ланцюги тверді.

В твоєму оці, повнім, мов блакить,
Одбивсь заслонок срібних близь вікна —
Спинач зелений, ту́гий, наче дріт,

Майнула й думка в тебе сплеском сна:
Спинач урвати! Петлю сплести в нім!
Ачей життя ще не зовсім мана! —

І ти зблизи́вся, вже стояв над ним,
Над спиначем тим, та здригнувсь увесь.
Зразу ж побачив на вікні своїм

Мерця́ блідого, що повісився десь
І втік до тебе од лиця землі.
Тобі з'явилось молоде якесь,

Відоме здавна й люблене в селі
Обличчя хлопця: сам ти був це тут,
Твій біль, упадок, розпач і жалі.

І ти, ступивши до жахливих пут,
Згасив лампадки відблиски бліді,
Зв'язавши петлю, скочив в чорний кут,

Мені назустріч засміявсь тоді,
З кривавим болем-дзвоном в шум небес
Жбурнувши серця ланцюги тверді.

V

Одстала пам'ять... Ти забув себе...—
Ще ледве чуєш холод смертний ти,
А вже могилку жах тобі гребе,

Пісень весняних кам'яні хрести
Склада на тебе й кидає терни.
Він томить душу й у тісні спліти

Тебе хватає — й чуєш ти: клини
Й блискучі цвяхи б'є в трунні дошки,—
І ти поволі входиш до труни.

Ох, так... Ти, друже... Поводом руки
З чола не в силі зимний піт прогнать,
Ти став мовчазно, скорчив п'ястуки,

Ламаєш пальці, звідки рукоять
Штилету впала на поміст твердий,—
Ведеш без болю, без чуття цю рать...

Ти мерхло-білий, отупів, блідий...
Ти вмер? Ти мертвий? Неживий? Мерлець?
Звільняєш мовчки віддих із грудей,

Не хочеш жити, плисти на ралець,
Цвісти не хочеш — бачу я тебе!
Важка це мука, що терпить співець,

Німа — непам'ять,— ти забув себе...
А день виходить, вічний мандрівник,
Мов кінь копитом, дзвінко він гребе...

VI

Роздерлось серце, й божевільний крик
Завмер в повітрі. Згасли лишні свіч,
І ти в розпуці схóпив за свічник...

Назустріч тебе наступає січ
Кривавих блисків, темно-сірих бур.
Ти бачиш порух невідомих віч,

Ти чуєш зазив, що, мов трубадур,
Іскристо грає в перелеті хмар,
Вікно хватаєш, рвеш із шиб ажур

І кожним нервом ждеш, мов на пожар,
Туманним оком дивишся у даль
Й обличчю свому завдаєш удар.

Та це не туга, це не тужний жаль,
Лиш бій людини, ох, найбільший бій.
Зломить ти хочеш вмить тортурний паль,

Де ти повиснув, навіть щоб як стій
Ти мав і вмерти,— все одно тобі:
Бо жаль — несила, та зате ж ясний

Життєвий усміх можна б в боротьбі
Оцій зустрінуть.— Ось де чоловік,
Що недоумний у своїй журбі:

Роздерлось серце, й божевільний крик
Завмер в повітрі. Ти ж бо нашвидку
Розбив на лобі з розмахом свічник...

VII

Та ключ од шафи, що стримів в замку,
Тебе отямив, вдаривши в ребро,—
Ти став спокійно в темному кутку.

За стіл стрибнувши ж, схóпив ти перо
І став писати мук своїх завіт,
У божевіллі плакав, мов П'єро...

Та втім жахнувсь ти, як побачив світ,
Що стиха в вікнах голубів на день,
І ти очима блиснув, наче кіт,

Гарячо, палко зміряв синю гень,
Із сховку витяг чорний свій пістоль
І в згадці злинув в пестощі пісень...

А мандри гріють, в мандрах смішки доль!
Тому од скроні й падає рука,
Яку з пістолем — як в одній із роль —

Ти тиснеш сильно...— Мов од павука,
З жахом втікаєш і в одчаї вже
В вікні ти бачиш, як горить лука

У світлі сонця, що німе, чуже,
Розстрілить череп хочеш нашвидку,
Бо сил не чуєш вдаритись ножем...—

Та ключ од шафи, що стримів в замку,
Тебе отямив, з чаду взяв притьмом.
Спокійно станув в темнім ти кутку.

VIII

— Любов вмирає! У житті фантом
Стає за віру, а обман каприз
Вбива людину між добром і злом!

Тому померти б! — кличеш ти й карниз
Влучаєш в грубці, стріливши,— а блуд
Пізнавши з болем, б'єшся серед сліз...

Одстала воля... Неохибний труд
Життя — ти чуєш — божевіллям став...
Втікти ти хочеш з цих пекельних пут

До сонця, вітру, до хмарин і трав,—
Вікном ти скачеш в злотий розсвіт збіж,
Біжиш ти полем... На лице рукав

Поклавши мовчки — все біжиш, біжиш...
Пістоль одкинув, кинув мотузок,
Зломив надвоє горлорізний ніж,

Шукаєш волі й сонячний зв'язок
Знайти наново хочеш ти з життям,—
Щоб тільки в день цей, щоб хоч цей разок

Життя обняти пáлким накриттям
Боїв одважних і зажить у нім
Як вічний воїн, з творчим почуттям,—

Любов помре ж бо, вмре, немов фантом,
Велика віра в сил її снагу,
Помре й людина, й добрінь стане — злом...

IX

І як дитятко, що впаде в бігу,
Та щоб заплакать вмить од побиття —
Зрадіє квітці, що знайде в лігу,—

Так ти з упадку зводишся в життя,
Радієш квітам, що цвіли дільцем
У прірвах, в зломах твого почуття.

Бо тільки всього виніс ти хильцем
З душі хлопчини! Тлінність почувань.
Хоч доля гостро вписує рильцем

Усі події, марність їх і грань,
Рожеві лети, мрії й творчий схил,—
В твоїм упадку — лавр упав на скрань!

Ти переможець! — щоб з розтятих жил,
З розчавленого черепа, з грудей
Життя одплило — сильним зривом крил

Воно піднесло опір вогневий!
Ти встояв в пробі творчих сил як муж,
В життєвій бурі переміг ти бій!

А все тому лиш, що не густь калюж —
Твоя колиска, й шлях твій — не в сагу.
Ти між дітка́ми з сонячних подруж —

Оте дитятко, що впаде в бігу
І замість плакать зірветься і — в луг!
Зрадівши квітці, що знайде в лігу...

X

Ти... ти не Вертер, ти не слабодух
В зів'ялім листі, ти борець, змагун,
Конкістадор ти, ти рушій, ти рух!

Тобі у серце, мов з намулу в'юн,
Вернула віра, юна, мов дитя,
І твою душу полонив бурун!

Нові мотиви і нове життя
Збудило усміх на твоїх устах,—
Як бджоли в улій, в серце так чуття

Вертають скоро, віднаходять шлях
З лугів квітучих і на творчий труд
Стають весело, в радісних піснях!

Ти сам, мов сонце, без кайдан і пут,
Увесь як небо, мов ясна блакить,
В життя виходиш і стрічаєш люд!

Твоя ця зустріч — це натхненна мить,
Це інше щастя — бо життя і бій,
Любов це інша — серед бою жить!

Ти сиплеш іскри з-поміж темних вій,
Од твого зору квітне в'ялий луг
Квітками волі, праці і надій.

Бо ти не Вертер, ти не слабодух,—
Ти морський при́плив, ти борець, змагун,
Конкістадор ти, ти рушій, ти рух!..

ПРИТЧА ПРО ПРАВДИВЕ ЖИТТЯ

*

Не перли й злото, не різьбу з каміння,
Не срібний атлас, витканий з маріння,
Не чудо шовку й дорогу куну
Везу я любці... Я везу труну...
Мене зустріне зламаним сумлінням...

Я знаю рівно ж, що у голосну
Ідучи розпач — в сум осінній сну,—
Вона заледви чи мене почує,
Мене зустріне кам'яна статуя
Над зломом гарфи, де урве струну,
В якої барвах пряли ми ману!..

І б'ю я коней! Мов вогнем бичую:
На ранах — рани! Гійя! Розшматую! —
І сильним рухом ту́гої руки
Я тягну з болю ланцюги-віжки,—
Хоч краще був би я підніс отрую
До уст у час той, як узяв за збрую!

Я ж чин Титанів доконав важкий:
Бо ходя блудом, де клюють пташки
Росисті квіти,— я їх із кришталю
В ударах серця викув — шалом жалю
Труну могутню! Я не бив в дошки
Гнучкі, тоненькі й, мов цяцьки, цвяшки,—

Труну ж велику сковував я сталлю!
Гефайсту викуть — славному ковалю —
Її несила земляним вогнем!
Не перли й срібло і не діадем
Везу я любці, не дурман воалю,—
Труну ж, мов привид, різьблену з кришталю!

І не дивлюся я вже за конем,
Що збив копита,— ми ж бо вмить підем
За хвилю — сумно, несучи в хатину
Важку, як світ весь, нашу домовину.
А коней? коней? — Сто вже — день за
днем —
Упало мертвих в льоті з тягарем!

Додому їду: — коні рвуть в долину,
А віз, мов буря, гонить без упину
І коней чавить, чавить, мов жучків,
А коні тягнуть силою б'ючків! —
Я їду-їду й миттю, за хвилину
Пристану з возом в любки біля тину!

*

І ми замовкнем, з нами й дужий спів,
Побліднем біллю, й нас покриє нів
Згадок про втіху в ніжних хвилях ласки...
Будем без згуку, мов струна без краски,
Буде скрізь мряка й смуток кошмарів,
І вогка осінь в наготі садків.

Одважні згаснуть снів всесильні ма́зки,
І ми в одчаї творчої поразки
Знімем квітучий із життя й з лиця
Рожевий усміх і замкнем серця.
І будем жити більш для обов'язків,
Ніж для горіння, пестощів і казки...

Одчай цей мусив вигнать сни жерця.
Туман містерій, сита гра оця,
В якій ми жили, полонила душі
І, наче птиці, що смакують груші,—
Зрани́ла силу велетня-борця
Й чоло кривавить тернами вінця.

І ми живемо в пустці серед глуші,
Й ніхто життя нам у житті не зрушить.
Немов дупло, ми спорожніли в нім:
Цвинтар між нами і руїнний злім.
Нема вже навіть із бажань окрушин,
Нема вже мрії, що життя ворушить.

І те питання стало словом злим:
Звідкіль і хто він чи тепер? потім?
Прийде він жданий? Жінка чи мужчина?
З гаїв він буде? З міста? Хуртовина? —
Ніхто, ніколи... Але молодим
Здавалось...— Щастя...—
Снився ж тільки — дим...

Прийти він міг би... Це ж його хвилина!
Як сон, він квітне, наче спів, він лине:
Кохання наше... Пройшлого тюрма
Його у далеч гонить... Так, нема,
Нема, немає... Смішка лиш невинна
Тремтить од нього на блідих хмаринах...

Ми йдемо тужно, йдемо вже падма.
А в наші душі вкравшися, дріма,
По всім розлізшись, наче мох, зелена,
Отруйна плісінь,— для мерців — пелéна,—
Ми йдемо тужно.— То вона сама,
То я прощаюсь. Сумно так, квильма...

*

Та поки буря спалахне вогненна
Й леди покотить снів ріка студена,—
Ззарання мусим в цвинтар поховать,
Викопуючи глиб за п'яддю п'ядь,
Минувшу долю, щоб, хотя й натхнення,
Померла мовчки, мов жура злиденна...

Це буде розпач, болю дика рать:
Немовби, вбивши меч по рукоять,
Хтось в юне серце бравсь його крутнути.
Та що ж! На цій ми ще не були пу́ті...
Разом підемо... В єдності обнять...
Хай в серці й пустка, та вогні хай сплять!

Бо цього згірдно нам не призабути!
В безсиллі впавши, вип'ємо отрути,
Будем ранитись, ум щоб не закляк...
Пістоль візьмемо, наш зашморг і гак,
Всі сни криваві, що у них не вснути,—
Візьмем згадки всі з гіркістю цикути...

Чимало цього увінчав синяк,
Удар об серце — та не одинак,—
Багато злоби в цьому, ах, багато,
Немов усмішок у дівчат у свято,—
А хоч би: пострі́л, хоч би: плач і ляк
І чорний сором, мов нестертий знак...

Ніщо не скрити, ні ніде сховати,
Не в льох закинуть, не оддать за крати
За непрохідні, ковані й чужі!
Бо пройшлі муки, мов живі ножі,
Собі промостять шлях і ну ж кричати:
Беріть мене ви, ви ж то батько-мати!

А час вже був би пройшлого збрижі
Прогнати в гені з нашої грижі,
А час вже був би вигнать геть фантоми
Із труду й болю, й так важкої втоми,—
Сьогодні хай же в умному стрижі
Людини — крови забурлить кружій!

Тому лечу я понад гори-зломи
І гоню коней, що мов дикі громи,—
Тому везу я цю важку труну:
Не перли й шовки, й гарфу, й не куну...
У двір в'їжджаю: ждуть мене хороми,
А коней — стайня й вистілка з соломи...

*

Тепер узяти треба нам ману,
Бліду, оглухлу давніх днів луну,
Узяти злегка і накрить габою
Жалібно й тихо, й власною рукою
В труну зложити цю старовину
До мовчазного кам'яного сну...

Нам треба з воза, що в сумнім завою
Труну здійняти з розпаччю німою,—
Здійняти стиха перш за все вантаж! —
А йно що згодом вже шукати пряж
Її у полі й у садку горою,
Що вшир снуються, мов мерці по бою.

Ховати треба! — Бо дарма, дарма ж,
Нічого ждати... Пісні, ні вогня ж
У нас не збудить метушня кривава,—
Не збудить серця порожняцька слава,
Ні бур удари й легка, наче паж,
Усмішка мрії,— змовкнуть і уста ж!

Натомість сильні вихлюпнуть, мов лава,
Вогненні люті й розцвіте лукава
Січня погромна, січі буревій,—
І ми упáдем у борні отій...
Хоч день струснеться співами по травах
І блиск розгорне,— хвіст мов біла пава...

Несем труну ми... Хрест несем важкий...
І сон, і сміхи, й келих життьовий
Тепер нам важчі, як грайморе болю,
Тепер не встати і вітрам на полю —
Сумна тут тиша і повага в ній...
Життя ховати — це найбільший бій.

І ми несемо наш тягар поволі
Жалібним ходом, мов в ярмі неволі,
І на покутті ставимо свічник,
Підносим віко і кладем на бік,
Мерця вбираєм, що на юній волі
Поліг у бої дикої сваволі.

Він весь спокійний, наче чоловік,
Холодний тільки — в сон немов поник.
Блідий, зелений, скроні лиш у крові,
І чорна стяжка через очі й брови:
Сліпий-бо зроду, мов безумний лик.
В устах застиглий божевільний крик.

*

І ми на нього дивимось в любові,
І, мов хорти, ми, вигнані на лови,
Спіймати хочем в нього на лиці
Хоч дрож, хоч відблиск правди й, мов нурці,
Вглибляємося в згук німої мови
Шукать завіту: про́речі обнови.

І дивимося, і на манівці
Белькітно йдемо, вже самі — мерці.
Кругом-бо бачим тисячні обличчя,
Кругом-бо бачим дні давні й сторіччя:
Замовкли мертві, творчі мудреці,
Сховавши устиск у твердій руці.

І жах бере нас, бо сумна це стріча,
Гугнява звістка, це глухе окличчя!
Нема завіту... А надійде ніч —
Розквітне попіл і повстане клич
Вмирання, скону, а на утлих річах
Погасне мовчки і остання свіча!

І жах бере нас, бо сліпих облич,
Костистих висків і горбатих пліч
Є повно скрізь тут, в нас і на подвір'ях,
В садках, у полі, в лісі й на узгір'ях,
А з неба чорнінь цих запалих віч
Зорить безумно, мов зране́ний сич.

Тому ми скоро в клекітких сузір'ях
Свічок надгаслих без хреста і мира
Складать стаємо вигнанців-мерців
В труну велику без срібил, вінців,
Без пісні смутку, що плила б в безмір'я,
Немов народу предківське повір'я.

І бачим: в кожнім наш бринить ще спів,
І кожний юний, в світлі рум'янців
Глядить привітно обоїм нам в очі,
Неначе з далі, з пі́вночної ночі,—
І так, здається, щось ще б говорив,
І, наче в казці, про красу б ще снив...

Та що ж! Цей о́бхід, хай і неохоче,
І боляче, і гірко, мусить дати почин
Життю новому і новим думкам!
Нове кохання труд ха́й дасть і храм!
І кожне слово хай згучить пророче!
Добро хай буде, як скінчиться злочин!

Несем... Виносим... Дужий, дужий крам...
Із хати йдемо, з хати теплих рам...
На шлях ступаєм тихою ходою,
Пливем за мряки срібною рікою
І вістку смутку подаєм полям,
Що яму треба, з ям найглибшу, нам!..

А поле смуток перейма луною
І котить звістку хвилями прибою,
Що йде жалібний, тихий хоровід,
Що йдуть тут люди й свій односять рід,—
І небо чорно пада над труною,
Коли ж болото бавиться трубою.

Вже мерхне гаму і найблідший слід,
Життя ступає в свій найглибший брід,
Усе вмовкає в хвилю похоронну...
І ми стаємо під глибінь бездонну
І чуєм розпач, наче дикий гніт,
Що потрясає ввесь великий світ!

І глянь, а з нами у журбі полону
Ідуть народи — з чорного хитону,
Із ночі мирно йдуть, і йдуть, і йдуть
Безшумні маси й на плечах несуть —
Що пара — дужу, наче криця дзвону,
Труну — і стогнуть тихо, безгомонно...

Ідуть... Ступають... Довгу, довгу путь...
У мрячну вогкість, в мряковинну муть,
Що понад синім нависа болотом
І сипле-сипле порошинним злотом
Росу пекучу і важку, мов лють,—
Ідуть народи, йде народів жмуть.

І кожен з люду — із розкритим ротом,
І кожен з люду — заросився потом,
Нагнувсь і згорбився у знесиллі він,
Чолом схилився до своїх колін
Та двига-двига, наче на Голготу,
Великі крила молодого льоту...

Ідуть... Приходять. Тисяч домовин,
Мов дужі гори, що ростуть з долин,
У чорне море витрясає миттю,
Як піль болото вицвіта блакиттю.
А труни грузнуть в крутіжі хмарин...
Ідуть народи — міліони спин...

*

І ми у ночі бурянім політтю,
Як голі птиці на тендітнім віттю,
Стулившись міцно, просипнулись враз,
Як блискавиця ввесь пробіг наш час,—
І грім по ньому ста́левою сіттю
Круг нас розсипавсь і замкнувся кліттю.

А втім, нікого вже й нема круг нас,
Бо кожний з люду в терні чорних ряс —
Вона і я це — ми, ах, ми, ах, ми!
Бліді, мов в'язні у льохах тюрми,
Бліді, як вбивці, мов розп'ятий спас,
Зненавиджені гнівом творчих мас...

Це ми — обоє... Ми сами, сами!
Що двійняками йшли із літ зими
З обняття хвилі в далеч невідкличну
Й творили знову, наче тайну вічну,
Такі же зими,— втонувши в дими,
Життя проживши темними курми!

О, бачу вже я, бачу я двосічну
Шаблюку гостру, княжу і величну,
Катівську, сильну, засуд і пеньок...
Я чую ночі хижий, хитрий скок
На мою душу, втомлену, крамничну,
І чую правди наготу окличну,

А в полі дзвонить ходів мужній крок,
Неначе б ними проходжавсь пророк,
А це лиш маса зламаних скитальців,
Калік без серця, без душі і пальців,
Кошмарні снища, що на мотузок
Ставляли щастя утлий свій дімок.

Їх вир клікує, робить з них удальців.
Одні з них — вожді,
ті — військо і сталь — ці,
А вся їх доля — це моя, моя!
Бо що один з них — це лиш я, лиш я!
На вигляд горді, можні і бувальці,
А кожний — бідний, щастя не коваль це!

І я, піднявши угору́ рам'я
На цих чудацьких привидів плем'я́,
З руками кинувсь піраміду трун
Із диким ревом, як орда, бурун,
Скидати в яму з міццю упиря —
Од цього й котить грохоти земля...

*

Важенну скелю на могилу лун
В натузі склав я, наче злото рун,
Притис, прикинув, придавив всесильно.
Як лев, усівши на вершину скельну,
Вдивився в небо — втомлений змагун,
Якому серце пролетів гарпун.

Я ліг на скелю, притиснувся сильно,
І сліз втишити, що плили обильно
Із віч у любки, я не міг, не міг...
Мене розгро́мив сильний змаг і біг,
І замість в щасті однайтися схильно —
Ми вчули пустку, тишину пустельну.

Не було жданих посміхів ясних,
Не було втіхи — лід був тільки й сніг.
Ще більша втома, більше ще знесилля,
Мов жах, руїна творчого зусилля,
Пекельний регіт і чортівський сміх
Важкої долі і пророчих книг.

І дур, і розпач, дике божевілля
Кидали нами, а важенна скеля
Вгрузала далі й далі в лоно піль.
Як гомін бою, плив полями біль
Душі, що впала — не в борні — в запіллях
Змагань людини, ждучи на визвілля.

Довкола плила перевалом хвиль,
Важких, могутніх, ніч марних зусиль...
Бо з них у кожній умирали люди,
І слабше-слабше хвилювались груди,
І в чорній пустці виступ сивих скель,
Немов розбитий тонув корабель.

Нема нікого, пусто так усюди,
Немовби люд весь розчавили труди,
Немовби кожний, кожний чоловік
Скінчив в тім труді свій найкращий вік
І більш його вже й бачити не буде...
Так тихо-тихо, мертва, мерзла студінь...

Та втім на небі вирнув молодик
Із хмар вогнистих та за обрій зник.
Поплили хмари, наче сизі льоди
У час весняний дикої пово́ді,
Розквітло небо, мов червоний шлик,
І вшир бурлує ранку втішний крик.

*

Вже кармазином сонця блиск на сході
Горить, іскриться і барвить на броді
Сріблисту річку, вже співає день!
На скелі став я і дивлюся в гень,
І руки, руки втомлені, холодні
Вгору підводжу з темної безодні.

Вже тужу рвійко в гомінний вогень,
Горю я творчо в пошумі натхнень!
І чую-чую, як струмує сила
І як великі виростають крила,
Як сильно рветься кров в життя пісень,
Як мрійно ллється гомін тихих снень...

Бо ніч остання сум похоронила,
Та вбити зови крови в юних жилах
Несила було ночі дикій тій!
Усе померло, спокій все німий
Знайшло у трунах, труни же могила
Навік узяла і навік накрила.

Та гомін серця, гомін життьовий,
Все перемігши і пройшовши в бій
В жалібній ночі смутку й похорону,
Мене направив — од вмирання й скону—
У блиск визвілля вольний і ясний,
На гарфу щастя склавши пальці мрій...

І серце б'ється, б'ється невгомонно,
Велика воля розбиває сонну
Тюрму знесилля і збира життя
В найкращі барви сонця і чуття.
З важкої втоми чорного полону
Виводить велич бодрого розгону.

Бо все вмирає, і без каяття
Ми все ховаєм — хоч не без знаття,
Що ми закрили вже одно віконце
На шлях, кудою пробігають гонці,
Що вісті носять вічного буття,
Утіхи й смутку вічного злиття.

Усе ми судим! Будем оборонцем
Лише тоді ми, як не знаєм: сон це?
Чи мрія? щастя? усміх? чи любов?..
І ми зростаєм, і сміємся знов,
І кличем-кличем вічним вітрогонцем:
Життя правдиве — сонце! сонце! сонце!

ЗОРІ

* * *

Велика ніч, глибока синь
Ворушилась, мов морська сіль.

Жива, сипка, вона плила
Над снами міст, над сном села,

Над сном людей... В її піску —
Над квітом нив, озер, ліску

Займалися вогні перел,
Як вікна в снах далеких сел.

А все ж таки перел цих шум,
Гарячий блиск і мрячний сум

Горів не так, як даль села,—
Жива, прудка блакить плила...

* * *

Я бачив сон, що, мов акорд,
Злетів з гучних хмаринних орд

І став над дном глибких криниць:
Я бачив сон живих зірниць.

А в сні зірниць був вічний бій,
Був вічний рух і буревій.

І в тому сні, мов жах пекел,
Я бачив сон невольних сел,

Я бачив сон невольних міст,
Я бачив сон: великий хист

В ярмі, в тюрмі, в глухій норі
Вдивлявсь крізь сон у блиск зорі!

* * *

І в вікнах цих глибоких зор
Зацвів йому життя прапор:

Лиш рух, лиш бій, вогонь і змаг! —
Любити зір великий стяг,

Любити синь, живу блакить,
Любить порив, що волі мить,

Любить вогні, що свідки бур,
Став творчий хист і трубадур! —

А в вікнах зір, гарячих зір
Розкрився йому життя простір,

Побачив він в нім стільки мет! —
На зорях з бур устав поет!

* * *

О зорі зір, вогні вогнів!
Великий ваш — великий спів!

Могутній лет, могутній біг! —
Вже ваш порив дійшов до стріх

Забутих сел, до крівель міст,—
На зорях встав таємний свист:

Там свиснув серп, дзвенить коса,
Тут в місті — зрив. Яка краса!

І тут і там, і там і тут
Вже рветься все з кайдан і пут,

Бурлить, як зір одвічний бій,
Одвічний рух і буревій!..

ХОР ПЕРЕДМІСЬКИХ ДІТЕЙ

Замерзать, замерзать, замерзать!
Чи заснув, чи помер — то не знать!
Всюди сніг, всюди лід і мороз!
Серед ганьб, побивань і погроз
На стриху, у льоху, у норі
Ми спимо, живемо, як щурі!..

Ні тепла! Ні одінь! Ні їжі!
Все лиш сон, все лиш жах і ножі!
У льоху кожний лах — це кожух,
А їжа — кислий дим і сопух,
На стриху кожна мить — це лиш смерть,
Тут мотузка й зашмóрг, а там жердь!

Ми спимо, живемо, як щурі!
На стриху, у льоху, у норі,
Серед ганьб, побивань і погроз!..
Всюди сніг, всюди лід і мороз!
Чи заснув, чи помер — то не знать!
Замерзать, замерзать, замерзать!..

*

Ми ідем, ми ідем, ми ідем
Із низів, із льохів і тюрем
До вершин крізь вогні і бої —
Ми — борці, палії, рушії,
Ми нові здобуваєм світи
І до смерти не кинемо йти!

Чи злидар, чи нуждар-чорнороб —
Ми зродились із ніжних утроб,
Мали право зростати в теплі

І гуляти в піснях по землі —
Ви ж в тюрму нас ввігнали і гнів,
Що у нас закипів, загорів!

Ми до смерти не кинемо йти
І нові здобувати світи,
Ми — борці, палії, рушії —
До вершин крізь вогні і бої
Із низів, із льохів і тюрем
Ми ідем, ми ідем, ми ідем!

БАЛАДА
ПРО РОЗБИТІ МРІЇ

Чепурну, блискучу золочену бляху
На крівлю церковну пригвожджую я,
Сріблистий і гострий б'ю цвях я по цвяху,
Вбиваю легенько в лаштунки
Залізних ударів цілунки,
Золо́чу я крила в різьбі опиря...

Лаштунки легенькі, проходжу я ними
Зручненько, уважно, немов мотузком...
То бляху згинаю руками малими —
Робітник малий я, хлопчина,
То дивлюсь далеко: рівнина,
Лиш запах блакитний повис над ліском...

У золоті сонця весь дах — багряниця,
У багорі цьому вже й я ззолотів...
Від мене так близько блакить рум'яниться,
Так близько до білої хмари:
Схитнувшись, упаду на мари,
Не буду мостити на церкві хрестів...

І скорше скакати стає вже по блясі
Мій молот одважний, єдиний мій друг,—
Бо інші остались у школі, у клясі...
Мій батько помер, не діждавши
Назавше, назавше, назавше
Побачити в мене новий капелюх...

А я, як зароблю, зароблю, зароблю —
Дам латку пришить на старий черевик,
Куплю капелюшок і виплачу Соблю
За зшитки школярські й чорнило...
Ах, що це? Що... що це занило
Близь серця і... звідки, о, звідки це крик?

І хто це гукає-гукає: «Держися!?»
І хто це і звідки злітає у діл?
І чом це близь серця так дико сплелися
Дві ру́ки, ах, руки і руки?
І мама це звідки? І луки?
І трави? І квіти? І де я взяв крил?

А мама так любо сміється до мене
І каже: «Підемо до тата ураз.
Понесем для нього картоплю печену!»
А тато в заводі далеко
Між фра́нцузом, німцем і греком
Отруйний зелений споруджує газ...

І стали при гратах ми з мамою й ждемо...
А тата каретка вивозить звідтіль...
Я знаю: на п'яту, на шосту, на сему
Ми будемо ждати, а тата
Не бачити буде вже хата,
І маму замучить до краю цей біль.

Та за що, ой за що нахмарилась мама?
Я чемний, до школи я ходжу як слід...
Та за що мене частувать кулаками?
Ой чим заслужив я на бука?
— Ой мамо, нестерпна це мука,
Не бий-бо, не бий-бо!..— Та мама як лід...

Я йду на роботу... До майстра в науку...
А майстер як майстер, лиш жінка як змій...
Без праці блукаю... Без хліба — на бруку...
Розношу по людях угілля...
Й з утоми, від праці, з безсилля
Не годен я й станути гордо на бій...

Чепурну, блискучу золочену бляху
На крівлю церковну пригвожджую я,
Сріблистий і гострий б'ю цвях я по цвяху,
Вбиваю легенько в лаштунки
Залізних ударів цілунки,
Золочу я крила в різьбі опиря...

Та що це, що серце спинилось болюче?
Та що це, що вітер волосся відбив
На очі — на очі — і звідки ці кручі —
Ці очі жахливі у вікнах —
І звідки ці пряжі й волікна
В криниці, що я ще її не зглибив?

Б'ючків я не чую у тілі, у жилах...
Я рук не у силі розвести кругом...
Кому я у сітку заплутав ті крила,
Що несли передше так легко
Далеко, далеко, далеко
Над яблунь квітучим рожевим теплом?..

А тато? А мама? О, де вже ви, рідні?
Я знаю, я знаю, я знаю тепер:
Ах, мамо, ах, тату, ах, бідні ми, бідні!
Все дальше і дальше все хмари,
І ближче все, ближче вже мари:
Живий я, живий я, живий я — помер!

Для цього ці очі жахливі, ці руки!
Від стін кам'яничних жорстокий цей крик!
Для цього цей привид: кохання і луки...
Кохання... Кохана дівчина...—
Робітник! Маленький хлопчина!
Із церкви, з лаштунків упав чоловік!

Вже знаю: упáду! Упаду! Упаду!
Бо дальше від неба, бо дальше від хмар! —
Дощок не пробито, і я з балюстради
Злітаю додолу, в долину! —
Рятуйте, рятуйте хлопчину! —
Злітаю — рятуйте! — вже — ось тротуар!..

І враз загуло, загуділо, забило!
Як бубни, гуде в голові, в голові!
На висках дуднить хтось, аж кров зморозило,
На лицях — пожежа, пожежа,
А в оці — безмежжя, безмежжя,
І в долі труна дожида вже в рові!

Втім — серце... спинилось...
А думка... на хрестик
На бані понеслась, зустріла, мовчить...
Верта без любови, з докором, без мести,
Безсила — й немає нічого:
Ні неба, ні сонця ясного,—
Лише тротуар, тротуар маячить...

Вже крила — не крила, вже вітер —
не вітер,
Вже очі — не очі, вже руки — ру...
Там школа із тисяччю-тисяччю літер,
Там газ, а там майстер і бляха,
Синяк від удару і цвяха —
Одно тут, одно тут, одно тут: умру!

Умру я, умру я, я мертвий, я мертвий...
І мізок відскочить на чийсь черевик...
Як славна, як амбра, як божеська жертва,
Розчавлений череп ударом
Кривавим займеться пожаром —
Ударом, ударом скінчить чоловік!..

Чепурну, блискучу, золочену бляху...
На крівлі на церкві пригвожджую я...
Сріблистий і гострий...
б'ю цвях я по цвяху...
Вбиваю легенько... в лаштунки...
Залізних... ударів... цілунки...
Золо...чу я кри...ла...
в різь... бі о...пи...ря...

БЛАКИТНА НІЧ

*

Блакитна ніч тремтіла на будівлях,
Прозора тінь плила по стінах їх.
Ішла щаслива жінка. Мов на крівлях
Зелений блиск і срібла мудрий сміх...
Одна, мов місяць, що на прогуля́нку
Пішов і ходить з вечора до ранку.

Ішла. Ступала в вуличній блакиті,
У мряці місячній, що в ній спав шлях...
У льняній дранці, у дірявій свиті
Тремтіло тіло, серце, й на очах
Тремтіли сльози, і уста, і брови —
Ішла бідачка в радощах любови...

Поволі йшла. Не гналася додому,
Не утікала, зганьблена, бліда.
У серці чула силу, не утому,
Була у серці юна, молода.
Бо світ прекрасну нашептав їй казку
Про вільну волю, про ласкаву ласку.

*

Мужчина був це в неї в бодрім серці.
Прийшов, побу́ли, аж весь гай гуде!
А сталось це на цвітному коверці,
Де місяць мрякам кучері пряде,
Де в травах тіло тягнеться до тіла...
І в неї в серці усмішка зацвіла...

Вона його не знала... Ні, нікого
Передше ще не знала, і в житті,
Крім батенька — робітника старого,—
Не бачила! — На обійсті в смітті
Скучали тільки хворовиті діти,
Що не вмирали, не могли ж і жити.

Вона росла і виросла: тополя.
Вона цвіла і розцвілась, як мак,
Була ж убога, як жебрача доля,
І в чорнім місті, що, мов ту́гий сак,
Було, знайшла більш горя, як утіхи:
Насіння лузала й гризла горіхи.

*

А так прийшло, що в перше двадцятьліття
Велика й гарна виросла,— дитя ж,—
Що з вечора із міста в гай до квіття
Втікала ген до мряковинних пряж
І в вогклому повітрі у забавах
З дівчатами ганялася по травах.

Отам знайшов її він. Рослу, дужу...
Сказав їй слово... Перстенець подав...
Спитав, чи хоче жити з ним в подружжю
Посеред диких запахущих трав?..
Стиснув м'ясисті мускулясті груди...
Вони пішли, де не сміються люди...

Опівночі ж, як п'яну, він на ноги
Підводив з трав — була вона така,
Що не могла податись до дороги,
Бо і нога боліла, і рука,
І лиця спечені, й уста мов рани,
Волосся в розплеті, і серце п'яне.

Він був її, його була дівчина...
Вони знайшлись посеред трав, квіток,
Дружив їх гай у срібних тінях,
В'язав їх синім в'язанням ниток,
Що плили здалі, наче птичі трелі,
Й м'які були, як місячні пастелі...

На день ішов він в шахту у долину,
Вона за працею — у сонці дум
Втишала серце, як малу дитину,
Глушила в ньому полум'яний шум,
А ввечері скорялася бажанню
Віддатись ціло творчому коханню.

Йдучи додому в вуличній блакиті,
У мряці місячній, в якій спав шлях,
У льняній дранці, у дірявій свиті,—
Тремтіла тілом, серцем, а в очах
У неї сяли радощі любови,
Що рідні лиш робітникові.

ПОЕМА ПРО РІЗЬБАРЯ

Безформні, бриласті колони,
Бліді й сумовиті, мов меви,
Гіпсові, камінні, крицеві —
Мадонни, мадонни, мадонни...
По тілі їх ту́гім, м'ясистім
З різцем походжає робітник,
І тіло їх втішно вже квітне,
Й гріховно вже мріють пречисті...
Він лишні збирає відливні
На тілі, що спрагнене стрічі,
Й схилившися, в дів на обличчі
Усмішки малює відривні.

В 'задусі пилинної згуби
Він смішки вимріює любі,
Він перса вирізує білі
Мадоннам на зрілому тілі,
Виковує бедра і лиця,
Витісує ноги й одіння...
А втім, з чорноробським умінням
Життям наливається криця.
Мов дні, оживають мадонни,
І в радощах щастя жертовно
В них повно звучать, молитовно
Пісні материнства приклонні...

Ось так-то робітник зарання
Вже пилом затроює груди.
Бо Бога купують усюди.
Бо Діва — покрова кохання.
А більш ще, як Бога, як Діви,
Потрібно голодному хліба! —
Рука над варстатом — це скиба,
І з неї робітник жде жнива!
Тож хоч ще і ніч — поуз башні,
Хоч день ще не йде позолітний,
Стоїть вже при праці робітник,
Відкашлює пил учорашній.

Відкашлює... Порох... Вапно те...
Захóпив... Рвонув... Заболіло...
На кусні пірвалося тіло...
Щось гарне розтріслося, злоте...
Хтось плаче зранéний, розп'ятий...
Сторукий хтось — руку утратив,
Стоногий хтось — ногу утратив,
Стоокий — хтось око утратив...
Робітника чавить знемога —
І в болі схилився він — недужий,—
Він тужить, він тужить, він тужить,
А серце пришибла тривога...

І очі мов прірви, мов кручі...
Він плюнув... Визвільно... Болюче...
Неначеб світанковий багор
Упав на розхитану хмару...
Неначе жаринка з пожару,
Як стяжка червоного стягу —
Випльовин кривавий шматочок
Упав на біленький платочок...
Мов яблуні квіту листочок —
Живий із грудей молоточок...

Та рук дожидають мадонни,
Що — злагіді повні від бою —

Людині затемнюють волю:
Бо з голоду — й пил, і безсоння,
Бо в них відцвітають вже груди,
Бо дикі в них будяться крики.
Робітник у тру́ді великім
Стоїть над різьбами і судить...
Бо — втома... Не чути вже — сили...
Різці вилітають вже з пальців...
Бо діви, тих трудів удальці,
Трудящі висотують жили...
Не чує, не чує тепла вже
Робітник в горбатому тілі,

І ноги вже втратили силу
І слабнуть назавше, назавше...
І чує вже не від сьогодні
Упадок свій чорний робітник...
Життя, що не квітло,— не квітне,
І віддих десь тоне в безодні...
Мадонну ж скропила водиця,
І в церкві став твір чорнороба:
Невинна дівоча утроба
Жінкам розпросвічує лиця...
У церкві блакитна сережка
Із диму пахучого мірра,

У чаші — скривавлена ліра,
Й до неї із червіні стежка.
Картини зачорнені в димі,
Спорошені вікна і двері,
В лавках — молитовні папери
Й — мадонна на білім кили́мі...

На матір, на твір свій тендітний
Іде подивитись робітник...
А в церкві уранці ще тихо,
А в грудях — вже пекло, не лихо!
А груди не ловлять повітря,
Десь ле́гені впали глибоко...

Неначе розтріснене око,
На брамі золочена митра.
І начеб крізь шибку червону
Ломилося сонця проміння,
І начеб хто сипав каміння
На мармур із мині хитону —
Біжить, обнімає мадонну
І стри́ба в колиску амвону,
Мов пущена пташка з полону —
Течійка русявого дзвону...
Ой церква не гріє любов'ю...
У ній загибає недужий:

У диму блакитній калюжі
Хустину заплямлює кров'ю.
До посміху уст материнних
Він погляд туманний підводить,
До них, до мадонни на сходи
Ступає, спішиться і лине.
Він очі підводить і руки,
Й віночки, і різьби, і луки

У нападі болю й розпуки
Хватає, розп'ятий на муки...
Вдивившися в очі мадонні,
Він чує, як очі ці тихі

Сміються в сні гордої пихи,
А звівши на мирні долоні

Свій погляд безсило і хворо,
Він бачить, як скоро і гнівно
Пречиста здригається й дивно
Його проганяє, мов змору.
Він бачить, як руки і очі,
Що в них робітнича б'є сила,—
В чудні загортаються крила
Й робітника знати не хоче
Мадонна, мадонна, мадонна...

Робітник підводить з розпуки
Угнетені пальці і руки
Й розчавлено кида прокльона.
Він хусткою з плямами крови
Вдаряє об усміх дівиці,
Що кров розтікає по криці,
Мов сміх по розбитій любові.
Він руку підводить костисту,
Долоню, кулак і ударом
Повалює діву — примару
І — мертвий — паде на пречисту.

ЗАЛІЗНА КОРОВА

Зелені, порепані стіни,
Й на стінах — лайливі слова.
В квадратиках — місячні тіні,
І важко на них — голова:

Бо очі —
не очі, лиш ями.
І виски —
біліш полотна.
На в'язня обсунула плями
Брудна, зеленава стіна.

Він ночі проходить, як нори,—
Там дні — як порожній бордюг.
І серце крізь тишу говорить,
Кривавиться краплями луг.

Там скапують в тишу сквапливо
Дзвінки на далекій вежі,
Й криваве на серденьку скливо
Роздряпують гострі ножі...

Там сон оживляє окови
Й на в'язах палає вогнем.
Там ночі залізна корова
Всі думи зжирає живцем.

А в дум тих коріння — глибоко!
А в ночі — солений язик:
Розтріснулось в розпачі око,
І з нього сльозою бриз крик...

Сьогодні ж прийдуть ще, наново...
Вже втретє вони прирекли!
На зайця робитимуть лови —
У вовчі озброяться кли.

Озброяться в левині сили,
Як тигри, скальнуть пазурі,
Розточать п'явками всі жили,
А серце — ордою щурів.

І в'язень вже чує їх кроки...
Вже в дверях заржавілий ключ...
І перед хижацьким їх скоком —
Стає він в тюрмі голіруч...

А там десь — лиш темна темниця...
Є стіл... десь і лавка, й цебер...
І в'язень піймавсь, як лисиця,
І хоч не живе вже — не вмер...

На нім розгоряється криця,
Розпалює зціплену кров.
Із джéрела серця поїться
Більш сотні залізних коров.

Що морда — то жуйка кривава,
Що храпіт — то двісті рамен...
Удари, й електрика, й лава...
Під черевом пірваний член.

Немає вже світу — лиш скибка,
Що димно розкиблася в кур,
І серце — розтріснена скрипка,
І скручений в пальцях очкур...

На гратах не місяць — корова,
Не сяйво — рапатий язик.
В залізних вантажних оковах —
Життя божевільного лик.

Сьогодні... вже вийдуть всі в'язні!
Вже дзвонить із келій їх крок!
Ха-ха-ха!.. Іде вже до лазні —
Дванадцять перістих курок!..

«Радощі життя»
(1929)

РАДОЩІ ЖИТТЯ

**Візії з життєвого шляху людей,
що вродилися весняними**

*Мойому батькові
Антонові Крушельницькому
4.VIII.1928*

I

Я пробудився... Мріє ще в серці
Дивне видіння легкого сну —
Парус ховає й цвітні коверці...
Я пробудився... Вже не засну...
Вже не засну я... Враз ізі мною
Щось пробудилось, кличе вже жить,
Що б там не було в соннім завої —
Думка відважна лине в блакить...
Сонне видіння вже у полоні,
В тіло проснуле іскри кида,
Бігає, рветься, кличе і дзвонить
Думка свобідна і молода.
Думка вже встала!
Руку підводжу
Й чую у м'язах сильний порив,
Скронь натискаю, чоло холоджу —
Жити ж бо, жити! Я ще не жив!

Око спочило скраю на стінці,
В Рубенса барвах втонув мій зір,
Меж любуванню, радості кінців
Довго не ставив божеський твір.
Скільки ж краси в нім! Тихо, спокійно
В сумерку ранку в прибранні рам
Рубенса «Діти» квітнуть розмрійно
Й кажуть до мене: «Ти вже не сам!»

Ах, я не сам вже! — Цить! Ще проснеться!
Миле маленьке спить ще дитя.
Ручка над личком миттю здригнеться!
Цить! Ще так рано... Спи ще, чуття! —
Дивлюсь за ним я. Вчора в колисці
Тихо заснуло — де ж це воно?
Спить біля мами... В сні промінистім...
Все нахилилось на рамено!
Віддих у нього рівний, свобідний,
Ручка на грудях стрійно лежить.
Рух цей граційний — любий і рідний —
Палкі настрої будить умить.

Хто ти, маленьке? Думка, відвага?
Бистрий потік ти мрій і чуття?
Хвиля натхнення? Полет чи сна́га?
Вітер і воля? —
Свідку життя,
Ввесь над тобою б'юся я в думках
І, не збагнувши, ім'я даю,
Щоб між людство́м ти, в бурях і в шумах,
Було з печаттю роду й краю.
В нього я рої снів пестотливих
З квітами серця ніжно запряв,
І в почування мрій полохливих
Кинувсь я, наче ставом, уплав.
Ти ще сповите у білих пеленах.

Ніжки маленькі спутані в них,
Але вже лине пісня натхненна
Й кличе ставати в тан молодих.
Ти ж не тривожся, ти ще маленьке,
Хоч ти б вже рвалось, жди ще, мале,
Й тільки ізвільна рвися від неньки,
Щоб закричати: «Хвала, землé!»

Думи пташнею знялись гомінко
І за собою йшли навздогінь.
В двері, мов гості, в вікна, крізь стінку
Інші виходили, тихі, як тінь.
Довго снувались танки їх юні,
Довго крутився їх бакханал,
В серці будили в мене всі струни,
Й злоті бряжчання родив їх шал...
В тім спалахнуло з-поза обслони
Сонце рожеве, блисло рясне
І на високім кріслі колонки
Жаром обняло світло ясне.
Вже променіє в ньому зелена
Ніжна тканина в рамах вікна.
Сила космічна, сила натхненна,
Благословенна будь же вона!

Серцем вітаю, сонце, тебе я,
Думи покори шлю я тобі,
В тобі живу я — в пісні Орфея —
Твоє я чую слово в журбі.
Будь ти ласкаве для немовляти,
Другом і братом будь же, о, будь!
Але тепер... цить... дай ще поспати...
Крила у нього білі ростуть...
Блиском ти грайся всюди в світлиці,
Теплом зогрій ти в ній всі кутки,
Не заглядай лиш в сонні очиці,
Хай-бо лежить ще й снить про квітки!...

Леготом віє все понаддвір'я,
Яблуня листя пне до вікон.
Вікна розкрити б! Синє узгір'я
Запахом дихне юних сосон!
Гей же, розкрию!
Миттю рукою
Я одпинаю мідні замки
І розкриваю скоро з тугóю
Крила віконні аж на боки.
Чую одразу: в вікнах нестримно
Лине повітря з запахом трав,
Всього мене вже досвітнє зимно
Любо проймає, я аж пристав.
В саду — росяно, в саду — запашно!
Сонця надмірно, повно цвіту!
Зелень із синню йдуть в рукопашну,—
Їх і в уяві не розплету.
Дивлюсь на небо — сиплються хмари,
Срібно-рожеві, мов баранці,
Линуть кудряві, наче отари,
Скачуть в блакиті, мов по луці.
Гень наперед — скручені роги —
Білий, поважний, тугий баран
Став, повернувся, вітрить дорогу.
Може ж, це човни та океан?
Може, рибалки йдуть на світанку
З ними у пристань з половом риб?
Ах, як тінисто в нашому ганку
Від росохато-вигнутих лип.

Вже я скричати хочу свавільно,
Втім... пригадалось... Рідні ще сплять...
Галас зчиняти вранці невільно.
Що ж! Я ж бо хочу з ними гулять!
Треба поглянуть, може, довкола
Є щось нового — сталось за ніч...

Гень показати в небі сокола,
Слухати втрійку півників клич,
Кицю, що, ждучи, голосно м'явка,
Треба впустити й дать молока.
Де ж то від груші ділася лавка,
Хто її дав там, чия рука?

Скільки питань це кожного ранку
Ум мій турбує — й я даю лад!
Чи хоч сьогодні...—
Кури на ганку!
Гетьте-но, гетьте!
Всьому я рад,
Всім тим хазяйським справам і вмінням!
В них я знаходжу спокій думкам.
— Хто там по саду кида каміння?
— Сталось що? Хто там? Цить же ти там! —
Жінка проснулась.
— Ах, лиш пробач-но,
Я на хвилину вас призабув.
Але подумай, як необачно!
— Вікна розкрив вже? В саду ж — не був?—
Легко всміхнена в розпроміне́нні,
В сні ще, щаслива, звелась на бік,
Всюди повела очі зелені
Й любо спитала, вчувши мій крик.
— Ні, не виходив ще до городу,
Йно що проснувся й вікна розкрив.
Тисяч містерій сонця на сході
Пережив ось що.
— Жінку ж — збудив?
Сам любувався! —
Руку підвела,
Ніжно вгорнула сонне дитя,

Горда на нього, тихо-весела,
В ньому замкнувши цілість життя.
А обтиснувши тонку сорочку,
Вистрибла з ліжка сплеском весла,
Й ніжно словами — срібним дзвіночком —
Вмить привіталась і обняла.
Руки обвила сильно круг шиї,
Вся притиснулась палко й уста
В довгім цілунку з пристрастю мрії
Поцілувала, люба, пуста.
В очі вдивилась... наче на крилах
Вся хвилювалась в щасті й добрі,
Все щось питалась, все говорила,
Посмішки слала з блиском зорі.
Посмішки теплі, рухи бровами,
Порухи тіла цвіли, мов мак,
Начеб під сонцем, вбраним хмарками,
Гнався червоний в морі байдак...
Серце тремтіло у почуваннях
Юних поривів, виру й весни,
Все спалахнуло дужим бажанням
І малювало крокосом сни.

— Підем з тобою, люба подруго,
В світ промінистий шляхом стремлінь,
Нас попровадить снага й потуга,
Нас ясні сяйва вберуть горінь!

— Ти, мій поете, юний, щасливий,
Все ти буяєш, тонеш в чуття,
Та забуваєш ти, пустотливий,
Що вже не сам ти й — маєш дитя.
— Маю дитятко!..—
Я повертаюсь,

Де заповите спить ще воно,
В шалі любови ввесь захлинаюсь,
Наче з похмілля, пивши вино.
Злегка беру я жінку за плічко
Й мовчки дивлюся на немовля,
В нього вникаю, в сонячне личко,
Й чуюсь багатим, наче земля.
А біля мене в любій задумі
Хилить подруга голову вниз,
Вихром пройнята в юному шумі,
В оці скриває промені сліз,
Вся оддається мріям щасливим
І, трепетлива, плаче у них,
В ясних шептаннях, в слів переливах
Виповідає по́лети їх.
Я прислухаюсь, з нею радію,
Чую, у неї серце — в бурун,
Та полоняє вість буревію
І, мов лебідка, б'ється до струн.

Ми пробудились... Радість життєва
Нас обгорнула, нас обняла.
Ми — наче Адам і наче Єва,
В раї квітучім, в шумі села.
Любі турботи, любе страждання
Ми поконали жаром душі
І заспівали пісню кохання,
Забагатіли в теплій тиші.
Нас не розіб'ють бурі, ні громи,
Тільки засталять проти тривог,
Наша хатина, наші хороми
Гідно прийняли діл всіх — пролог...

Ручка здригнулась звільна, здрібонька,
З-поміж повіків блисла блакить...
Скочив із стінки, зліз вже дід Монька,

Й сну павутиння рветься вже вмить.
Будиться доня. Тихо ми ждемо.
Зараз почуєм голос життя.
— Глянь, вже проснулось!
Раю, едеме! —
Ніжно сміється любе дитя!

II

Гей же, подруго, вийдемо в поле!
Ти приберися в легкий убір,
Візьмемо доню й підем поволі.
Час вже сьогодні вийти надвір!
Стежкою з саду, поміж ланами
Зійдем на шлях ми в тіні топіль,
Може, не буде ще жниць із серпами,
Скоро ж бо вийде й осінь до піль...
Тяжко вже ллється сонце злотисте,
Вікна залило, стіни світлиць,
Сипле проміння, снить променисте
На старовинах серед полиць,
Впало на стінку й килим косівський.
Барви килима снять у вогнях,
Сріблом іскриться штилет мисливський,
Що не один вже висміяв жах,
М'які етюди Юрія Вовка
Блиском проміння живлять свій сміх...

Входить дружина. Ясна головка
З легким волоссям, сп'ятим наспіх,
Ледве помітно:
— Вирушим в поле?
Все залишити? Як же — обід? —
Усміх зринає ж дрібно, спроквола,
Й слів діловитих губиться слід.

— Треба ж раз вийти! доня де?
— В са́ду.
— Тільки пройдемось!
— Південь же — жар!
— Ледве десята!
— Де ж бо ми сядем?
— В тіні тополі! Візьмеш вахляр,
Вдінеш червону тонку суконку,
Хустку зав'яжеш на голові...
— Вже не почуєм більш жайворонків?
— Щоб перепел хоч мрів у траві.

Втім же із трудом двері од ганку
Хтось одхиляє — доня іде.
— Що там нового, люба панянко?
— З яблуні впала...
— З яблуні? Де? —
Мама питає й доню до лона
Тисне, приймає личко її.
До́ня щаслива кида бальона,
З нею щебече — два солов'ї.
— Підемо в поле! — неня їй мовить.—
Ти приберися!
— Чи босоніж?
З кицею, може? —
Кітку вмить ловить
Доня й підносить.
— Ні, ти облиш,
Киця наїлась... Підем зберемся! —
Йдуть в убиральню мама й донька.
І за хвилину, наче в едемі,
Блискає в мрії ясна лука.
Я закриваю вікна і двері —
Та чи злодіїв спинять замки? —
Й наче три зірки, що йдуть з печери,
Йдем ми гуляти в трави й квітки.

Луки скосили. Будуть отави ж!
Втім — серед стежки звився їжак!
Доня до нього.
— Доню, остав лиш!
Руки поколеш, буде ще й знак! —
Мама сміється... Доня ж цікава,
Де то голівка в нього, де зір,
І серед стежки йде вже забава —
Неповорушно котиться звір.
— Він заховався, йдучи з травички,
Люба дитинко, скрився в шпильках.
Він побоявся, мабуть, лисички
Й панцир надінув.
— Я вже в книжках
Бачила цього дивного звірка.
Де ж бо лисичка? Йдім їй услід,
Може, знайдемо...—
Довга гутірка
Йде поміж нами про лисин рід...
Входим на мéжі... Злота пшениця
Ледве шепоче, вщерть налилась.
Тихо довкола, тільки десь птиця
Стиха щебече...
— Вдаль од села! —

Тугий схилився колос на колос,
Майже додолу вигнув стебло.
Щоб хоч один тут чути де голос!
Світ начеб снігом ввесь замело!
Збіжжя посівши вкруг, пестотливо,
Тихо підносить гам комашня,
Коник крилатий чує вже жниво,
Й жуки мандрують — де ж бо пташня?—
Ген аж над річку серед розділля
Вся одлетіла ген до лелек
І зовсім звільна ходить між зіллям,

Що не відчуло літніх ще спек.
Ластівка плига звинко в повітрі,
Дрозди і шпаки — все близь води.
— Щоб хоч з узгір'я війнуло вітром!

Ми поспішаєм в птичі сліди,
Сходим на стежку, йдем царинками,
В м'які отави плигаєм вмить,
Скачем весело ми за квітками,
Як лиш яка з них замайорить.
Ось і алея... Рослі тополі
Злегка кивають віти свої.
— Скільки тут тіні! Тут ми на волі,
Наче пралюди ми у раї!
Сядем в узніжжі, вгорнемось тінню,
Пустим на волю юний наш зір,
І любуватися будемо синню,
Зеленню дальніх любих узгір.—
Бачу, подруга сіла мовчазно,
Рада, що в тіні трохи спічне,
Бачу, сміється біло-алмазно...

Квітне кохання, грає гучне!

Сіли ми поруч. Доня ж побігла,
За мотилем вже гонить вона.
Втім, серед зілля жабку постигла
Й ловить її вже, кличе, ясна,
Щораз то далі скаче за нею.

Лиця подруги в жарі м'якім,
Й очі спросоння:
— Глянь-но на фею! —
Мирно сміються в палі легкім...
Дивиться жінка в трави атласні
Й очі на хвильку любо примкне,

Але — небавом — зводить завчасно,
В трави до доні крадьки зиркне.

Скільки то щастя в цім пильнуванні,
Скільки утіхи в цьому чутті,
В кожнім бажанні, в ніжнім зітханні
Цілий світ зривів, бур у житті!..

Бачить подруга, що я у мислях,
Що я задумавсь,— тихо пита:
— Бачиш, як обрій хмари обвисли,
Бачиш, як ходять жит золотá?
Бачиш, як сокіл скоро спішиться,
Бачиш, як в дрімку втонув ввесь шлях,
Бачиш? Ах, бачиш...—
Сліз у очицях
Скрити не вспіла, сльози в очах,
Голову хилить мирно до мене,
Пада обличчям аж до грудей,
Слово привітне, слово натхненне
Кидає стиха:
— Ти — Прометей,
Ти ж бо вогненне, дуже багаття
В серці мойому будиш щодня,
Ти ж бо вкладаєш в свої обняття
Бурю почýвань — ти їм рідня!
Вся я тобою й жаром проймаюсь,
Умом і тілом в силах горю,
Я не прожену поривів зграю
Й згину, як стану з шалом на прю.
Хай я палаю й падаю в тління,
Я неспроможна жар цей гасить.
Люблю безумно, вірно і — тінь я —
Жити з тобою хочу я, жить!

В мить ту приймаю я у обійми
Чулу дружину й хочу втишать,
Що я голівку вгору підійму,
Знов вона пада в пристрасть обнять.
— Люба дружино! Я ні при чому,—
Все, що довкола, це все лиш рай,
Радість, турботи, грохоти грому
Й тепла погожість, хатка і гай.
Але в цім раї — дивні є чари,
Дивні настрої — хмариш лице? —
Сонячні співи, блиски і дари:
Наше дитятко.— Їх джерельце,
Ось це та іскра — дар Прометея,
В нім ми обнялись, в нім ми одно!
— Де тільки доня? Глянь, де вже фея!
Доню! Гей, доню!
— Так, це вино,
Це і підчаший, нас він гостює,
Нам він дарує дари життя...
— Чом же не йде ще?
— Може, не чує?

— Ах, розгулялося в травах дитя!

Ненія підвела горду головку,
Зарум'янилась, в мене з очей
Урвану думку — з темного сховку —
Хоче добути та до грудей
Хилиться тісно. Я ж на дозвіллі
Жагко цілую кутики уст
І у піднеслім цвітнім весіллі
Я обнімаю різьблений бюст.
— Все нас покине, все призабуде,
Згине, полине у небуття,
Та зогрівати буде ще груди
Це невеличке миле дитя!

Все ми у ньому будемо разом,
Ми з'єдинились в нім у любов...
— Друже, я квітну, вчувши твій зов,
Буджусь на яву, буджуся в серці.
Що ти зі мною, що починив?
Чую я в серці божеські герці,
Божеську амвру в нім ти спалив.
Я замліваю...—
Сонце йде косо,
Сипле проміння, світ наділя
Зовом надії... в нім злотокоса
Одпочиває плідна земля.
Сонце колує, суває ніжно
Рук працьовитих пальцями тінь,
Все таємничо, все дивовижно —
З темно-блакитних дужих склепінь.

Південь...
—Кохана, літо це наше,
Літо надворі, літо в тілах,
Стиха колише літо найкраще
Квіти весняні в цвітних валах...
— Дике життєве море просторе
Взяло на хвилі наші вінки,
Й хоч їх розірве, нас не покорить,
Всі бо ми родим, всі ми — жінки.

Гляну — подруга в далях очима,
Мріє й на мріях в море пливе,
В квітах весняних тінь невловима,
Пана милує, що в ній живе.
Гляну — вже доня близько і дужче
В травах квітучих — квітка ясна.
Південь гарячий ледве вже дише,
Та заморився, це ж не весна!
Котить повільні шуми у збіжжі,

Злегка дрібоче листям топіль,
Зв'ялює жаром в їхнім узніжжі
Листя крилате польових зіль.
Доня вже тут ось, кличе, радіє:
— Мамо, там пташки. Підем на мить!

— Сядь, припічни-но. Неня на мріях
Ніжних заснула, хай же ще спить...

III

Осінь.
У лісі.
Хилиться вечір.
Сонце то блідне, то спалахне,
Хмарки зійдуться — стада овечі,—
Вітер зірветься й гіллям махне.
Та ізнечев'я й дощик покропить,
Шлях передчасно ж вкрила вже грязь.
Скраю в потоці грають коропи,
Мига в нім прудко срібний карась.
Я походжаю лісом і марю.
Скільки тут багру, парч, позоліт!
Всюди червоно, мов на пожарі!
Дивний ти, лісе, дивний твій міт!
На переходи, брід і стежину
Сіті розвісив ловчик-павук.
Хочу знайти я добру буквину,
Де би міг бути бажаний бук?
Шлях цей я вибрав — шлях для поета,—
Щоб перейтися ще раз теплом,
Вже ж виступає з берегів Лета,
Води ворожі котить валом! —
Ще раз зогрітись! Дихнути в сонці!
Йти ще свобідно, йти без пальта!

Всюди осінні звісники-гонці:
Хмари дощові, мла золота...

Треба спішитись. Біля могили
Ждати я маю рідних моїх,
Що по роботі — радо згодились —
Вийдуть стрічати. Йду я до них.
Щоб хоч, ідучи з лісу додому,
Десь однайти ще кілька буквин,
Але вже темно й сумно самому,
Де вже шукать їх серед травин!
Сонце вже гасне, в лісі темніє,
А межи пнями видно вже низ.
Глянь! Дві статуї вже на обрії —
Я вже прощаю й кидаю ліс!
— Тато ось, тато! — плеще дівчина.
— Друже! — подруга кличе мене.
—Тату, а де ж бо, де є буквина? —
Все вижидає личко ясне.
— Темно вже було, в лісі не видко,
Листя багато, висохлих трав,
Ось місяченько зійде вже швидко...
Як там наука? Бачила став? —
Але дівчина тільки спокійно
Зір свій підвела й змовкла як стій,
Схмарила брови й вела розмрійно:
— Чом же той місяць блідо-ясний?
Ти вже раз мовив, я вже не тямлю.
Скільки круг нього мідних колес!
Я, щоб зросла лиш, зараз орамлю
Свою картинку місячних плес!

Звільна ступаєм стежкою в полі...
Ледве помітно хилиться ніч,
Мряки клітують вже на роздоллі,
І затихає мова розтіч...

Слово за словом мовить дитина.
Все то із казки, то із байок
Тягнеться спогад. Лине й година,
А недалеко все ще гайок.
Ми не дійшли ще ні до дороги,
Але вже вспів нас холод пройнять.
— Це не весна вже! — згуком тривоги
Каже дівчатко, й очі горять.
Правлю розмову з нею цікаву:
— Але навесну...— мовлю я їй.
— Ах, та навесну нічка — то слава!
Нічка чудова, любо у ній! —
Плеще в долоні, скаче дівчина.
— Згодом пізнаєш, що це — весна.—
Я посміхнувся.
Тьмилась долина,
Наче схилялась в засвіти сна.
Все поринало в сині серпанки
Й студінню несло з дальніх узгір,
Я близь подруги, з нами панянка,
Йшли ми додому, пружили зір.

— Ну побіжи-но трохи, скоріше! —
Кажу дівчатку: — Рухайся! Йди!
Скоро, бо зимно, скорше, не стій же!
Далі злякалась? Мряки? Злуди?
От не видали! Дев'ять вже років?
Смійся з привиддя! Сильно ступай!
Чи не злякалась власних ти кроків?
Як же ти підеш згодом у край?

Засоромилась... Бігом чимдалі...
Я і дружина йдемо услід,
Сяють над нами ночі опалі...

Думи на думи, тяжкі, як мід,
Згадка на згадку, палкі картини

Линуть і линуть, все ожива.
— Щоб вже діждатись скорше
дитини! —
Чую подруги ранні слова.—
Щоб вже велика виросла доня,
Бігала прудко й гралась сама! —
Мовить знов дружньо й тисне долоню,
Тісно при грудях доню трима.
Доня зростала... Перші питання
Непокоїли в неї вже ум:
Погляд цікавий, часті зітхання,
Болі головки сходили в сум:
— Чом небо синє? Трави зелені?
Як то із квітня — овоч потім?
Звідки приходять зими студені,
Весни привітні, що це у тім?
Що це — чеснота, правда, кохання?
Хлопчик їй мовив, що є десь Бог,—
Тисяч ваганнів, повне незнання
Вмить поринають в глибінь тривог.
Довгі розмови ввечір провадим,
Доня йде спати, й радісний сон
Сниться їй вночі...— Легко із саду
Пахощі віють в рами вікон...

Скоро ми й дома... Світла вже блисли
Ярко, зухвало в перших хатках.
Небо посіли, тісно нависли
Хмари дощеві, сумно в садках...
З поля із стежки йдем на дорогу,
Доня вже в брамі з Бриськом стоїть:
— Мамо! Глянь! Брисько вивихнув ногу!
Мусиш порадить, мусиш згоїть!

Двері розкрив я, входим в світлиці.
Свічу вмить лампу: всюди ще лад.

Молоко жінка вносить з пивниці —
Будем вечерять...
— Доню, не впадь! —
Чую. І бачу: Бриська в обіймах
Доня у хату з двору несе.
— Доню, не силуйсь, ти не підіймеш!
Нащо підносиш Бриська усе? —
Я посміхаюсь.
— Час на спочинок.
Зараз подасть нам мама їжу́! —
Вже і вечеря, доню ж не спиню,
Бавиться з Бриським.
— Сядь-но! — кажу.—
Ручки помила? —
Лампа рожева
Сипле надмірно світло довкруг:
В шафі з книжками ткань опалева
Сріблом іскриться, мій капелюх
Спить на кілочку, кітка, надувшись,
Із-поза печі мріє крізь тінь.
Зимно пробігло, в вікна дихнувши,
Треба вже, бачу, теплих одінь...
Стихло.
Вечеря.
Тіні по стінах.
Мовчки зникають дари землі.
Голову Бриську спер на колінах —
Бриську і Мурко — з нами малі.

Люба гутірка йде по вечері,
Спогади з лісу, рої картин:
Виверти, броди, зруби, печери —
Все оживає з блиском новин.
Сонце заходить ще раз в уяві,
Скачуть коро́пи, плава карась —
Все це мов казка в заграві жвавій,

Дивна між всім цим твориться зв'язь...
Доня мрійливо слухає мови,
Очі вп'ялила в лампу ясну,
Чорні погідно зрівнює брови,
Голову хилить в пестощі сну.
Треба йти спати...
Ліжко готове.
— Спати, дитино! Де ж за столом
Снам піддаватись. В постіль шовкову!
Сон вже там має срібним крилом!
Ну й роздягати треба дитину,
Так розіспалась! Підемо всі! —
Мама цілує сонну дівчину,
З крісла підводить в сонній красі.
Та вже не слуха панна розмови,
Ледве при силах ронить убір.
Ледве білизну ніжну, спанкову
Сонно вдягає, зводить свій зір.
Ковер багряний з ліжка підводить
І поринає миттю під ним.
Мама ж одіння все на комоді
Рівно складає — ми вже ідем...
Ще повертаєм очі до неї,
Бачимо: вснула. Спить вже вона.
Наче з троянди — всміхнена фея
В сон пестотливий вся порина.
— Йдімо! — Я шепчу стиха подрузі,—
Дещо скінчити треба б іще.
Місяць високо на виднокрузі,
Хмари ж на завтра грозять дощем.
— Було б заскоро, навіть нежданo.
Доні не вшила я ще пальта,
Треба ж на сльоти!
— Так, це погано!
Осінь кінчиться вже золота! —
Вдвійку до столу ми засідаєм.

В мене рукопис, в жінки — шитво,
Линуть нам хвилі, ждання немає
Довгі години... Ти ж, голово,
Ще не схиляйся, дві ще сторінки...
Нитка з іглою ледве мигтить,
Вже й погасають очі у жінки,
Все повільніше нитка біжить.
— Ти не втомилась?
— Миттю постелю;
— Та залиши ж бо! — мовлю я їй.
Очі у неї знову веселі
Й бігають швидко в рамочках вій.
Згодом і постіль тепла, приємна,
Вже розістлана з дружнім теплом.
Чи то для того нічка таємна,
Так вже тяжіє понад чолом? —
Ледве працюю. Скачуть літéри.
Ум затемнився. Лампа згаса.
Перед очима: броди, печери,
Ліс і червона пізня краса.
Ходжу стежками, йду на доріжку,
Бачу вже рідних...— знову згадкú...

Жінка в сорочці входить у ліжко.
В місті на зміну кличуть гудки.
Завтра вже певно дощик загостить,
Небо вирує, небо двигтить...
Зараз і я вже кинуся в постіль,
Тільки погляну: доня чи спить...

В двері крадуся, дивлюсь-радію:
Спить, оповилась в тихому сні,
Ніжно леліє сонячну мрію
Про молодіння в ярій весні.

IV

Бюрко, рукопис, юне погруддя —
Різьбу Коверка — скілька вже днів
Їх не торкались, мов на безлюдді,—
Порох їх срібний злегка присів.
В ніч у морозяну йду я з бажанням
Праці оддатись знову до них.
Чую, й годинник втонув у спання,
Він ще учора, мабуть, затих.
Треба ж заводить лад тут наново,
Порох обдути, скласти папір,—
Хай вже й годинник каже промову...
Треба самому братись за твір...

Звільна, невидно давнє обличчя
Вже прибирає все довкруги,
З печі багаття ярким язиччям
Кида по стінах дивні пруги...

Втім: хтось розсипав сріблo сонати...
Ввесь я потонув в сріблі отім,
Входжу у білі, утлі палати
Й лину у місяця сні золотім...

Хто це там грає? Доня? Дружина? —
Кинуть тепер би книгу зовсім!
Мучить мене вже довше години
Д. Антонович «Курсом» своїм.
Датися б нести бурі акордів,
Линути б гордо, плисти в сонцях
І від пустелі ген аж по фйорди
Всюди бувати в юних серцях...
Світло згасити! Думи крилаті
Вільно пустити в храми краси,
В них їх сталити, все бичувати,
В Апольонійські гнати ліси.

Нумо розкрити двері світлиці! —
Темно... На шибках в кожнім вікні
Срібне мороззя блідо іскриться,
Квіти там квітнуть, білі, сумні...
Ледве помітна грає дружина —
Пізній вже вечір, пізня вже ніч,
І за годиною лине година
Без полохливих потайних стріч...

— Ти не працюєш?
— Слухаю...—
Вітер...
Буря... Погоня. Огир в степах.
Міняться згуки, наче з палітер
Барви і мазки на полотнах.
Ліст це. «Мазепа». Два-три удари.
Тиша. Настрóї...
Байрон... Гетьман.
Шведи... Батурин... Бої і свари...
«Біла сорочка». Брязки кайдан.

Ледве, вже ледве чути ще тони...
Гаснуть картини, темно стає...
Волю вже чую... Серце з полону
Тонів вертає, знову вже б'є.
Чую вже знов я близькість дружини,
Рідної серцем, любої снам,
Бачу головки зариси сині...
Чи ж би димками вкрив їх фім'ям?
Руки в клавіші втислися білі,
Неповорушно сперлись на них,
Мов дві голубки скраю на крівлі
Тихо спочили й спів їх затих.
Скільки же шуму, вітру і бурі
Тут пронеслося в серце моє,
Над почування, темні, понурі,

Думка бойо́ва, сильна встає.
Спокій блаженний, спокій класичний
Вщерть переймає бодрий порив.
В ньому бажання будиться вічне:
Скільки б не жив я — мало ще жив!
Хочу змагання я й перемоги!
Пристрасних ходів, полетів, стріч,
Не приставати серед дороги,
Думку кидати всьому до віч,
Нею змагати тіло і душу,
Їх по життєвім шляху гонить,
«Хочу» і «можу», «можу» і «мушу»
Світом зробити, вбрати у світ!
Любі натхнення, любі зітхання
Перекувати в зброю й мечі
І освятити дуже кохання,
З кожним днем далі в світлі йдучи!
В світлі! —
Із печі впало проміння
Та освітило ввесь фортеп'ян...
Вмить закрутилось в дикім кружінні,
Наче у танку Ерос і Пан!
Блиски яскраві сплили на хвилі
Срібної сукні, в ній спалахли,
І між складками квіти розцвілі
Поцілували,— в них прилягли,
Порозсипались перлами дрібно
Серед клавішів,— руки на них
Злегка торкали пальців біл-срібло
І обнімали мармури їх.

— Любко! — подрузі я над головку
Звільно схиляюсь, очі ясні
Палко цілую й знов без уговку
Думи пускаю — рої пташні:
— Ти схвилювала всю мою душу,

Ти запалила сонце весни.
— Цить! Хай ще сниться, цить-но, бо зрушиш
Се́рця великі радісні сни!

Я неспроможний зрив почуваннів
Миттю спинити й лину у нім,
Чую вже бурю, січу змаганнів,
Знову їй мовлю, йду напролім:
— Ти зажурилась? Що нам там спогад?
Ми ще при силах, творим життя!
Кинь же всі журби! Болі й тривоги!
Нумо зі мною в море чуття!
Що там нам хвилі, хвилі й години,
Дні і всі пори довгих років!
В тобі горять ще чари дружини —
Їх не погасять вихри віків!
Треба лиш іскру в дуже багаття
Вміло роздути й пітьму скорить,
Гнатись назустріч в кожне обняття,
Нам тільки цвісти, нам тільки жить!
Нам не спокою — творчої бурі!
Нам не утечі й солоду мрій,
Нам навіть пекла й запалу фурій!
Нас хай провадить серце-палій!
Що нам блукання, що нам тривоги,
Як провесняний нами йде зов,
Всі нас до себе приймуть дороги,
Як ми правдиву знаєм любов!

Тихо стою я, жду тільки слова.
Любка головку зводить тихцем,
Тягне в обняття в сукню шовкову
Й пестить на грудях моє лице.
— Ти схвилювався, мій ти співаче,
В тобі ні сліду довгих років,

Ти щедровитий, серця багач ще,
Все ще пробуєш крила орлів!
Віриш ти силі цього похмілля?
Мислиш, що довго чутимеш міць
Світ обгортати юним весіллям,
Сипати іскри з бистрих очиць?
Чи захистиш ти свою подругу
В пристані серця грудьми, як мур,
Чи не зламаєш свою потугу
Серед зловіщих рокотів бур?
— Ні! погнуся! — мовлю дружині.

Тихо...
Мовчазно...
Ніч...
і...
мороз...
В серці свойому, в теплій долоні —
Я вирощаю квіти мімоз...
Сонячна казка, казка життєва
Твориться злегка, мило круг них
І, наче легіт сонні дерева,
Нас повиває в мріях ясних...

Хтось нас покинув... Хтось не із нами...
— Де ж це Лариса? Де гомінка?

Стукіт об двері...
— Хто ж бо це?
— Мамо! —
Мамі на груди пада донька.
— Як-то? Кудою ходиш ти, доню? —
Скромно дівчина хилить головку,
Личко ховає мамі в долоні:

— Неню, я вийшла з другом на змовку
І забарилась.

— Добре, хай так,
Хочу я вірить в розум твій, вік...
Але ж червона! Квітнеш як мак,
Знай, ти — людина й він — чоловік!

Доня до мами китицю квітів
Ніжно підносить, маму з обнять
Не випускає, в танковім спліті
Крутиться з нею, тягне гулять.

— Досить вже, досить! Нум, на
спочинок!
Спи веселенько! Підем усі!
Ми вже багату склали данину
Казці життєвій — творчій красі!

Йдемо...
Ще хвиля — й сон ізпросоння
Всіх нас накриє й візьме в полон...
Але в кімнаті грає ще доня
Й гру цю настроює в радісний тон.

— Що їй — негоди? в неї мелодій
Зграї у серці, палкість чуття,—
Думає мати,— з мріями в згоді!..
Лине назустріч бурі життя.
— І переможе! — кажу подрузі.—
Вся перемога — в силі весни,
В кого весняне серце в потузі,
В того немає смутку труни!
Той понад хмари лине з орлами,
Творить той казку, струмінь краси,
Той процвітає вічно квітками,
Що веселіють в перлах роси.
Кожну він бурю, кожну незгоду
Перемагає палким чуттям,

Зграями співів, мрій і мелодій
Лине із вихром в творче життя!..

Грає Лариса... Грає дівчина...
В'яже нас тісно рідний мотив...
— Жити ж бо, жити,— каже дружина.
— Жити ж бо, жити! Я ще не жив!

Мрії громадно линуть спросоння,
Ледве вже, ледве вдержують зв'язь...
Щось ще верзеться,— чи це не ронять
Квіти дерева?
Мрія знялась
І понеслася, лине стрілою
І допадає чуйним крилом
Хвилю спочинку, хвилю спокою.
Чи не засну я? Ні, я крадьком
Ледве помітно з усміхом ласки
Все почування радости, втіх
Кличу й малюю заграву казки,
Досвіток сонця буджу у них.
Твориться казка, твориться казка...
Сходить проміння ясних країн,
Квітів пахучих в'яжеться в'язка,
Квітів пахучих віється тінь.
Віються тіні, віються сонні,
Сни полохливі ледве тремтять,
Хтось полохливі свої долоні —
Хтось полохливо з теплом обнять —
Хтось простягає, хтось і шепоче,
Так колихає ніжно, як став,
Хтось любо любить, пестить хтось очі,
Мрії хтось мрійно в сіть пов'язав.

Тихо...
Спроквола... Втекла хвилина...

Втік хтось із нею... Взяв у полон...
Ніжно все втихло... Йде на спочинок...
Тихо...
Квітчасто...
Квітне вже
сон...

Антін Крушельницький,
батько поета. Відень, 1916 р.

Марія Крушельницька,
мати поета.

Сім'я Крушельницьких перед від'їздом І. Крушельницького на Україну в 1932 р.

Іван Крушельницький, 1915 р. Перед від'їздом до Відня.

Сім'я Крушельницьких в 1912 р.
Зліва — Марія Крушельницька, Тарас, Володимир, Іван, Богдан, Антін Крушельницький.

Будинок поета Гуго фон Гофмансталя.
Родаун, 1922 р.

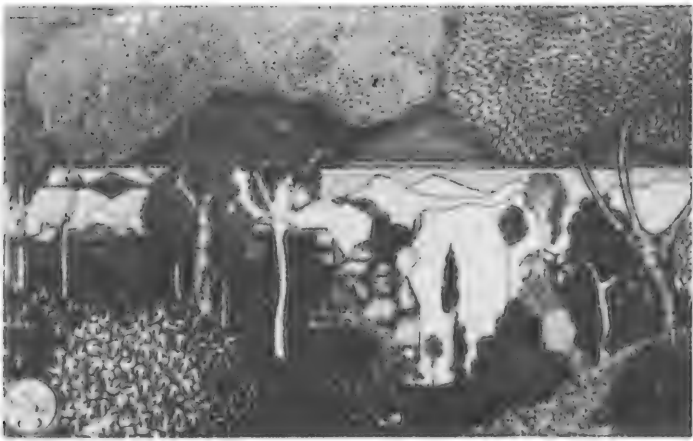

Околиця Відня.
Малюнок І. Крушельницького.

Іван Крушельницький.
Сколе, 1927 р.

Галя Левицька, дружина поета.
Стрий, 1928 р.

Гімназія в Рогатині, де І. Крушельницький працював дизайнером по створенню парку.

Дружина і донька поета. 1933 р.

Обкладинка С. Гординського до збірки поета.
1931 р.

Обкладинка С. Гординського до збірки поета.
1931 р.

Іван Крушельницький. Львів, 1926 р.

«З-над прірви»
(1930)

З-НАД ПРІРВИ

Земля

За кожним кроком, як вгрузав у гниль
Пустих, здавен обложених стерéнь,
В ногах він чув зголоджені роти,
Що присисалися йому до п'ят...
За кожним днем, що сонцем сипався,
Мов злотим зерном визрілий овес,
Він осінь чув...
А з осінню ішов
Лісами лопіт золотих пташок,
Що клюли землю, сухо щемрючи
В густім, ослизлім глеї між дерев,
А в полі осінь кілька колосків
Хитала, мов на чорній лисині —
Волосся сивого сухі стебли...

І осеніли дні...
Мандрівник чув
Осінніх птиць, осінніх вихрів лопіт...
Він брів між скибами і поринав
Широкими, мов сани, п'ятами
У чорну зелень їх багатого
Вогню... Він чув, як шквар гарячих скиб
Червоні мозілі квадратних ніг

Його жалив... Зболілий — він шалів...
Та ногу виривав, висмикував,
Тягнув, переступав,— то, руки вшир
Розкинувши, тремтів і кулаки
Стискав:
— Дай їсти, земле! —
Він кричав...
— Щоб ти так скорчилася, як мій рот,
Коли мене голодним поженеш!
Щоб ти не з'їла й зеренця вже більш!

Стрибав по скибах, в розпач попадав...
— Дай хліба, земле! Дай! Зроди! Зрости!
Земля мовчала...
Ба́гром золотим
В розоринах блистіло молоко
Осінніх днів, що, мов вітрильники,
Спокійно плили... Вигріті дощі
Тремтіли, наче сиві бороди...
В них п'яно бився мандрівник, блукав,
Грозив землі:
— Не маєш, земле, ні?
А скільки я насипався тобі
Зерна пшеничного, а скільки ти
Ковтнула мого поту? Сил? А сліз?

Земля пекла червоні мозілі
Розбитих ніг.
— А скільки крови ти
Нассалася? Чи, може, я тебе
Не годував? Чи я не все вставав,
Як ти ричала, чи ішов домів
Раніш ніж ти заснула уночі?

Мандрівник руку бгав у заглиб скиб:
— Чи я стояв без праці тут хоч день?

Чи чула ти мій віддих, щоб не був
Як сопіт? Ні?.. А не питалася,
Чи хліб, який зродила, буде мій,
Чи буду їсти я його, як жну,
Складаю в копи, кидаю на віз?
Ти не питала, чий це віз скрипить!

Земля пахтіла синім молоком,
Немов голодний рот, лизала сіль
Потрісканих долонь мандрівника,
Що розкидав вали скибок і в них
Шукав за жиром.
— Не ховай, давай!

Рука повз руку рвали на кусні
Густий чорнозем, щоб знайти у нім,
Що в короваї жнив'янім горіх,—
Щоб лиш зерно,— дробили на грінкú,
Між пальці сипали окрушини
І дóвбали, і рили густь землі.

— У мене в серці я би дополовсь
Скоріше щастя, як черва у тебе! —
Сміявсь мандрівник. Втім — закляк,
замовк,
Неначе курка, що допорпалась
Зерна, упав руками в глиб рова,
Заворкотів, мов кіт над мишею,—
Скричав безумно...
Із русла землі
Заблисло черевце червоної
Картоплі...
Він схватив її до рук,
Розчáвив у долонях, вискалив
До неї зуби. Клами запоров.
Здушив у роті. Розмолов. Ковтнув.

— Ти чудо, земле, привела мені! —
Скричав.
— Ти вигріла мені свій плід,
Ти давню віру розбудила знов!
Та я не прийду вже до тебе, ні!
Мене не треба! Можеш вже ричать,
Захрипнути! Кричи, ричи, харчи,
Вже рук моїх на плузі не ззориш,
Вже надаремне присисаєшся
Голодним ротом до опухлих ніг!
Пусти! Разом нам вже не працювати!
Ніщо не варті ми: твій хліб, мій труд!
Мій чорний труд і золотий твій хліб!

В очах мандрівника зацвів мороз,
Мандрівник засміявсь, ревнув, гукнув
І закопилив губи:
— Стид нам, стид! —
А щоб не чути стогону землі,
Він одвернувсь:
— Тобі облогом спать,
Мені ж без праці в голоді вмирать! —
Стягнув крисаню на лице.
Побіг...
За кожним кроком загрузав у гниль
Пустих, з давен обложених стерень...

Поріг

...Стіл упав навзнáк,
І дід метнувся, встав і засопів,
Під стелю кинув стиснений кулак...

Мнучи в руках крисаню, внук стояв
У дверях. Мовчки. Впорожні.

Тремтів.
У стіп онука мама плакала,
Пласкаті ноги миючи слізьми,
А в образи влізала тінню баба
І захищалась перед кулаком,
Що, мов шуліка, в вишині тремтів...

Унук стояв у дверях і мовчав.

З руки, що пружно в стелю застрягла́,
Злетів широкий вим'ятий рукав
І з мерхлим світлом в димі каганця
Тремтіти став старечий в'ялий м'яз.
З очей, що дико, люто спалахли,
Поплили сльози. Зблідлі мотузки
Рудявих уст відкрили пні зубів.
У горлі спазмом голод прорипів:
— Дай хліба!
— Скиби мерзнуть впорожні,
Пухкий чорнозем задубів, скрізь голод!—
Одклав крисаню внук, між вікна сів.

З вогню, що злотом-червінню горів
На кацабайці мами, простяглись
Дві чорні руки, пальцями вп'ялись
В обвислі ноги сина:
— Не приніс? —
Мовчали всі.
З-під сволока упав,
Як відрив скелі, дідовий кулак,
І тінь його — унука вдарила
В лице. Унук схитнувсь, закашлявся
І з рота викинув криваву цвіль
Грудей.
— А в місті все ж якось живуть...—
Зрипіли образи.— А в місті — хліб...—

Вставала буря від голгофської
Гори.— А в місті — гроші, а за гроші —
все!
Та пупняком нам треба бути... Так...—
Згуділа баба.
— Так! — прискочив дід.
Ми вже вмираєм, ми вже не живем,
А ти, а ти...
— Сину! — приповзли
Дві чорні руки з червіні вогню,—
Чи ти про мене пам'ятав? Забув?
— Де хліб сховав ти? Мамі ти приніс? —
Тремтіла сива голова, б'ючись
Об баню тіні.— З голоду помрем!

Унук зірвався. З уст йому потік
Кривавий жар на бороду і вниз
По бороді на шию і сховзнувсь
Важкою п'явкою на пазуху
Сорочки.
— Ні, нема! Нема! — скричав,
Пригризши зуби, кинувшись убік,—
Поли кавалок ріжте, м'яса, рук!
Довбайте очі, в серце бийте ніж!
Бери за пальці, мамо, рви і ріж!
Хватай у зуби, і глодай, і їж!

Замовкли всі.
Голодний вовк лизнув
Солоний вітер і стулив іклй,
Щоби ковкнути слину...
— Сину! — враз
Підвелась мати.— Я голодна! Хлі...—
Батіг глухого реву врізався
У спину синові. Син випрямився,
В долівку ноги вбив,— немов ножем,

Рукою блиснув, викрутив — прибіг
До мами і обняв:
— Не жди! Вмирай! —
В долівку врились, рвонулись, вросли
Кальбучні пальці, і старе лице
Зридало кров'ю:
— Бий мене ти, бий!
Та бий за кожну краплю молока,
За кожну грінку хліба,— бий, катуй,—
За кожну ніч трудну, недоспану
За працею, убий, візьми сокиру!

Внук стогонув:
— Немає праці, мамо!
Усюди смерть лиш! —
Груди відслонив...
А мама тихо:
— То навіщо рук?
Нема нам праці, то для кого труд?
Нема нам грошей, то для кого гріш?
Нема нам хліба, то для кого хліб?

За руку маму схопив син, скричав:
— Вже нам з руками мерти, як без рук!
Немає хліба! Але є павук,
Що працю всю в тяжку неволю взяв,
Що нам за гріш в'язницю збудував,
Що на гармати хліб весь обміняв!

— А ти? — тремтіла сива голова.
— А ти? — скрадалась баба, наче
вовк.—
Замовк? —
А мати:
— Як же жити? —
Внук

Схватив чуприну в клешні зблідлих рук:
— Хіба їх бити? Різати? Палить?
Пускати з димом? Вас це загасúть?

— Голодні ми! Нам хліба! — дід скричав.
Запала тиша.
Внук побрів падьма
У чорні сіни...
Стіл лежав навзнак...

Голод

Прохожий ніг не вчув, схитнувся. Впав,
Коліньми вгруз у болотяний шлях.
Руками вперся...
З хатки од вікна
В тісну мережу плота пролізав
Блідий, зів'ялий вицвіт каганця,
Що — то схилявся, то кругами йшов,
То знов — мов ріс і погасав, то — враз —
Розбився краплею роси і в ніч
Всякнув.
Холодні жовті мотилі,
З верби втікаючи од вихору
В болота смоляний, дірявий глей,
Заблиснули на тлі вікóн, і, вшир
Розп'явши крила, злопотіли, й вниз
Шугли у синій вивіз вулиці.

Прохожий застогнав, рвонувсь. Підріс.

Глибки болота вгризлись в опух рук,
Голодний рот його над грязею
Хлибнув ріденьку юшку, тухлий мряк,
Пустив між зуби. Смакував її.

Стиснув у горлі.
Від шлункá у рот
Між легені у простріл серця — дрож
Пішла. Стремтіли дикі блискавки
Голодного ячання. Голову
Вогнем холодної розпуки — крик
Обняв. Уста розкрились. Зойкнули:
— Рятуйте! —
Росяно на озерця́
У бузині шляху стелився дощ,
Спливаючи прохожому з лиця
У розхил уст. А в небо падали
Задимлені, надтріслі стіни ночі,
Що з них повзли п'явки йому у очі,
До вух, у мізок — лізли і пекли.
До ніг, до рук, до уст, до скронь —
Кривавим ротом присисавсь вогонь
І запускав у тіло дужі кли.
Вдаряв великий молот.
Голод.
Ніч.
Думки вже — дич, думки вже — смерти жах,
Гаряча слина, піна на устах:
А може б, так всі сили ще — в кулак,
А може б — ніж, розбій? І бити по очах,
Що в голоді сьогодні снідали,
Обідали, а може, їм — та й смерть?
Як шкереберть, то й шкереберть! Ха-ха!

І руки встали. Ноги вчули силу.
— В могилу б так багатія! А хліб —
Голодному, щоб рот не пух! Обух
Сокири ситому об голову!
Ха-ха! —
Між кли голодні — гострий сміх:

— Розшити б стріху! У коморі — хліб.
Перістий дріб на бантах.
В руки ніж:
— Ітиме хтось, то, може, в нього гріш?
То, може, ситий він? То, може, їв?
На карк йому ніхто не впав, не сів?
А може, мами він не має? Га?
Ха-ха! —
Запряг до серця, мов у плуг,
Хтось дикі коні. Навантажив туг
І свиснув.
Бризнув сріблом ніж:
— Бий! Ріж!
Хтось вдень дрімав і бавився вночі,
Нехай віддасть сьогодні калачі,
Що їх я сіяв, жав і молотив!

Ступив прохожий.
— Не втікай! Іду! —
Придержався мережі плота.
— Стій!
Я ще не вмер! Ха-ха! Ха-ха!.. а ти...—
Прохожий витягнув з болота ногу:
— Я все тобі мостив дорогу! Жди,
Тепер по ній ступлю я раз! Вона —
Моя! —
Пішов.
Спинився.
Завернув.
Сліпий на очі ночі не пізнав.
Глухий на вуха вітру не відчув.
Розкинув руки. Розмахнувся. Став.
Зареготався, затиснув кулак.
Іде...
— Сховавсь? А де? А зник? Га! Ти! —
Хатки...

Плоти...
А дощ січе, пали́ть,
А вітер свище в решето його
Й шумить... Похило горбляться під ним
Плоти, а воротá, почіплені
За ніс кільцями чорних колодóк,
Танцюють, як ведмеді, й з ув'язів
Зриваються, скриплять. Подвір'я, вшир
Розкриті, наче пазухи, стоять...
Прохожого маня́ть...
Та він іде.
Іде... Не пристає... Спішить. Біжить...
Він чув — не чув, він бачив — не зустрів,
А все-таки він знає: хтось побіг.
Між двох доріг ховзнувся хтось. Впав з ніг.
Підвівся... Втік. Ніс хліб. Хліб ніс. Утік.
Хтось хліб упік. Хліб пахнув. Хліб манив.
Хто ніс хліб — жив.
— Давай! Ти хліб упік,
Та ще не втік, не утікай! Хліб дай! —
Так, так, хтось біг! Хто біг — ніс хліб!
Ніс хліб!
Біг! Біг! Біжить! Біг! Біг! Біжить!
— Давай!
Дай хліб! Хліб мій! —
Біжить, біжить,— біжать!
Так, так, біжить, так, так, біжать! Блис ніж:
— Стій! Дай! Хліб! Дай! Бий! Ріж! Дай!
— Ай! —
Дав хтось хліб. Хліб хтось дав!
Хтось хліб узяв.
Були там руки, ноги, був там ніж.
Були дороги... Між
доріг
блис ніж.

Хтось впав, упав, упав, впав,
хтось впав з ніг...
Коліньми — вгруз — вгруз в шлях,
коліньми вгруз,
Руками вперся...
З хатки од вікна
В тісну мережу плота просякав
Блідий зів'ялий вицвіт каганця...

Хліб

Розкрились двері. Дід устав:
— Ти рук
Не накладав... Спасибі, хліб приніс.

У двері вріс, як плісінь, внук, як ніч,—
Лице, скривавлене круг уст, круг віч,
Сховав у вогку тінь, в вікно поліз,
Мовчить. А баба впала голубом,—
То захлинається, то аж ячить:
— Спасибі! Ти трудився, ти гідний внук!
Ми пухли вже...—
До баби дід пішов,
Розвів чоло:
— Сиділа б, бабо, тихо!
Його зустріло лихо... Вмився б хоч...
Скажений вітер розміта плоти
Й зриває з них закільчені дроти,
Лице смагнув йому до крови...
— Так,—
Підвелась баба.
— Ти поклав би хліб,
Держати важко. Положив би там,
Помився б сам. Ти звідкіля? Ти біг? —
Узяла бохонець: — Ще й не простиг!

Ще чути піч, капустою протух...—
Втягнула запах, розхиливши ніс.

Чолом унука перегрузся плуг,
І піт зерном посипався, заблис.
А дід до баби:
— Добре, що приніс! —
Притис до черева хлібець: — А ось —
Нам, бабо, хліб нам! —
Баба в мисочку
Води для внука:
— Вмився б ти тепер,
А то, як мама прийде...—
Дід зайшов:
— А мама принесе гостинця нам...
Вечерю...— Зрушивсь...
Внук з вікна добув
Розвихрену чуприну, мов стежир,
Розбитий бурями, що унизу
Під нею — в крові, спалене її
Вогнем, чорніло скривлене лице,—
Розкрачив пальці на руках і став.
Він блиснув навстріч дідові чолом,
Розкрив уста і в ямі рота звів
Уверх долішні зуби. Колихнувсь
І прослинйв:
— Мовчіть! —
Пристала баба:
— Мився б ти! —
— Ти, бабо, дуєшся,
Як жаба! Геть! — Від лавки гримнув дід.
— Мовчіть! — ударив внук і грізно втих.
— Ти б вже затих! — насіла баба діда.—
Сновида! —
Внук ступив у світло:
— Йдіть! —

Покликав до вікна їх: — Слухайте!
Я чую плач, я чую стогін, крик,
Що вник у ніч, що привидом стоїть
На вулиці, й росте, і родить жах!
Хтось біг, ішов і на бігу почах! —
На бабу глянув дід:
— Ти чуєш там?
Мені здається, я почув.
— Я? Ні...—
Хитнула баба раменами. Дід
На внука оком кинув, зблід:
— Цить, цить!
Він наче спить.—
А внук лиш почорнів,
І очі з лоба вилізли йому:
— Болить! — Задубли на очах повіки.—
Втишіть ті крики! — Збіглись рвучко брови: —
Затріть сліди тієї крови! Йдіть! —
Поплила з рота слина: — Ринула
Вона, горить! — Горбом зломилась спина: —
Мене палúть тієї крови слід! —
Підвівся дід:
— Ти втомлений, трудний,
Що лиш не видно мами — ждала сина...

Немов до льоту, руки внук розклав:
— О, що б я дав, щоб мама не прийшла! —
А баба вийшла, руки заламала:
— Ти щось зробив, тебе біда зустріла!
Ти щось... ні... ні... мовчи...— одскочила
Й лице закрила.
Дід схватив її,
Погнав:
— Іди, сиділа б на печі!
Тобі завжди там будуть колачі!
Як хочеш плакать, то ковтни кулак!

Запала мóвчанка.
— А мама так...—
Схитнувся внук і пальці вбив в лице.
Вмочив у воду дід рушник:
— На, мий!
— Казала мама, діду, не убий? —
Як дуб, схитнувся дід. Кивнувсь, пішов,
Устряг у тінь, за мисник зачепив,
Порушив припічок, як впав на нього,
Димар надщербив з розмаху важкого...
Дід жовч ковтнув, аж біль у нім занив:
— Казала, що ж... А я хіба в війні
Не мордував? Не бив я? Ні? —
Провів лицем унукові рушник
Від уст до вуха: — Йди, помий ще руки!
— А ти, дідусю, знаєш ті науки? —
Поглянув з жахом внук услід за дідом:
— Ти знаєш їх? — І нагло кинув сміх,
Що, мов таріль, розбившись між обідом,
Розскочився із брязком черепками: —
А мама плакала, як тата вбили,
Мене прохала, щоб, порісши в сили,
Я ніж і кріс об землю розламав
І не вбивав, бо мертиме між лав
Чиясь десь мати, ждучи, і жона,
Чи так, дідусю? Вчила так вона?
— А ти? — розчвиркнув дід старечі очі,—
Ти... що? —
У руки вдарив внук і скочив:
— Я вбив! —
Його масний, жахливий крик
Упав на діда, рук його допав,
Звалив на стінку і на ній розп'яв.
Роздер трухляве серце. Громом в сміх
Поник:
— Ха-ха! Я, діду,— вбив, я вбив...—

Розкрились двері... Із сіней добрів
Поблідлий привид.
Дід упав. Зімлів.

Мати

Не плакала. Очей не жмурила.
Поглянула на сина, що охляв,
Пішла до нього. З лави підвела
І до лиця скричала:
— Ти убив?
Кого ж ти вбив? Убив ти павука,
Що в сіть його ми впали? Га? Скажи!
Мовчиш? — Одскочила: — Ти захворів,
Розхникався? Страждати став? —
Пішла
Кругом, мов п'яна. Застрягла́, як ніч,
У кут. Зависла поглядом над сином.
Зустріла діда. Зрушила його.
Лицем на карб стола пустила з рук.
Руками блиснула до сина в тінь:
— Кого ти вбив? —
Близь мисника стояв,
Мовчазно згорбившися, син. Дивився
На матір, приглядався їй, словам
Її не вірив:
— Вб'ю його я ще!
Не вбив! Він далі сіті мить у мить
Снує довкола нас!
— Кого ж ти вбив? —
Скипіла мати.— Ти такий, як той,
Що впав сьогодні під твоїм ножем!

Поблідлі лиця сина розпалив
Бурунний гнів. До віч вогню підсипав.
У роті між зубами зашкварчав.

А мати:
— Глузд ти втратив? Розплативсь —
Із ким? Ти в прірву впав! Пропав ти! —
Син
Підвів рапату руку:
— Ні! Мовчи!
Не заганяй мене туди! Ні! Ні!
— А що ж? — пустила мати поміж
зуби.—
Ти вб'єш...—
До матері прискочив син:
— Я вб'ю його ще, вб'ю! —
А мати в сміх:
— І оддаси життя отому? Ха!

Замовк. Пустив повз себе руку. Сів.
На груди голову понизив... Дід
Від столу звільна відліпив лице,
Схитнувшись, встав, розглянувся.
Та втім просунув руки, мовби гнать
Хотів од себе чорний сон, у стелю їх
Втопив і кинув міцно вниз:
— Жени його,
Жени у сіни! —
Баба обняла
За сиву голову тривожно діда:
— Покинь його! Не слухай!
Не дивись! —
Та дід одвів її, повз стіл пішов,
Розвів тремтяче рот:
— Іди! Не стій!

На діда глянув мовчки внук, підвівсь.
Під лавку руку простягнув. Добув
Сокиру. Викрутив у в'язах руку.
В долоню плюнув. Затиснув у ній

Держак.

— Я, діду, так! Не проганяй!
Сокири вже не вирвеш ти з долонь,
Не легко в серці погасиш вогонь!
Ха-ха! —

А дід лиш ноги мов згубив...

Стояли мовчки.

Мати простягла
Розкублі пальці синові в лице
І мовчки голову схилила:

— Йди!
Хай день не знає, звідки вийшов ти,
Хай ніч не бачить, що в руках несеш...
Іди! —

Порушивсь син.

—Пожди ще мить,—
Не скрила мати сліз.— Пождав би день,
Сорочку випрала б, бо там, хто зна,
Коли і хто приладить вже її...
Не знати, хто розчеше кучері...
— Ні! Ні! — рубнув, урвавши, син.— Іду!
— Пожди,— прохала мати.— В мене є
П'ятак...

— Я, мамо, так,— порушивсь син
І викрутив в руках сокиру.— Йду...

— І будеш бити? — розпанахав дід
Чуприну.

— Буду!..—

Дід пішов, як тінь,
Добрів до печі.

— Будеш бити їх?
— Усіх! Що ти ще їх відчув колись,
Що мама падала у них на полі,
Що в них із мого поту завелись
Великі гроші — то зате в нас голод!

Здригнулась мати:
— В нас? А в тих? А там?
Хіба не мре із голоду село?
Не стогнуть села, і міста, і світ?
— Тому я йду! — всміхнувся син в одвіт. —
Тому я йду і кликатиму всіх,
Щоб мерли там, в поході, замість тут,
У голоді, між батогів і пут!
І день хай знає, звідки вийшли ми,
І ніч хай бачить, що в руках несем!
Ми підем в бій, ми вийдемо з тюрми!
Виходимо з тюрем! Ідем, ідем!

Не плакала, очей не жмурила...
Вже сина бачила, як в бої б'є,
Як виростає, проростає в світ,
Сто рук провівши. Глянувши в сто віч,
Стоусто визовом жбурнувши в ніч
Могутній клич, іде, летить, пали́ть...

Не плакала, очей не жмурила.
Дивилась радісно... Скорботна мати...

Із збірки
«Залізна корова»
(1932)

ПОЛОЖИЛИ ШИНИ

Положили сині шини
в сиво-чорний брук
двісті рук.

Похилилася на тині
в сон кількох хвилин
втома спин.

Звисли руки біля тіла
й голубо́м п'яни́м,
наче дим,
дрож у м'язах затремтіла...
Кров вогнем скипіла в жилах
голуби́м,
ту́гим, лютим, злим,—
вже до рук вернулась сила...

— Ждіте скоро вже години,
як жбурне свій клик
робітник!

Подивилась понад шини
скорих залізниць
сотня лиць...

ЛІСОВА ОСІНЬ

Вже й шум проквітлих золотих листків
Провіяв з вітром у вікнину,
Вже й злотим жу́ком з вигинів дерев
На в'яле небо виліз місяць —
А дід малечі не хотів пустить
У кучугури синіх тіней:
У згребі листя мовчки сидячи,
Малеча ждала на вечерю.
Та втім по лісі наче хтось пробіг,
Мов лис, мов заєць, і малеча
Підвела пружно голови свої.
А дід щось думав, дід щось мислив...

— Не бійся, діду,— кинув я йому,—
Бо ще заплачеш! Стій, не думай!
Уже пропало! Вернем до руїн,—
Життя — в новому будувати!

Малеча мовчки слухала, а ми —
Прибиті лихом — розмовляли:
— Нехай, дідусю! Добре, що живі,
А все надбання буде знову!
— Ой правду кажеш, сину,—що й казать!
Будемо бідно, дуже бідно...
— Коли б весна лиш: вийдемо в поля,
Орати станем, будем сіять,
Дітей у школу знову поведем,
А втім — поволі — й кращу хату
На ліпшім місці — знаєш — у садку
Поставим! Правда! Будем жити!
На господарстві кури розведе
Бабуня знову, а потому...

Ми говорили, й ма́леч слухала,
І ніч рося́но пріла в мряці...
Та дід враз скрикнув:
— Жди, Василю, жди!
А ти? Не підеш? — Він рвонувся,
Мене за петек схо́пив і замовк...
— Що? Я, дідусю? Я, дідусю? —
Я посміхнувся і поцілував: —
Вертайтесь скоро знову до села,
Ставайте жити! Я — іду вже!

У діда очі блиснули вогнем:
— Нехай, Василю! Все хай пропада:
Хай злоте зерно, чисте, згрібне,
Гниє в гноївці, хай мука уже —
Намокла в нафті — неужиток,
Нехай і хата — перевалена,
Снопи — не в клуні, не у стозі,—
Нехай пропа́де наше все добро!
Хай лиш не згине зрив твій, сину!..
. . . . . .
Дід дивився в ніч...
До нас із поля з-поза лісу
Ішов поволі з черепом в крові
Мрячний, як осінь, привид тата:
То йшов, то важив, падав, то вставав,—
А дід дивився, дід питався:
— Ти йдеш, Василю? Йди! Іди! Ми — тут!
Одним — ще рано, іншим — пізно!
Тут нам бабуня принесе умить
Вечері миску, прийде й тато —
І буде добре...
— Що? Коли? Коли?
Прийде, дідуню, тато? Діду! —
Зірвалась малеч...
Дід замовк, застиг...

А я сказав їм:
— Нум гуляти!
— Вже ніч! — дід кинув.— Ти б ішов уже!
— А тато? тато? — рвались хлопці.
— Там тата вбили! — показав дідусь
У гень далеко...
Я пішов...
Вже й шум проквітлих золотих листків
Провіяв з вітром у вікнину,
Як малеч лісом загула, мов рій,
У кучугурах синіх тіней...

НА ПОСЛУХАННІ

На рапату причу плигнула од краток,
Скочила, крутнулась, розігнала сни —
Ніч з більмом на оці, скорчена, горбата,—
В'язня розбудила сміхом голосним.
В нори коридорів свиснула, гукну́ла,
Тріснула дверима, криком заревла,
Брязкнула ключами,— стрілом караула
На подвір'ї темнім жахно загула...

В'язень пробудився... Кинувся на причі...
За дошки руками ухопивсь... Тремтить...
Зимні струмні поту чує на обличчі...
Жде в нервовім спазмі на криваву мить.
Жде, чи не почує кам'яного ходу,
Кроку в коридорі, ляскоту бича,—
Кидається з причі, нурить виски в воду,—
В мізку ж не втихають скреготи ключа!
В мізку — бубни, бубни, в мізку — хуртовина!
В'язень головою вдарив об стіну...

На дошки звалилась зморена дівчина,
В причі звал втонула, наче у труну...

Двері відчинились... Двері зачинились...
Хтось просунувсь мовчки... Хтось прийшов...
Стоїть...
Хтось заледве чутно, хтось так чуло, мило
Прошептав над вухом, проспівав привіт...
Хтось когось шукає, помацьки блукає...
Руки простягнув він, повз стіну іде.
Наче з'ява сонця в сонному ручаї,
Він повзе пестливо — сонечком паде...
Руку, що із причі звисла надолину,
Пристрасно хватає, палко пригорта,—
Поцілунком будить втомлену дівчину,
Доторкнувши зблідлі, стиснені уста...
Він її підводить, сонну, обімлілу,
Садовить і шепче радісні слова,
Мов дитя голубить, що втеряло силу...
Та в дівчини томно пада голова...
А дівчина тихо, так болюче-тихо
Будиться в обняттях із важкого сну,
Чує слів тужливих полум'яний вихор,
Чує, як у серці будить хтось весну...

— Хто це? хто це? хто це? — відгорта волосся
Од лиця блідого.
— Хто ви, пане, хто?
— Я прийшов до тебе...
— А мені здалося...
— Цить лиш, не питайся, загорнись в пальто!..
— Хто ви, пане, хто ви?
— Не зжахнись, дитино,
Я не міг мовчати...
— Не могли мовчать?
— Я закравсь до тебе на одну хвилину...
— Чи немає кращих у тюрмі дівчат?

Схмарене обличчя перерізав сором,
Жах його спотворив, викривив уста:
— Йдіть лиш і не смійтесь над дівочим горем,
Геть, я вас не знаю, я вам — не пуста! —
Але руки сильно обняли дівчину
Й до лиця припало в трепоті лице...
— Йдіть!
— Не піду, мила! Я тебе не кину!
Лиш скажу і...
— Йдіть лиш! Що це за сильце?
— Не сильце, голубко, я тебе кохаю,
Я тебе учора бачив уночі,
Як ішла на допит... День увесь страждаю...
Слухай лиш, дитино, слухай,— ну, мовчи! —
І почалась мова...—
Він до неї... Шпіцель...
Потайки... Не знають... Він ключі украв...
Бо любов не знає влади й таємниці!
Він цієї хвилі у розпуці ждав...
Там за ним чатують... Та вона не вірить —
Він це знає, знає! Він — нікчема, звір!
Та й у нім засяло — у душі вампіра! —
Почуття кохання небом, повним зір...
Він увесь в одчаї, бо на нім сьогодні
Прикрий обов'язок — допит провести...
Краще б він утонув у морській безодні,
Він живцем розп'ястись дався б на хресті!..
Серце в нього стало, як дістав накази,
За півдня посивів, очі впали вглиб!
Це ж йому у тіло вщіплено проказу!
Чом його не вбили? Він же вже лиш — гриб!
Він уже й револьвер прикладав до скроні...
Жити не хотів він... Але він — не сам!
В нього хвора мама!..
І лице в долоні

Важко, в'яло впало...
— Я люблю, не хам! —

У очах дівчини тихо попеліють
Вогники одчаю, спокій настає:
— Так! Мій пане, скорше починайте дію! —
І зболіле серце рівномірно б'є...

— Дію починати? Але ж ти жорстока! —
І слізьми криваво шпіцель заридав! —
На́каз цей на мене, мов гарпун у око,
Мов стріла у серце, тут нежданно впав...
Я про твій рятунок думав, мріяв, марив,
Я про твоє тіло, як про квітку, снив,
Я за оборону принимав удари,—
А тепер — якої муки я дожив!
Я о третій вранці маю у темниці
Вимусить від тебе серед мук, тортур
Імена злочинців! —
І, скричавши, шпіцель
Повалився важко на блакитний мур...—
Я ж не можу, любко,— краще я повішусь,
Краще схоплю бритву й горло перетну:
Ну скажи, прохаю, хто руйнує тишу,
Хто на нас готує кулю і труну?

Слухає дівчина, чує кожне слово,
Чує, як ридає молодець хитким,
Та мовчить, мов скеля, супить чорні брови
Й гнівно затискає в люті кулаки.
Чує, як прохає, плачучи, її він,
Щоб назвала ймення тих товаришів,
Що пройшли по місті ніччю в войнім гніві,
Що од них ввесь ринок грізно закишів:
Ну, нехай назве лиш! Піде — вільна знову!
Він її одве́зе в гарному авто,

Але у дівчини сильна постанова:
— Я не знаю, пане, я не знаю хто!

Та не вірить шпіцель, пада на коліна:
Але й прокуратор впав од куль в ту ніч...
Золотий міст бачив... Хата у руїнах...
Це ж така стара вже і відома річ...
Що? Вона не знає? Так, вона невинна,
Він її увільнить... Але не тепер...
Ні! Нехай лиш скаже!
— Йдіть, я не дитина!
— Не дитина? Ха-ха! Марш!
Вже з нас хтось вмер! —
І револьвер блиснув в синій пітьмі ночі,
Клацнув курок в ньому, ржаво заскрипів,
Шпіцель трунув двері й в'язня поміж очі
Зимним дулом вдарив, гнівно засопів...
А на коридорі — двері, двері, двері...
Ледве чутний шепіт, шарудіння в них...
Келії втікають в довгому шпалері,
Келії пустились з ляку в дикий біг...
Двері утікають! Двері крик підняли!
Вже не порятує в'язня — келій льох!
Руки через плечі вже на нім зв'язали,
Він іде на муки — крізь пургу тривог...

Він нічо не бачить, лиш на плечах чує
Дуло револьвера, що його веде,
Що на нім морозом замерза й гарцює,
Що на нього важко гнітом мук паде.
Але в'язень рівно йде, сталевим кроком,
Хоч не розрізняє праву й ліву він.
Гордовито томне розкриває око.
Серце ж, серце гонить тисяча турбін...

Двері відчинились... Двері у темницю...
В розтвір стали, ждали... Заскрипів замок...
В'язень впав в могилу — а страшна в'язниця
В казку одмінилась, в казку із казок...
На столі дрімає в завитку червонім
Тьмяна лампа й гасне... Хтось в кутку стоїть...
На столі — мотузка, мов ретязь на кóні,
Бич увесь із кров'ю і кільчастий дріт...

До стола підходить із шматком паперу,
Посміхнувшись, шпіцель:
— Ось тобі й сильце!
Признавайся! Бачиш? Признавайся щиро! —
І вдаряє в'язня з розмахом в лице.
Захитався в'язень, похитнувши ноги,
В мізку задудніло, та мовчать уста...—
Я тебе прикóлю цвяхом до підлоги,
Очі виб'ю в лобі! Моя золота,
Я тобі на плечах виріжу два паси,
Ноги й руки скрýчу, з в'язів вирву їх,
Різатиму з тебе по кусочку м'ясо,
Катувати буду, доки днів твоїх! —
Шпіцель засміявся, розмахнувся й вдарив
У лице дівчину і звалив на діл,
Подзвонив на поміч до нічних кошарів
І повільно, гордо всадовивсь за стіл...

КОЖНОГО ДНЯ

У шумі крилатих годин
Кожного дня
Приходить до матері син.

Кожного дня
Ми б'ємось у тюрмах до стін,
Кожного дня
Од буків не чуємо спин,
Кожного дня
У кратах нас гине один,
Кожного дня
Міцніє наш войний загін,
Кожного дня —
У шумі крилатих годин
Приходить до матері син...

ПОХІД

Нема очей, сильніших наших віч!
Немає уст, голодніших кричать,
Немає рук, що запалили б ніч,
Як ми,
Що здерли б так печать
Тюрми!

Немає ніг, що так ішли б, як ми!
Хто має крок, що нам би дорівняв?
Виходим з хат ми кожними дверми!
З тюрем
В когорти войних лав
Ідем!

Немає рук, що, спечені вогнем,
Могли б отак палить, як ми тут скрізь,
Що били б так, як ми довкола б'єм,
Що так
Несли б і тисли б кріс
В кулак!

Немає сил, щоб нас ввігнали в ляк!
Немає бур, щоб ми розбились в них!
Розірвем сіть, пірвем кривавий сак
Панів!
Повернем в спів, у сміх
Наш гнів!

В поході ми, у бою запальнім
Шугнемо бурями у творчий вир
І з крови й ран і над вогонь, над дим
Візьмем
Для нас життя всю шир! —
Ідем!

ВІЙНА (1914—1918)

І. Із села

Конем запіненим в село прибіг.
Долонями розгладив на стіні папір.
— Війна! — гукнув.
Під небом, повним жовтих зір,
Скрипнув під ним села старий поріг.

Село пристало мовчки між доріг:
— Давно вже не рубали молодий наш бір.—
Схилились голови, мов з удару сокир,
І в лайці цвяхнув гнів, немов батіг.

Село розвіялось, мов з вітром стіг,
Коня розпутує і вівці згонить: — Бир!
Агов! Ховайсь! Вже села знов беруть в ясир!
У ліс несе з марним доробком міх.

Утеча в обрії: корови ріг,
Коня патлатий хвіст, дідусь і дезертир...
Роздерло сонце хмару, як голодний звір,
І кров пролило в мохи стріх...

II. Новобранці

До крові босі — ноги,
В очах — солоний піт.
Біленькими дорогами —
Сонячний обід.

До серця — руки туги,
На шиї — чийсь рукав.
Зеленими яругами
Падав, падав, впав...

Підвівсь, розправив руки
І всім скричав до віч:
— Чи вмерти нам під дуками?
Мерти — наша річ?

III. Перед брамою в касарні

Віддай своє одіння в магазини,
Що вчора в нім потивсь ти серед піль,
Що все пахтить ще вогкістю долини,
Де в ніч ти з жит полов сухий кукіль.

Віддай на сховок усмішку дитини,
Що наче мак червоний поміж зіль,
Зітни покоси чорної чуприни,
Віддай гарячих сліз пекучу сіль.

Зложи в клунóк очей своїх тернини
І кинь при брамі, як ввійдеш туділь,—
Немає там ні піль, ні полонини,
Мовчать повинен жаль там, сум і біль.

Ти не ввійшов ще, жахно ждеш хвилини,
Тремтиш як заєць, трусишся мов кріль!
Ти ж станеш там частинкою машини
І розсадúш її, це ж твоя ціль!

.

IV. Вправи

Хтось там порізав серце,
в грінках пришив до п'ят,
Твердими мозолями обкинув, наче швом,
І постелив на череп,
І постелив на череп
все сонце під шолом.

Прибив до тіла ноги залізом і жене.
Дав кріс важкий в обійми розчавлених долонь,
І в легенях порожніх,
І в легенях порожніх
розпалює вогонь!

І гонить, гонить, гонить без впину,
без чуття,—
А сонце ще високо, не трісне, не згорить! —
Вже мусиш умирати,
Вже мусиш умирати,
а так ще хочеш жить!

V. Поїзди на фронт

Повзуть тихенько поїзди
З штиками обабіч.
Сполохано, стривожено, незлічено
Гудуть свистками поїзди.

Вагони за вагонами
Вгрузають, наче в сніг,
А паровози лаються задихано,
Плюють у ніч прокльонами.

Не буде серцю спочину...
Нема села ні хат...
А ніч ґлуха, роздавлена гарматами,
Лежить брудна, зболочена.

Гудуть дротами поїзди:
Від куль і газу смерть!
А з жертвами, а з жертвами, а з жертвами
Нові все мчаться поїзди...

VI. Хід поміж дроти

Не ніжні руки це, що схватують рукав,
Не білих пальчиків це забавка-любов,
Не удар голуба, що на рам'я сідав,
Не мамина рука, що в пристрасті забав
Спам'ятувала нас,— ні!
Глянь, тут капле кров...

Лице підреш! Дивись! Рвеш око! Ти оглух?
Це чорний ліс козлів і — дроти на козлах!
Мов павутинна сіть понад роями мух,
Гуде над нами дріт, б'є молотом до вух.
Ти обімлів? Повзи! Ще час на смерті жах!

VII. В рові

Від обрію — гармати,
Від хмари — дур пожеж,—
Нарили вже лопати
Скрізь меж!

Зерном кільчать жовніри
В ровах у поля — шир:
— Щось зродиться в цім вирі,
Позір!

Дрижать уста в мовчанні,
До пальців кріс приріс,—
І запахом на рани
Впав ліс...

VIII. Голод під обстрілом

Немов хто порожні кишені,
Так вивернув голод — шлунóк.
Схватили запечені жмені —
Не кріс, лиш тугавий шнýрок.

Шугають жовніри в болоті,
До серця стріляють з крісів,
А мухи на мертвім їх роті
Гудуть, наче гами лісів.

Нічого над голод з бичами,
Що хлощуть по тілі, нема!
І сонце, мов кіш з калачами,
Підсилює хворий дурман...

IX. Рана

Розвіяв вітер хмарку від шрапнелі,
Як сиву голову дозрілої кульбаби.
І жовтим підплигом-суском ковзкої жаби
Упав заліза злім у шви шинелі.

Як пес, рвонув сукна шматок на блузі,
Лизнув, мов язиком корова — пар полови,
Вкусив на грудях м'яз і вирізав у крови
Хвилясту скибу, мов леміш при плузі.

І слина булькнула, мов піна п'яна,
Над чорним джерелом, як мед, густої нафти,—
І в тугі взори, в чорні шви і чорні гафти
Нашилася німа, глибока рана.

X. Боже благословення

По днях на хворі, стужені шлункй
Прийшов обід: червоний біб.
За ним з хрестами вповз у землянки,
Як сала звій, спітнілий піп.

Ковпак убравши і епітрахіль,
Підніс він хрест, благословив:
— В стражданнях цісар чує муку й біль,
Він жде від вас геройських див!

До вас мене він присила тепер.
Вас кличе в бій сам пан, сам Бог!
За цісаря хай вмре ще хто не вмер!
Ми кличем вас, зовем удвох!

Він зліз із лавки, піт з чола обтряс,
Від куль у ліс поповз ровом,
В сідло всадився, не здійнявши ряс,
Щосил вгатив коня хрестом.

XI. Труп в окопі

Бліди́й сусід, що ждав усе на лист,
Лежить від тижня — мертвий —
на карнизі.
На голих грудях в нього — гола кість,
Стримить рука, мов сохлий гриб у хмизі.

Звисає впівозламаний в окіп:
Тут босих ніг пучнявий чорний опух,
Там ніс і рот — роздовбані углиб,
І творчого гниття йде ситий сопух.

Сусід був з тих,
що вже не ждуть на свист
І йдуть на смерть,
щоб лиш не жить в кормизі,
У скливі сонця він — малий на зріст —
Блистить, мов жаба, що замерзла в кризі.

Це зиск його, це жниво, збір, це хліб!
Що жне один — то інший спраглий
снопу!
Глухий вже чує ж, бачить — хто осліп,
П'яніє серце бунтом з дна окопу!

XII. Перед наступом

Як в капкані червоний хвіст лисиці —
Жовніри мертві і живі напів:
Лице мов камінь, ока чорний рів,
Мов блиск води в мармо́ровій криниці,
А розхил рота — скалом — жовть зубів.

Сочить з уст піна, наче рідь жентиці,
І пальці сказ круг горла сіттю сплів:
На полі — хмари, в бурі — тин козлів.

Ударив грант у мури, і з кашиці
Лишились ребра й черепи голів.

Немов голодні табуни корів,
Що звітрили пах сіна від копиці,
Ревуть рови: що в бурю скоро жниці —
Межами скачуть вистріли крісів
І гонять коні з дишлем в колісниці.

Ще ждуть лиш на́казу з коротких слів,
Що зірве з ніг усіх, мов гончих псів.
Проколе мізок затісом іглиці,
Пробудить очі в поволоці склиці,
Злітаючи, мов сокіл поміж птиці.

XIII. Багнети

Як між ребра врізався,
У кубло з вужами вдарив — у живіт,—
Хтось його на кріса взяв,
І від кулі впав він, що прийшла в одвіт.

Як прискочив з по́лету
Із багнетом інший і побіг в ряди́ —
То його поколото,
Й виплили із нього очі молоді.

Золотими герцями
У руках багнети скачуть по тілах.
Тиснемо до серця ми
Голубиний пострах і дитячий жах.

Хилимося чолами
І б'ємось руками, що в крові ножів,
Лезами ми голими
Ріжем людське м'ясо, мов м'якух коржів.

Калачами білими —
Трупами жовнірів — поле завезли,
І на костях сіли ми
І сміємось люто: дикий кожний, злий.

XIV. Газ

Біжить, мов тінь від хмари в схил долин,
Ковзається, немов потворний плаз,
Неначе мрич від синіх полонин:
Отруйний газ.

Як дим з вогню, що гонить комарів,
Між скиб повзе і бовваніє враз,
Мов повідь б'є і заливає рів:
Отруйний газ.

До уст, до віч, до голих, мокрих лиць
Втискається, мов їді чорний сказ,
Гризе, що й миші, тісто паляниць:
Отруйний газ.

Де був раз ніс — там яму вижер щур,
Вже ока блиск — без бровиних прикрас,
Із вилиць вигриз кістяний костур:
Отруйний газ.

І, мов до рóдин зрілі, животи
Прийняли сім'я смерти. Тріснув м'яз.
І внутрішностей виплили сплети:
Отруйний газ.

Цвинтар лишився, де було життя.
Подохли миші в криївках терас.
Пройшов над ними кволий, мов дитя:
Отруйний газ.

ВЕЛИКИЙ ВІЗ

Це був лиш сон! Лиш сон! І тільки я в ту мить,
Як прослезилась ти, мав тиху згадку туги,
Й здалось мені, що вівтар згас і не горить!

Та ми обоє — гей а гей — веселі други
В обнятті розійшлись, в цілунку ждучих крил,
Що мали нас всилить, надати нам потуги.

А ніч, імлиста ніч покрила любий діл,
Сповила все кругом в моїм крислатім саду
І небо всипала роями диких бджіл...

Та я жду знов тебе. І тільки з водоспаду
Несеться гомін в ніч. Та й він звертає хід.
І східний легіт б'є об грона винограду.

Він овочів несе з собою ярий мід.

Приходь! — Великий Віз за соснами стоїть...
Я думав, що із ним прибудеш ти сьогодня,
Та впорожні його прийшлось мені зустріть...

І знов ще хвиля ця не хвиля Великодня...
І цей настрій у ній не вранішній настрій,—
О, чом же ніч палка і чом же не безодня?

Вона ж пахтить... А барв цих, пахощів у ній
Ще більше розлилось, як я відчув їх досі,
І кожна з них краси́ть цілу каскаду мрій:

В ній бачу я уста,
а в цій — сплітки в волоссі,
В тій — віч солодкий блиск,
а в тій знов срібло рук,
Грудей рожевий схил — та в серці враз знялося

Глухе, важке ридання від нестерпних мук...

Не чуєш ти: тебе ім'ям я птахи зву.
Приходь, приходь, я жду, в покорі жду тебе я!
Приходь, приходь як стій справляти перезву!

Душа моя мов лотос, в нім ти вже як фея!
...На срібнотканці місячній на віях трав
Тремтять тужливих сліз іскóрки Прометея,—

Приходь, приходь! Мерщій! Вплетемось до забав,
Сп'яніємо у них, немов боги Гомера,
Потому в засвітах, в потузі снів-заграв

Я морем розіллюсь, а в ньому ти — Венера,
Анадіомена, проснешся в світ марінь,
І буде все — любов і правди скрізь озера,

А на весь світ не упаде й найменша тінь!

Тому приходь, чуття! Вже чую, чую я
Примхливий ліса звук, що потихеньку лине!
Неначе провесна ця пісенька твоя!

Далеко ти? І — де? То вирве, то загине
На дальній стежці спів. Як місяць серед хмар —
То криється зовсім, то промінь злегка кине...

Та серце вже обняв величний спогадар,
І в ясних радощах орфейська срібна лютня
Все виграє його прискорений удар!

А пісня йде, летить, немов весна майбутня,
Хоч стримана іще і повна ще тривог —
Тремить вона, дрижить,
немов стріла трьохкутня,
Радіє, мов вістун гігантських перемог!..

І сон є заблідий, маляр не славний він,
Щоб прихід твій отсей міг вірно змалювати!
Твій зір знатніший був від того, що в поклін

Царів схиля, коли беруть за рукоятки
До визову на вид красуні за́мків всіх —
В тім погляді було б неважко й помирати!

Так ти прийшла! І ху́лить я посмів,
Взиваючи тебе коханкою своєю,
І чом тоді я, чом зовсім не онімів,

Як не упав до ніг, не цілував кирею,
Усю від рос вогку́ й запа́шну від квіток,
Щоб лиш не осквернить тебе, святу лілею?

Та ти не схмарила й на мить своїх усток!

І тим-то будь на все прославлена в піснях,
Царівно, що з годин бенкети твориш, пири,
Хай завше хва́ли спів буде на цих устах!

Захопленню нехай границь не буде, міри!
Палких вогнів моїх прамати щедра ти,
Мала пестієчко пісень моєї ліри!

Я знав, що мусиш ти сьогодні знов прийти,
Так близька, рідна ти! Як річку безбережну
Шукать дарма, так діл твоїх без щедроти!

За ласку цю твою, прихильність цю безмежну —
Тебе любив колись веселий бог кентавр,
А за красу й любов, мов тайна, непростежну,

Лицарські йшли полки на бій під звук литавр!

Та ти прийшла! Прийшла тоді, як Віз зійшов.
Чи думав я над тим, як наші пишні долі
Я зв'язував із ним, повторював любов?

Чи тим вона така, що хоч стрибне в сваволі
Й пов'ється в хмари враз, немов Великий Віз,
Вже певна і стійка, та вічна навіть в болі?

Частенько я стояв, опоєний до сліз,
Окрилений чуттям, могутнім раюванням,
Вростав у міць його і совершався, ріс,

Та ще й тихцем не знав, що над моїм коханням
Сім незрушимих зір сторожко погляда,
Щоб темний дух який, не здержаний ваганням,

Його не надломив, як береги вода!..

Я ниву сну зорав, немов ратай-орач.
Щасливі ми! Не любу ніч одну щасливі!
Царівна ти, а я над всіх один багач:

Пташок в садках моїх тут хори щебетливі,
Хрустальних вод річки, кили́ми сині трав!
В панцерних замках, ста́левих в огниві,

До твого при́ходу ніхто ще не вітав!
На тебе все залюблене бѐз тями,
І безлічі устам співать я наказав!

Великий хід іде далекими стежками!
А синя ніч отся розп'яла балдахин,
Прибрала ввесь до стіп самими
сережками...

А злотий пліт стоїть між добрим і між
злим!

ГУГО ГОФМАНСТАЛЕВІ

Тебе нема... Чужа для всіх
Часописна маленька згадка
Мені тихцем сказала це.
Коли ж од тебе був ще лист?
Давно... Чи місяць? Два? Чи рік?
Не знаю вже. Усе пройшло,
Остався тільки тихий звук
Тремтячих уст: умер поет...
Умер... Ти вмер... Чи вмер той ліс,
В якому ми, жартуючи,
Поезії творили? Вмер потік,
Що нас п'янив блискучими
Од місяця, як чорне срібло,
М'якими хвилями? Чи й сад,
Що рясно цвів, як ми разом
Про молодість балакали,
Чи й він ізсох? обсипав листя?
Чи наш коханий, наш Родавн
Живе, коли тебе немає?
Живе! Усе живе, цвіте,—
Лише тебе нема й не буде —
Умер поет... умер поет...
Ти знаєш? Я радів усе,

Що ще — а може, в осінь цю —
Побачимось...
Ти усміхнешся...
Візьмеш за руку — ми підем.
А буде це щасливий день,
В якім не віяти буде́
Південний вітер — і весь час
Малого болю голови
Ти не одчуєш!.. Ми підем
У наш амфітеатр, де драм
Будучих наших умирали
Великі постаті, герої,
І де вмирав і князь, і чура,
Де сонця блиск погас в очах
Ойдипа, де... ах... де помер
Тепер і не один твій план.
А ні — то в ліс підемо ми...
Як сила в тебе буде й ніч
Погідна розсріблить село,
Ми вийдемо на скелю, й там
Ти скажеш: я люблю тебе.
Про сина свого скажеш слово,
А він — мій друг, схитнеш рукою,
Спитаєшся: ви любитесь?
І будеш тішитись, що в нас,
В твоїх ізбранців, снить вогонь,
Який горить любов'ю тихо-тихо...
І скажеш: «Так, любіться,
Нехай що ви із двох народів...»
А ні... Ми сядемо собі
В твоїй кімнаті із книжками,
Ми чорну каву будем пить
В розмові над сюжетом танку
Для Грети Візенталь, то знов
Ми обговорювать будем
Нову креацію митця

Улюбленого твого — Мойсі
Чи партію у «Непідкупнім»,
Яку Макс Пеленберг зіграв
З великим хистом і любов'ю.
Невже ти будеш знов недобрий,
Як я Електрі закид зро́блю
За схиблену її жорстокість?
А все-таки й тоді — ах ні,
Це важко і подумати,
Щоб ти таким міг бути, ти,—
Ти не моргнеш недбало, ні,
Ти неуважно не скартаєш.
Ми будем ждать, аж хтось прийде,
Щоби наш еранос почати.
В глибокім плюшевім фотелі
Вмістившись, схочеш ти почуть
Од мене, як я розведу
Події у якомусь творі,
Якого тему ти тоді даси...
Я говоритиму,— справляти
Мої думки будеш, втім,— ти.
Усе пройшло, усе минуло...
Остався тільки тихий звук
Тремтячих уст: умер поет...
Той ліс, якому щойно ти
Надав життя, потік отой,
Який од тебе срібло хвиль
Дістав, і той недобрий обрій,
Що «схожий був на мій лихий
Малюнок», навіть шум дерев,
В якому вичувать учив
Мене ти дивну мову світа,—
Усе живе! Лиш ти один,
Ти — мій поет — ти кинув нас!
Кричати? — Все глухе довкола!
Це конвенанс — часописна

Оця єхидна згадка, так,
Поете!
Ти ж вмер...
Ти вмер...
Ти вмер...
На мить моє спинилось серце...
І золотий коваль у нім
Зложив трудящий молот свій.
Довкола б'є життя, життя
Без тебе й близь, і понад тебе...
Одно цвіте, а інше вже
У овоч одміняється,
А інше ще — зів'ялене
Літнім погожим серцем — вниз
Летить...
Життя...
Життя...

ПІСНЯ ПРО РУКИ

I

Чуєш, робітнику,— слухай:
Руки шовкові, як іва,
Руки легесенькі, білі,
Руки — і права, і ліва —
В мене пишались при тілі,
Як у колиску повила
Мама їх з тілом гарячим,
Ручки малюські пестила,
В пальчики втисши калачик...
Ними тоді, мов по стінці,
Мишка втікала до норки —
Руки, як срібні гостинці,
Ніжні я мав, недоторки...

В школі ті руки біленькі
Вчилися згодом писання...
Ручки малюсі-маленькі
Працю пізнали зарання...
В школі із трудом скрипітно
Списують білі папери,
По кривульках неухвитних
Злегка вивчають літéри.
Пишуть завзято, багато!
Ночами, свідомі хисту,
Заклики пишуть на свято,
Заклик на свято протесту...
Чуєш, робітнику,— слухай!

2

Чуєш, робітнику,— слухай:
В майстра ті руки гарячі
Молотом б'ють по розжарі,
Білі, гладенькі, юначі
Руки мужніють в ударі!
Руки мов викута криця,
М'язи, що сповнені кров'ю,
Плуг, хоч попалені лиця,
Пристрасно творять з любов'ю,
Плуг, що поїде полями,
Межі усі переоре...
Руки працюють в безтямі! —
Руки я мав ці, о горе!

Ввечір по праці ті руки
Стан пригортали дівчини...
Там розцвіталися луки,
Там затихали хвилини...
Руки голубили волос,
Руки хватали за руки...

Ніжно будився там голос,
Серця притишений стукіт.
Руки тремтіли в тривозі,
Любо ховались на груди...
Руки мої у знемозі
Взяли — скривавлені люди...
Чуєш, робітнику,— слухай!

3

Чуєш, робітнику,— слухай:
В рух розганяв я машини,
Я — лиш один на заводі.
Бігають линви і шини,
Возики й вінди — у ході.
В лопоті, в крилах і ревах
Лопнуть ще скроні од гуку,
Смерть все прокóвтне сталева.
Ні! Я держу ще тут руку!
В ній спочивають всі тру́ди,
В ній — все життя чорноробa!..
Рук уже в мене не буде!
Жодна не зродить утроба!
Руки, що праці служили,
Що для життя і для долі,
В силу ввігнавшися, жили,
Скули кайдани неволі!
Руки закули в мундури,
Голову вбрали в шоломи,
З крісом погнали на мури,
В пекло криваве Содоми!..
Руки, що грались, писали,
Що привикали до труду,
В праці мужніли й кохали,—
Смерть понесли враз до люду!
Чуєш, робітнику,— слухай!

4

Чуєш, робітнику,— слухай:
Ти, що стояв там за мною,
Ти, що вернувся з руками,
Ти, що змагався у бою
З нами там, з робітниками,—
Слухай моєї науки!
Слухай! На площі говорить,
Кличе робітник безрукий:
Слухай. Ти чуєш? — О горе!
Руки мої не за мене
І не за тебе, за друга,
Гранат отруйний, вогненний
В кусні порвав у яругах!
Ти не трудився замало,
Ти слугував забагато!
Мало ж панам капіталу
Ти заробляв на розтрату!
Золота мало! — Й за це ти
Кинути мусив дружину.
Ти, мій заводський поете,
Бив робітничу родину!
Я не за волю невільних,
Не за станки безробітних,
Не у громадах підпільних
Руки утратив гранітні.
Чуєш, робітнику,— слухай!

5

Чуєш, робітнику,— слухай:
Буря збирається знову,
Буря вогненна, кривава!
Знову спливатимеш кров'ю.
Знову на тебе неслава!

Знову пани капіталу
Здобичі прагнуть! Вогнями
Знову те золото брали б,
Брали б твоїми руками! —
Чуєш, робітнику, чуєш?
Стій і не кидай машину!
Руки свої загартуєш! —
Рук твоїх треба до чину!

Чин цей великий, важенний!
Волю ти маєш здобути
В бої завзятім, вогненнім,
В бої кривавім та лютім!
Бій це — за тебе, за мене,
Бій за плуги і машини,
В бою, змаганні шаленім
Спиною станем до спини!
Руки повз руки і — тісно!
З міста підемо до бою,
Гордо гукнемо ми пісню,
Стяг наш — над нами, горою!
Чуєш, робітнику,— слухай!

б

Чуєш, робітнику, слухай:
Кожний з вас руки натужить,
Кожний з вас в день революцій
Зможе оддати їх тут же:
Любі-любесенькі руці!
Кожний їх в бої охоче
Радо принéсе у жертву
Масам трудящим, робочим!
Чом же ви в мене вже мертві,
Руки, чому ви не в мене?
Я ошалію з розпуки!

Серце розтрісне шалене!
Руки ж бо, руки ви, руки...

Чорт з ними! руки — пропали!
Але я голос окрилю,
Голос, мов труби, в квартали
Кину в завзятім зусиллі!
Голос крилатий завзяття
Сильно жбурну я між люди,—
Голос роздує багаття!
Руки — одміню на груди!
Голос мій кличе, не чуєш?..
Встань же, робітнику, скоро!
Встав ти, і ждеш, і чатуєш?
Ну ж, закипи вже, як море!
Чуєш, робітнику, чуєш?

СПІШНІ ПОЇЗДИ

Юні дні

Скоріш — білет!.. Купе...
Протяжний сильний свист...
І рейків гострий скрип, удар прудких коліс...
Кивок руки навгадь...
Прощання? — Скромний лист...
Пірвав його, й несе залізний скорий віз...
Пірвав його у даль, у невідому даль,
У любу даль весни, у любу синь узгір,—
Пірвав його, й несе, і закував у сталь,—
Пірвав його й несе, й реве, як лютий звір...

І враз, неначеб хтось нежданно всі згадки,
Пов'язані в жмуток, розсипав-розірвав,
Розцвілися вони, мов радісні квітки,
І помережились, як вишитий рукав...

Блистять вони, блистять і в'яжуться в вінок,
Вже всі вони — вінки, з вінків вінок вони,
З усмішками, як сміх, з усмішками усток,
Як сонце, сонячні, як сонцесміх весни...

Він тоне в них притьмом.
Він тоне в їх глибінь...
Ввижається йому гарячий літа день,
Криштальна річка, брід, піску м'якенька рінь,
І неба синь пливка, і сонце-велетень...
Він тоне у згадки... І, наче в річці тій,
Стає приємною йому ця купіль в них,
Він, мов пливак до хвиль, припав до любих мрій,
І щораз далі вже — землі твердий муріг...

Чужий був все йому, противний, як тюрма,—
Нові все почуття, новий все блиск квіток,
Нова усе весна — порив, що все лама,
Великих бур вогонь, великих ходів клич —
Його це творчий льот, його це творчий хист:
Усе, як ніч, так день, і все,
як день, так ніч —
Все спішних поїздів протяжний, довгий свист.

...Стояв він при вікні у поїзді прудкім
І проминав шляхи, колодязі, садки,
Хаток святкову біль, хаток трудящий дим,
Людей посеред піль і смаглий блиск руки.
Йому, що при вікні, ввижалось, мов у сні,
Що радість тут довкруг,
що втіха тут теж скрізь,
Що по́лів тут життя в аркадській тишині
Та що ніде нема ні туг, ні мук, ні сліз...

...Стояв він при вікні, водно минав шляхи,
Якими йде у світ від світа утлий крам,

Щоб розкотитись там і, наче реп'яхи,
Розсіятися скрізь, загибель дать полям,
Що зерно вибране родили, золоте,
Щоб, наче сарана, поїсти плодозбір —
Та ідилічне все, аркадське і святе
Здавити покрадьки, сточити кров, мов звір...

...І людських мук кошмар йому з'являвсь тоді,
І людських сліз він пив гіркий отруйний плин,
Він вслухувавсь в слова, як людський труд, тверді,
І тут жалівся — муж, а там жалівся — син,
А там десь жінка — в плач,
а там в сльозах — дочка;
Тут недорідний лан, там все забрав пожар,
Тут повідь взяла все, тут взяла все — рвучка,
Громами вдарило, дощами з чорних хмар...

...І тонув серцем він в людей
надлюдський біль,
Він тонув в тайниках найтайніших думок,
Сходив у зблідлий сум, в дожи́данні весіль,
Та із людьми ридав, закутий на замок,
І лікував їх біль любов'ю юних днів,
І тайні мріяння скріпляв він слів вогнем —
Звеселював поля, про злоту волю мрів,
Про злоту волю мрів, оплакану плачем...

...І був скиталець, вій, шалений вій, палій...
Він не терпів зневаг, ізроджений з вогню,
Він не терпів терпінь, а йшов в одважний бій,
Він бурі братом був, благословляв борню,
Він всюди був, все чув, він всюди силу мав,
А сила та — вулкан, а сила та — титан,
І міць він мав — усе, що тільки розкохав,
Двигнути понад нив, як хвилі океан...

І котиться тепер залізний спішний віз,
І їде він навгадь, скиталець та ще й вій,
У радощах душі зворушений до сліз,
Гей, їде він навгадь і їде мов не свій...
Спішиться паровіз, жене, летить у світ,
Двигтить, сопе, пищить і вигина хребтом —
Він їде в край ясний, що з давніх знає літ
Шукати за мечем, за хлібом і хрестом...

Скоріш — білет!.. Купе...
Протяжний сильний свист...
І рейків гострий скрип, удар прудких коліс...
Кивок руки навгадь... І диму чорний хвіст...
Пірвав його й несе залізний скорий віз...
Пристанув близь вікна мандрівник мовчазний,
І дивиться в поля, і дивиться з теплом,
Він тужить до краси і тужить до весни,
Спішиться в шум її, радіючи селом...

Вся радість — на селі, вся радість щира — там.
Утіха там йому, утіха гомінка.
Душа його тремтить, всміхається полям,
І до привіту їм підноситься рука...
А радість на селі — велике небо зір,
А радість — синя ніч, а ніч — не ніч, а день,
А день з усмішками-доріжками до гір,—
Лящить всерадісно, тремка од сон-пісень...

А у піснях — пташки, а в сон-піснях — ще й сон,
Ще й сон — сонливий птах,
ще й сон — дрімливий шум,
Задум пікливих — зов і ласк ласкавих — тон.
У сні сосон, у сні легенький сум...
І в кожній пісні — птах, і в кожній — щебетух,
А ніч з цілунками, з дарунками весни,
На погляд віч — тремтить і любий робить рух,
Уводить любо в рух любовні ніжні сни!

І люба на селі... Волоссям золотим,
Одінням багряним з узорами троянд,
Шовковим блиском ніг — зелених трав килúм
Розбавлює вона, мов іскрами гірлянд...
Точених рук її розсріблений мармор
Пружками світла б'є і полоняє зір,
А слів її дрібних пташиний любий хор
Звеселює кругом зеленолистий бір...

Вона іде, вона... А легіт напина,
Немов вітрила, шовк, що груди заховав.
Вона іде, іде, розкохана вона,
А груди їй тремтять і віє запах трав,
Кудою йде вона — і віє пах квіток,
Кудою леготить вітрець-жартун, вітрець,
І в'яжуться казки любовні у жмуток,
Мов крізь серпанки б'ють дзвінки,
дзвінки сердець...

І він, бувало, йде, закоханий у ній,
І хід стрункастих ніг, блиск мармурових рук,
Грудей хвилястий рух, мов танок буйних мрій,
Він одчуває в тім. А серце, наче лук,
З якого випала в повітря даль стріла,
Тремтить, сколихане, захоплене життям,—
Вони ідуть самі, ідуть десь від села,
Пов'язані ясним, прозорим почуттям...

І їде, їде він... Спішиться спішно він.
Заслухався в коліс сталевий мужній біг,
Вдихає там грудьми занеслий запах сін,
З тугóю погляда за розбігом доріг...
А розбігу нема, нема й хатини там,
Куди спішиться віз,— не видно од вікна,
І милої його нема віконних рам,
В які вдивлявся він, як ніч ішла без сна...

І їде, їде він... Спішиться спішно в даль,
І їде, й порина очима в далі піль,
Про долю снить свою, застелену, мов сталь,
І сам перемага свій рідний тугий біль.
І їде, їде... Гей! І їде, їде... Га!
Утонув у вікно, пірнув у шум долин,
Слідів її шука, що витисла нога,
Вітає кожний квіт, що їй торкавсь колін...
Ще хвиль — заледве — сім, ще хвиль...
короткий час,
І вже удома він, у неї він, в садку,
І те, чого раніш не ждав, боючись враз,
Що крадьки викрадав од всіх людей — в ліску,
Те буде ждать його — обійми при усіх —
Смішний, незвичний рух, відомий добре ж — там,
Де заздрість місячна і воля де рукам...

І розбіг двох доріг вже близько й —
хатка там,—
Спинитися йому,— вже видно од вікна
Із різьблених ясних малих віконних рам,
Як посміхається лице — та чи лиш це вона?
Вже з грюкотом стає шалений паровіз,
Вже станція з людьми і барв ярких поток,
Уже й вона іде, не скривши в очі сліз,
Вітається, уста схиляє до усток...

СЛОВО

Упало слово: не канва, не стяжка...
Упало слово, наче буря, важко,
Упало слово, що зросло із грунту,—
Слово бунту.

Устали люди, що були як звірі,
Устали люди, що не мали віри,
Устали люди — певні перемоги —
Вмить на ноги.

Хто ніс там кріса, плів думки подерті,
Хто ніс там кріса, в смерть ішов від смерті,
Хто ніс там кріса захищати ситих —
Прагнув жити!

Шершаві руки кріс сильний затисли,
Шершаві руки — рук великі числа!
Шершаві руки підвелися грізно:
Ще не пізно!

ПЕРШИЙ РАНОК

Прийшов як синь, і гори розібгав,
І ріки загатив, і море сколихнув,
І серце запалив, і піснею жбурнув,—
Прийшов як синь і силу кволим дав.

Прийшов як юнь, і встало, що жило,
Що спало в злигоднях, що спало в забутті,
Що — віддане на смерть —
вмирало на житті,
Прийшов як юнь —
життям все зацвіло!

Прийшов як бунт, і встав в нім пролетар,
І радісно живе, і радісно цвіте,
За бурею летить, як сонце золоте!
Прийшов як бунт і вимірив удар!

ІДЕ ВЕСНА

Іде весна...
А хто не йде на брук до бою
Зарання дня,
А хто не бачить над собою
Копит коня,
А хто, розчавлений ногами,
Не пада в рів,—
Той не відчує, як серцями
Пролетарів
Іде весна.

ТОВАРИШЦІ

І так, товаришко: стрічатимемо
Ще одну криваву осінь!
Хай іде!
Наш клич вже виріс в біг, і повз дилеми
Бій гряде!

Твій шлях не поруч нас, він — перед нами:
Могутній, ясний, буйний —
Творчий шлях!
А в нас — раз новий кодекс, регулямін
Іншим разом — і отруйний
Смерті жах.

Та хто б ми були всі, якби упали
Й дали шиї знов у петлі
Шибеницъ? —
Гнила черва, що в хроні рай пізнала!
Що до світла тужать — нетлі.

Вальтер фон дер Фогельвайде

* * *

Що розмова люба? Що вже співи?
Що краса жіноча? Що добро?
Як ніхто не жде на втіхи жниво,
Як без міри зло все поросло! —
Як вже вірність, лагідь, честь, мораль
Йдуть в лахмітті вдаль —
Втіх не хоче серце ні одно!

* * *

Ой лихо, світе, в злі живеш,
Що тільки зродиш — подаєш,
Ми лиш з конечности те переносим!
У тебе сорому нема,
А я — Бог свідок — лють сама:
Ти став сьогодні нехорошим.
Що вже тобі остало з чести?
Бої за радощі вже вести,
Як перед тим, ти перестав.
Чи вже ти лагідь серця нагородиш?
Хвалиш вже лиш скупих, багатих.
Мені вже важко й описати
Те зло, що в нім ти жити став!
Вже правду й вірність в суди вводиш:
Цим славі удар ти завдав.

* * *

Чиє ще серце в час цей лихо не стулить,
Як римський папа сам багато богохулить,
У тім живе ще дух і божеська любов.
Пізнайте ж всі діла попів і їх науки зов!

Раніше слова й діла лучи́ла чистота,
Тепер така між ними спільнота,
Що злочин вчинку бачимо й науки чуєм страти,—
Хоч добрих всіх праобраз ми повинні мати,—

Тому хай всю надію дурень-вірний тратить.
Над цим, я певен,
в розпачі й пустельника уста!

* * *

Хто свідомо впадає в гріх,
В зло, в сором — в розшуках добр, втіх,—
Як можна називать таких мудрецями?
Усіх, що йдуть так за добром,—
Як лиш ця ганьба їх тавром —
Назвати треба дурнями без тями.

Гуго Гофмансталь

ПРОВЕСНА

Іде борвій весни
В стежках в наготі,
Дивні є речі-сни
В його витті.

Він там колихнувсь,
Де плач тремтів,
Волоссям вгорнувсь,
Що в льоті розплів.

Струснув він додолу
Квітки акацій
І в тіло вдув холод,
В живе-гаряче.

До посміхнених
Уст він приліг,
М'які і проснені
Ниви пробіг.

Він флейтом прослизся,
Мов хлипання клич,
При сонній пронісся
Заграві в ніч...

Німий влетів він
В світлиці в шептанні,
Й лампадку згасив він
У нахилянні.

Іде борвій весни
В стежках в наготі,
Дивні є речі-сни
В його витті.

Крізь стежини
Голі, в просонні
Вітер гонить
Зблідлі тіні

Й запах той,
Який привів
Він, звідки ще вчора
З ним прилетів.

ПЕРЕЖИТТЯ

Сріблясто-сірим птахом сутіння
Сповнився діл, неначеб з-поза хмар
Тиснувся місяць. Це ж не була ніч.
Із срібно-сірим запахом долини
Сплелись мої думки, що погасали,
І тихо я поник в прядливому,
В прозорім морі і життя покинув.
Які чудові квіти були там,
Горіли келихами! Густь рослинна,
З якої жовте світло, мов топазне,
У теплій струйці йшло й мигтіло!
Це ж усе
Було наповнене глибоким тоном
Сумної музики. І я вже знав це,
А хоч не розумію, я це знав же:
Це смерть. Вона це сталась музикою
Тужною й темно, й солодко жевріє,
Споріднена зі смутком.
Але дивно!

Якась безіменна туга ридала
У моїм серці за життям безгучно,
Ридала, наче хтось, що стиха плаче,
Як ввечері на темно-синіх водах
Великим кораблем із жовтими
Вітрилами пливе він попри місто,
Родинне місто. Бачить він тоді
Шляхи і чує шум криниць і пахощі
Бузків, себе дитям він бачить, стоя
На березі з очима у страху,
Що плакать хочуть, бачить світло в вікнах
В своїм покої — корабель же далі
Несе його й синь вод тихенько крає
Із жовтими чудними парусами.

ПІСНЯ МАНДРІВКИ

Вони пруть, щоб нас ковтнути,
Скеля рве, щоб нас рознести,
Вже на крилах на могутніх
Птиці линуть нас однести,

Та в долині мріє край,
Безліч овочів в озерцях
Вічних оддзеркалює.

Мармор чол і водограй
Між квіток встає коверця
Й легкий легіт виграє.

ВОНА І ВІН

Вона несла пугар в руці —
Уста її — на нім вінці,—
Так легко й певно йшла вона,
Що крапля не сплила вина.

Мав легку й певну руку й він:
Він їхав на коні шпаркому
Й недбало вимусив на ньому,
Що з трепетом пристанув кінь.

Та все ж як з рук її ніжни́х
Він мав легеньку чарку взяти,
То важко було обоїм:

Вони здригнулися утім,
Що рук ніхто знайти не міг
І став вино червоне лляти.

ТАЙНА СВІТУ

Глибокий колодязь зна її,
Раз кожен був глибким, німим,
І знав її ж він тим.

Мов чародійське слово, йде,
Без розуміння, де в ній глузд,
Вона белькітно з уст до уст.

Глибкий колодязь зна її;
Мужчина, ставши раз над ним,
Пійняв її й забув по тім.

Безумно плив і пісню снив,
В якої дзеркальце — дитя,
Глянувши, втратило чуття.

Й росте, й про себе мало зна,
Й кохана жінка вже на зріст,
Й — як чудний є в любові гість!

Яка глибка в любові вість! —
В ній речі, вичуті, як тінь,
В цілунках вказують глибінь...

Вона ввійшла до нас в слова,
Як це жебрак вступив в пісок,
Що був брильянту заглибок.

Глибкий колодязь зна її,
Раз кожен знав її вже тим,
Тепер тремтить вона, як дим.

БАЛАДА ПРО ЗОВНІШНЄ ЖИТТЯ

І діти із глибокими очима
Ростуть, ніщо не знавши, і вмирають,
І люди всі своїми йдуть шляхами.

Й з гірких солодкі груші дозрівають
І падають, мов мертві птиці, спілі,
Й лежать недовго днів, і зогнивають.

І вітер віє все, і знову на дозвіллі
Ми, слухавши, говорим без упину
І чуєм радощі й утому в тілі.

Й шляхи біжать між трави — і містини
Є скрізь із смолоскипами, садками,
Ставками, то грізні, то — мов руїни...

Пощо їх тут? не схожих і згадками
Ні в чім з собою? Чом їх так багато?
Що зміним сміхом, бліденням, сльозами?

Що нам корисне враз із грою в свято,
Як ми, хоч рослі, все самітні тут,
Не можем в мандрах цілей вже шукати?

Яка користь дивитись без упину?
Багато ж каже той, хто каже «вечір»,
Слівце, з якого смутки потечуть,

Як мід тяжкий з порожньої вощини.

ПРО НЕТЛІННІСТЬ

Терцина І

Ще чую віддих я на її лицях:
Як може бути, що ці близькі хвилі,
Цей час пройшов на все
і більш вже не вернеться?

Це ж річ, яку не зглибить голова,
Та й зажорстока, щоб ридать в безсиллі:
Що все іде, що все переплива,

І власне «я» моє, некуте,— вже
З малого хлопця в мене перейшло,
Як пес, жахливо-мовчазне й чуже.

І знов: що й тому сотню літ я жив,
Що рідні теж мені, як волос мій,
Мої всі предки в одягах мерців

Зі мною з'єднані, як волос мій.

Терцина II

Години! що ми на блакиті моря
У них вдивляємось і з рум'янцем
Смерть пізнаємо легко і без горя,

Немов дівчата, що з блідим лицем,
З очима велими,— й котрим все зимно,—
Увечір німо дивляться прямцем

І знають, що тепер життя нестримно
Перепливає в трави й в дерева
Із тіл їх, і чепуряться задрімно,

Немов свята, що кров'ю вся сплива.

Терцина III

Ми з тих матерій, що і сни б'ють ними,
А сни ті розкривають плеса віч,
Як діти під черешнями рясними,

Що їх з верхів'їв крізь велику ніч
Рушає місяць в срібно-злотий біг.
...Не інших схід і снів не інший клич,

Вони й, як діти, що підняли сміх,
Не менш величні в льоті своїх ходів,
Як повня, вставши з деревинних стріх,
До наших душ їх пряжам повно входів;
Як руки духів, схоплені в полон,
Вони є в нас, де їх життя — без бродів.

Три — це одно: людина, річ і сон.

ДЕХТО ДІЙСНО

Дехто дійсно мусить там умерти,
Де черкають весла кораблів вантажних,
Інші ж мешкають вгорі при кермі,
Знають льоти птиць і зоряні країни.

Дехто завжди риється в утомі
Біля коренів життя в безладді,
Іншим встелено престоли
У Сибіль, у королівен,
І вони сидять там, наче вдома,—
На безділлі го́лови і руки.

Але тягнуться з життя їх тіні
У життя те інше їм назустріч
І, бездільні, з тими, що в утомі,
Зв'язані, немов земля з повітрям.

Я не можу одігнать з повіків
Втому призабутого народу
Й оддалити від сполоханого серця
Дальніх зір німе падіння.

Тисяч доль спрядається з моєю,
Їх усіх буття перекидає,
Але часть моя — більш, як життя отого
Полум'я струнке й вузенька лютня.

ЮНАК СЕРЕД КРАЄВИДУ

Садовники приладили грядки,
І всюди стало повно жебраків
В прив'язаних на оці — й на протезах,
А теж із гарфами й із свіжим квіттям,
Із сильним пахом весняних слабких
квіток.

Між голі дерева виднів простір:
Видніла річка внизу і майдан,
І дітвора гуляла над ставками.
Цим краєвидом він поволі йшов,
І силу чув його, і знав, що з ним
Пов'язана вся доля цього світу.

І він ішов до тих чужих дітóк
І згідний був нове життя почати
Покірно на незнаному порозі.
Йому й на думку не прийшло — признáти
Більш чим марним майно душі
Й згадкú про руки в розпучливім скорчі
І про серця у все новій заміні.
Квітчастий запах говорив йому
Про чар краси чужої, а нове повітря
Він вдихував потиху та й без туги:
Він лиш радів, що може слугувать.

ПІСНІ ДЛЯ СПІВУ СЕРЕД ЗЕЛЕНІ

I

Ти не чула там музик,
Що підкрались до дімка?
В ночі густь блиск зірки зник,
Я ж на камені поник,
І моя — між струн — рука.

Все що міг я проспівав:
«Любко, ти, ти — все, любов!»
Схід вогнями запалав,
День важкий мене прогнав,
І замовк уже я знов.

II

Сум, як небо, придавив —
В самоті з нас кожен жив,
У розлуці із собою!
Але час цей вже проплив:
Легіт віє серед нив,
А ввесь світ блищить красою,
Начеб шклами він горів.

Зорі вийшли, заясніли,
Начеб лиця в нас зацвіли,
Й зорі знають це:
В їх красі все більше сили.
В щасті жадно ми зустрілись,
Полонившись, положились,
Віддих пестить нам лице.

III

Сказала любка: «Не держу,
Ти не присяг мені!
Людей не треба зупинять,
Не в вірність-бо вони.

Йди, друже мій, своїм шляхом,
Краям ти придивись,
В ліжóк багато йди на сон
І рук жіночих там торкнись.

Де заквасне тобі вино —
Там мальвазир ти пий,
А як солодша я тобі,
Так будь наново мій!»

ОДА ДО МАЛЕНЬКОГО ДИТЯТИ

Рожеві ростуть в тебе ноги,
Щоб сонця країни одвідать:
А сонця країни відкриті!
На гіллі мовчазному там
Зависло повітря століть,
І мор невтомних багато,
Що завжди, ще завжди є тут.

Чи схочеш ти жабці налити
Тоді молочка з дерев'яної миски —
На березі вічного лісу?
Це буде веселе обіддя,
Замалим зірки не падуть!
На березі вічного моря
Скоренько друг ігор знайдеться:
Привітний, добрячий дельфін.
На беріг він скочить до тебе
І, хоч і не прийде не раз,
То сльози, що бризнуть із ока,
Просушить тобі вітровіння.
Старе величаве минуле
У сонця країнах ще квітнуть
Назавжди, назавжди будé!
Твої ноженяти кріпить
В дорогу у вічні країни
Таємною силою сонце.

ПРИМІТКИ

Ця книга є найповнішим виданням поетичних творів І. Крушельницького. Вірші та поеми розташовані за прижиттєвими збірками. Вірші, які передруковувалися в наступних збірках, подаються за першими, ті, які не входили до збірок,— за першою публікацією.

Із збірки «Весняна пісня». Збірка вийшла в 1924 р. у Відні. У бібліотеках Львова виявити її не вдалося. Поезії, вміщені тут, подані за антологією «Координати» (Нью-Йорк, 1969).

Юний спокій. Збірка вийшла 1929 р. у м. Стриї. Подаємо повністю за цим виданням.

Бурі і вікна. Збірка вийшла 1930 р. у Львові. Подаємо повністю за цим виданням.

Радощі життя. Поема вийшла окремою книжкою у Львові в 1930 р. Подаємо за цим виданням.

З-над прірви. Поема вийшла окремою в 1931 р., пізніше була включена до збірки «Залізна корова» (1932). Подаємо за першим виданням.

Із збірки «Залізна корова». Збірка вийшла 1932 р. у Львові. Частина творів, включених до неї, друкувалися в попередніх книжках поета. Так, вірш «Залізна корова» був уміщений в ній в скороченому варіанті, тому подаємо його за збіркою «Бурі і вікна».

Поза збірками.

Великий Віз. Надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник»,— 1927.— Ч. 6. Подаємо за цією публікацією.

Гуго Гофмансталеві. Надруковано в журналі «Нові шляхи» (Львів, 1929, ч. 5). Подаємо за цією публікацією.

Гофмансталь Гуго фон (1874—1924) — австрійський письменник. І. Крушельницький, навчаючись у гімназії з його сином, часто бував у домі Гофмансталя, ввійшов у дружні контакти з письменником, які тривали й пізніше. Вплив лірики Гофмансталя помітний у ранніх творах українського поета.

Пісня про руки. Спішні поїзди. Надруковано в журналі «Нові шляхи» (1930, ч. 3). Подаємо за цією публікацією.

Слово, Перший ранок, Весна іде. Надруковано в журналі «Нові шляхи» (1932, ч. 6—7). Подаємо за цією публікацією.

Товариші. Надруковано в журналі «Критика» (1932, ч. 1). Подаємо за цією публікацією.

Перекладі.

Переклади І. Крушельницького з Г. Гофмансталя вийшли окремою книжкою під назвою «Лірика Гофмансталя» (Львів, 1931). Подаємо за цим виданням.

ЗМІСТ

Весняна пісня в чорному ореолі. *Микола Ільницький* . 5

ВІРШІ ТА ПОЕМИ

Із збірки «Весняна пісня» (1924)

Удосвітня мережка 30
Зоряні килими 31
В годину вечора 32

Збірка «Юний спокій» (1929)

Уранці 34
Стежкою у житі 34
Я — дух великого кохання 35
Гордо змагатись зі мною 36
Я — муж змагань на шляху життєвім 37
Я і ти 37
Вона і він 38
Мадонна смутку 39
Розвага 39
Я мусив плакати 40
У кожнім з нас живе великий дух 40
У нашому житті бувають хвилі 41
Юний спокій 41
Ми це знаємо 44
Лєна 45
Весняна трилогія 47

Весна горить (*Триптих*) 48
Квітневий полон 50

Збірка «Бурі і вікна» (1930)

Настрої вечірньої години 52
«Коли до сну кладешся ти вночі» 52
«Пірвав би я розпуки тужні пута» 52
«Я лиш одно, одно скажу тобі сьогодні» 53
«Жаром палають тугі обняття» 54
Сонети серця 54
«Сказать тобі, які у серці болі?» 54
«Я пив вино, як ти пила б шампани» 55
«Розпука била крилами без стриму» 56
«Вже піт жаху проїв блакитні очі» 57
«Не бачити мені вже більш обнови» 58
«Ти не злякалась. Тихо ждеш, покірно» 59
Балада про багряну купіль, шовковий мотузок, чорний пістоль і усмішку життя 60
Притча про правдиве життя 70
Зорі 82
«Велика ніч, глибока синь» 82
«Я бачив сон, що, мов акорд» 83
«І в вікнах цих глибоких зор» 83
«О зорі зір, вогні вогнів!» 84
Хор передміських дітей 85
Балада про розбиті мрії 86
Блакитна ніч 90
Поема про різьбаря 93
Залізна корова 97

«Радощі життя» (1929)

Радощі життя 100

«З-над прірви» (1930)

З-над прірви 129
Земля 129

Поріг 132
Голод 136
Хліб 140
Мати 144

Із збірки «Залізна корова» (1932)

Положили шини 148
Лісова осінь 149
На послуханні 151
Кожного дня 157
Похід 157
Війна (1914—1918) 158
I. Із села 158
II. Новобранці 159
III. Перед брамою в касарні 159
IV. Вправи 160
V. Поїзди на фронт 161
VI. Хід поміж дроти 161
VII. В рові 162
VIII. Голод під обстрілом 162
IX. Рана 163
X. Боже благословення 163
XI. Труп в окопі 164
XII. Перед наступом 164
XIII. Багнети 165
XIV. Газ 165

Поза збірками

Великий Віз 167
Гуго Гофмансталеві 171
Пісня про руки 174
Спішні поїзди 179
Слово 185
Перший ранок 185
Іде весна 186
Товаришці 186

Переклади

Вальтер фон дер Фогельвайде

«Що розмова люба? Що вже співи?» 188
«Ой лихо, світе, в злі живеш» 188
«Чиє ще серце в час цей лихо не стулить» 189
«Хто свідомо впадає в гріх» 189

Гуго Гофмансталь

Провесна 190
Пережиття 191
Пісня мандрівки 192
Вона і він 193
Тайна світу 193
Балада про зовнішнє життя 194
Про нетлінність 195
Терцина I 195
Терцина II 196
Терцина III 196
Дехто дійсно 197
Юнак серед краєвиду 197
Пісні для співу серед зелені 198
Ода до маленького дитяти 200

Примітки 201

Бібліотека поета
Заснована в 1955 році

Іван Антонович Крушельницький

ПОЕЗІЇ

Художнє оформлення і редагування *Л. М. Горошко*
Технічний редактор *В. В. Чала*
Коректор *В. В. Євдокимова*

Здано на виробництво 19.05.93. Підписано до друку 08.09.93. Формат $70 \times 90^{1}/_{32}$. Папір друкарський № 2. Гарнітура «Таймс». Друк офсетний. 8,19 умовн. друк. арк., 8,19 умовн фарбовідб., 8,64 обл.-вид. арк. Тираж 2000 пр. Зам. 708-3.

Видавництво «Український письменник»,
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.

Львівська книжкова фабрика «Атлас»,
290005, Львів-5, вул. Зелена, 20.

Крушельницький І. А.

К84 Поезії /Упоряд., вступ. ст. та приміт. М. М. Ільницького.— К.: Укр. письменник, 1993.— 206 с.: іл.— (Б-ка поета).

ISBN 5-333-01238-5

Іван Крушельницький — талановитий західноукраїнський поет, який в 1934 р., по приїзді на Радянську Україну, загинув у енкаведистських застінках разом із О. Влизьком, К. Буревієм, Г. Косинкою, Д. Фальківським. Творчість І. Крушельницького була відома в свій час і нині приваблює гарячим уболіванням за долю народу, а також цікавими поетичними пошуками, тяжінням до модернізму.

К $\frac{4702640202\text{-}050}{223\text{-}93}$ БЗ.28-18-92 ББК 84.4УКР6